ЧАСТИНА ПЕРША

ПУСТЕЛЯ

Розділ I

УСЛІД ЗА ПОЖИВОЮ

емний ялиновий бір похмуро чорнів уподовж обох берегів замерзлої річки. Недавній вітер зірвав із дерев біле покривало інею, і тепер вони мовби тулилися одне до одного, чорні й зловісні в сутінках надвечір'я. Глибока незмірна мовчанка панувала над країною, а сама ця країна була така пустельна й непорушна, така самотня і холодна, що від неї навіть тугою не віяло. Тут чувся сміх, але страшніший за всяку тугу, — сміх невеселий, як сфінксів усміх, сміх, як мороз, холодний і пройнятий жахом перед неминучістю. То владна, затаєна в собі споконвічна мудрість глузувала з життя, з марних його поривань. То була Пустеля, жорстока, льодосерда північна Пустеля.

Але життя, зухвале й відважне, прийшло й сюди. Замерзлою річкою пробирався запряг собак, схожих на вовків. Кудлата їхня шерсть узялася паморозззю, а віддих, клубками вихоплюючись із пащ, замерзав у повітрі й осідав на шерсть крижаними кришталиками. На собаках була ремінна упряж з довгими й також ремінними посторонками, прив'язаними до санок, що вони тягли за собою. Санки, зроблені з грубої березової кори, не мали полозків і сунулись по снігу всім днищем. Передок санок було загнуто вгору, як сувій паперу, щоб не вгрузати в сніг, що високою хвилею здіймався перед ними. На санках стояв вузький довгий ящик, міцно до них прив'язаний. Крім нього, були ще й інші речі: укривала, сокира, кавник, сковорода, але насамперед впадав у вічі цей вузький довгий ящик.

Поперед собак, ледве волочачи свої широкі лижви, йшов чоловік. За санками плентався другий. На санках у ящику лежав третій, який уже завершив свою земну працю. Пустеля здолала його й звалила з ніг, і більше вже ніколи не буде він ані рухатись, ані боротись. Пустеля не терпить руху. Життя для неї — це зневага, бо життя є рух, а Пустеля завжди намагається знищити його. Вона заморожує воду й не пускає її пливти в море, вона витискає сік з дерев, аж поки вони промерзнуть до самого серця; але найлютіше, найжахливіше катує вона й гнобить людину, намагаючись її упокорити, бо людина — найневгамовніша в світі істота, що завше повстає проти законів Пустелі, за якими всякий рух кінець кінцем мусить спинитись.

Та все-таки спереду і ззаду санок ступало двоє невгамовних і безстрашних людей, яких ще не здолала смерть. Вони були загорнені в хутра й м'які вичинені шкури. Їхні вії, щоки й губи геть узялися інеєм від замерзлого віддиху, і облич не видно було зовсім. Вони здавалися якимись привидами-могильниками, що десь у царстві тіней ховають третього привида. Але то були живі люди, що прийшли сюди, в цей край самоти, глуму й мовчання, то були маленькі сміливці, що шукали великих пригод, що відважилися стати на герць із могутнім світом, далеким, чужим і мертвим, як безмежний простір космосу.

Вони йшли мовчки, зберігаючи дихання для дороги. З усіх боків їх оточувала тиша, яку вони відчували, немов щось матеріальне. Вона тиснула на розум, як вода на великій глибині тисне на тіло водолазові. Вона гнітила їх безмежністю й непорушністю свого закону. Вона не поминула жодного найдальшого закутка в їхній свідомості, вичавила з неї, як вичавлюють сік із винограду, увесь фальшивий запал і екзальтацію і всю надмірну самовпевненість людської душі, аж доки вони відчули себе маленькими й мізерними цятками, порошинками з обмеженим розумом і куценьким хистом, іграшками потужних і сліпих стихійних сил.

Минула година, за нею друга. Тьмяне світло короткого безсонячного дня почало вже мерхнути, коли серед німої тиші звідкись здалеку

долинуло кволе виття. Воно відразу піднеслося вгору, на кілька секунд завмерло на верхній ноті, тремке й напружене, а потім поволі стихло. Можна було подумати, що це зойк якоїсь загиблої душі, коли б не бриніли в ньому нотки сумної люті й голодного заповзяття. Чоловік, котрий був попереду, озирнувся і вловив погляд чоловіка, що йшов за санками. Дивлячись один на одного поверх довгого ящика, вони кивнули головами.

І знову гостре виття, неначе голкою, пронизало тишу. Обидва чоловіки прислухалися, звідки ці звуки. Воли линули зі снігових просторів, якими щойно проїздили подорожні. Почулось утретє виття, наче у відповідь, теж ззаду, цього разу трохи лівіше.

— Це за нами, Білле, — сказав той, що йшов попереду. Голос його був хрипкий і якийсь неприродний, говорив він натужно.

— З м'ясом скрута, — відказав його товариш. — Це вже відколи й кролячого сліду я не бачив.

Вони замовкли, хоч і далі напружено прислухались до голодного виття, що весь час було чути позад них.

Коли вже зовсім смеркло, вони повернули собак до ялин на березі річки й там отаборились. Труна, яку поставили коло вогню, правила й за стіл, і за ослін. Збившись докупи по той бік вогню, собаки гарчали й гризлися, проте ніяк не хотіли бігти в темряву.

— Щось вони, Генрі, сьогодні занадто до вогню тиснуться, — промовив Білл.

Генрі, сидячи навпочіпки перед вогнищем і прилаштовуючи кавника зі шматком льоду, мовчки кивнув головою. Озвався він тільки тоді, як сів на труну й почав їсти.

— Вони знають, де їхній шкурі безпечніше, — сказав він. — Адже тут їх нагодують, а там їх самих зжеруть. Вони розумні собаки.

Білл похитав головою.

— Хто його зна.

Товариш поглянув на нього запитливо:.

— Вперше чую, щоб ти сумнівався в їхньому розумі.

— Генрі, — сказав той, старанно пережовуючи боби, — ти часом не звернув уваги, як собаки гризлись, коли я їх годував?

— Та гризлись більше, ніж звичайно, — визнав Генрі. — А скільки в нас собак?

— Шестеро.

— Ось що, Генрі… — Білл спинився на мить, щоб надати більшої ваги своїм словам. — І я кажу, Генрі, то шестеро в нас собак. Я вийняв із торбини шість рибин і дав кожному собаці по рибині, Генрі, й однієї рибини не вистачило.

— Ти не так полічив.

— У нас шестеро собак, — незворушно повторив Білл. — Я вийняв шість рибин. Одновухому не вистачило. Довелося витягти з торби ще одну рибину.

— У нас тільки шестеро собак, — наполягав Генрі.

— Генрі, — вів своєї Білл, — я не хочу сказати, що всі були собаки, але по одній рибині з'їли семеро…

Генрі перестав жувати, подивився через вогонь і полічив собак.

— Їх тільки шестеро зараз, — сказав він.

— Я бачив, як один біг по снігу, — відповів Білл зі спокійною впевненістю. — Тоді було семеро.

Генрі глянув на нього співчутливо.

— Я буду страшенно радий, коли ця подорож скінчиться, — зауважив він.

— Що ти цим хочеш сказати?

— А те, що оцей наш вантаж впливає на твої нерви, і тобі ввижається невідь-що.

— Отож і я подумав, — відповів Білл повагом, — Коли я побачив, що він побіг, то зразу глянув на сніг. На ньому були сліди. Я полічив собак — усі шестеро були на місці. Сліди ті й досі на снігу. Коли хочеш, можу показати.

Генрі не відповів нічого й мовчки жував собі. Упоравшись із вечерею, він запив її кухлем кави й утер рота верхнім боком долоні.

— Отже, ти гадаєш, це був…

Його перебило протягле сумне виття звідкись із темряви. Генрі спинився, прислухався і, махнувши в той бік рукою, докінчив:

— … один із тих?

Білл кивнув головою.

— Нехай мені очі повилазять, коли я думаю інакше! Ти сам бачив, як гризлися собаки.

Виття дужчало й лунало тепер з усіх боків, тиша перетворилась на пекельний галас. Перелякані собаки, збившись докупи, тиснулися так близько до вогню, аж їм займалася шерсть. Білл підкинув у вогонь хмизу й запалив люльку.

— Щось ти зовсім зажурився, Білле, — сказав його товариш.

— Генрі… — Білл якусь хвилину в задумі пахкав люлькою. — Я оце думаю, Генрі, що він значно щасливіший, ніж ми з тобою. — Він показав на третього чоловіка, постукавши пальцем по труні, на якій вони сиділи. — Як ми з тобою, Генрі, помремо, то добре ще, коли нас закидають камінням, щоб собаки не розтягли.

— Ну, ми не те, що він: у нас нема ні близьких людей, ні грошей, — промовив Генрі. — Хто б це нас поволік ховати в таку далечінь.

— Ніяк не доберу, Генрі, чого такий чоловік, як оцей, що на батьківщині в себе був лордом абощо і ніколи не мусив дбати ні про їжу, ні про одяг, — чого він заперся сюди, на цей Богом забутий край світу? Цього я ніяк не збагну.

— Еге, сидів би вдома, то дожив би до глибокої старості, — погодився Генрі.

Білл розкрив рота щось сказати, але передумав і лише мовчки показав на стіну темряви, що обступила їх з усіх боків. Обриси годі було розгледіти в мороці ночі, — видно було тільки пару очей, що горіли мов

жарини. Генрі показав головою на другу пару, на третю. Їх уже багато, і вони кільцем оточили табір, пересувалися з місця на місце, гасли і тут-таки знову спалахували.

Неспокій собак дедалі більшав, і раптом, охоплені сліпим жахом, вони щільно присунулись до вогню, полохливо тиснучись і припадаючи людям до ніг. Продираючись уперед, один собака потрапив у вогонь і заскавучав з болю та ляку, а в повітрі запахло смаленою шерстю. Кільце миготливих очей ворухнулося на мить і трохи відступило далі, але коли собаки заспокоїлись, знову опинилося на тому самому місці.

— Оце біда, Генрі, що набоїв у нас мало.

Білл, докуривши люльку, допоміг товаришеві розстелити хутра та укривало на ялиновім гіллі, що він розклав поверх снігу ще перед вечерею. Генрі щось пробурчав і став розв'язувати мокасини.

— Скільки, кажеш, набоїв у тебе лишилось?

— Три, — була відповідь. — А зараз би згодилося й триста. Тоді б я показав їм, клятим!

Він сердито посварив кулаком туди, де світились очі, і дбайливо поставив свої мокасини біля вогню.

— Та хоч би вже цей мороз пересівся! — заговорив він знову — Ось уже два тижні все п'ятдесят градусів. І чого це я подався в цю подорож? Не до душі вона мені, Генрі. Щось воно не зовсім гаразд. Коли б уже швидше приїхати, і хай йому грець. Оце б сиділи тепер коло вогню у форті Мак-Геррі й грали б собі в крибедж. Добре було б!

Генрі тільки пробурчав щось і заліз у свою постіль. Він уже засинав, коли товариш збудив його.

— Слухай, Генрі, коли той чужий приходить їсти рибу, то чого ж собаки не кидаються на нього? Ніяк не можу цього втямити.

— Ти щось занадто нетямкий став, Білле, — почув він напівсонну відповідь. — Раніш я не помічав цього в тебе. Краще мовчи й укладайся, а завтра встанеш здоровісінький. У тебе печія, тож ти й не маєш спокою.

Вони спали поряд, під одним укривалом, і важко дихали обоє. Вогнище вже догорало, І кільце вогненних очей, яке оточувало табір, змикалось дедалі тісніше. Коли якась пара очей присувалася занадто близько, собаки, що полохливо трималися купи, починали сердито гарчати. Один раз вони навіть Білла розбурхали. Обережно, щоб не збудити товариша, він виліз з-під укривала й підкинув ще хмизу в огонь. Коли полум'я розгорілось, кільце очей відсунулось далі. Погляд Біллів спинився випадково на собаках. Він протер очі й хвилину пильно дивився на них, а потім знову заліз під укривало.

— Генрі! — гукнув він. — Генрі!

Генрі застогнав, прокидаючись, і спитав:

— Що там?

— Нічого, — була відповідь, — тільки собак знову семеро. Я оце допіру перелічив.

Генрі буркітливо сприйняв цю новину, а тоді захріп і знов уже спав.

Вранці він підвівся перший і розбудив товариша. Була вже шоста, але до світанку залишалося ще три години. Поки Білл згортав постіль і вкладав речі на санки, Генрі заходився поночі готувати сніданок.

— Слухай, Генрі, — раптом озвався Білл. — Скільки, ти кажеш, у нас собак?

— Шестеро.

— А отже ні! — заявив переможно Білл.

— Знову семеро? — спитав Генрі.

— Ні, п'ятеро. Один десь дівся.

— Що за чортівня! — сердито вигукнув Генрі й, покинувши сніданок, пішов лічити собак.

— Твоя правда, Білле, — сказав він. — Феті зник.

— І не помітили як. Шукай тепер вітра в полі.

— Оце не щастить, — зауважив Генрі. — Вони його живцем проковтнули. Я певен, що він скавучав у них клятих у горлянці!

— Феті завше був дурний, — мовив Білл.

— Але й найдурніший собака не такий дурний, щоб іти на певну смерть.

Генрі критично оглянув решту собак, швидко оцінюючи, чого кожен із них вартий.

— Жоден з цих собак не зробив би такої дурниці, їй-бо, — додав він.

— Та їх і дрючком від вогнища не відженеш, — погодився Білл. — Я завше був такої думки, що у Феті не всі дома.

Таким надгробним словом було вшановано собаку, що загинув на Далекій Півночі, — і воно аж ніяк не було скупішим за епітафії іншим собакам, ба навіть і людям.

Розділ II

ВОВЧИЦЯ

Поснідавши й склавши на санки свої убогі пожитки, люди залишили привітне вогнище й рушили в темряву. І одразу ж почулося дике й тужливе виття — крізь морок і холод воно долинало до них звідусіль. Було не до розмов. Розвиднілось о дев'ятій годині. О дванадцятій небо на півдні ледь порожевіло в тому місці, де опуклість землі стає стіною між південним сонцем та світом Півночі. Але цей рожевий відтінок незабаром збляк. Сіре денне світло трималося до третьої години, а тоді й воно згасло, і полярна ніч огорнула своїм покровом пустельну й мовчазну землю.

Коли смеркло, хиже виття стало дужчати. Воно линуло з лівого боку, з правого, ззаду, і часом так близько, що собак жах проймав, і вони починали панічно шарпатися в запрягу.

Після одного такого нападу страху, розплутавши разом із Генрі посторонки, Білл промовив:

— Коли б уже вони натрапили на яку дичину і дали нам спокій.

— Атож, слухати їх, аж за спиною бере, — погодився Генрі.

Більше вони не розмовляли, доки знов не зупинились на спочинок.

Генрі стояв, нахилившись над казанком з бобами, і підкладав у нього льоду, коли нараз почув удар, крик Білла й пронизливе скавучання собак. Він випростався й побачив якусь невиразну темну тінь, що

майнула по снігу й зникла в темряві. А потім він побачив, що Білл стоїть серед собак, чи то врадуваний, чи то похнюплений, і в одній руці тримає замашного дрючка, а в другій — хвоста в'яленого лосося.

— Таки потяг половину, — сказав він, — але я його добре вгрів. Чув, як заверещав?

— А що він за один? — спитав Генрі.

— Не розгледів. Знаю тільки, що й ноги, й паща, й шерсть, як у кожного собаки.

— Мабуть, приручений вовк.

— Авжеж, приручений, чорти б його взяли, коли з'являється саме тоді, як годують, і хапає їхню пайку риби.

Цього вечора, коли вони сиділи після вечері на довгому ящику, смалячи люльки, кільце вогненних очей ще більше повужчало.

— Коли б хоч яке стадо лосів сполохали та дали нам спокій, — сказав Білл.

Генрі пробурмотів щось не дуже люб'язне, і з чверть години вони сиділи мовчки. Генрі дивився на вогонь, а Білл — на кільце очей, що палали в темряві тепер уже зовсім близько від вогнища.

— Коли б уже ми під'їжджали до Мак-Геррі, — знову почав він.

— Та замовкни ти зі своїм "коли б" та "коли б"! Розскиглився! — сердито вихопилось у Генрі. — У тебе просто печія, й того ти скімлиш. Проковтни ложку соди — і як рукою зніме, та й мені з тобою веселіш буде.

Вранці Генрі прокинувся від страшних прокльонів, що сипалися Біллові з уст. Він сперся на лікоть і побачив, як його товариш стоїть серед собак біля розкладеного вогнища — руки обурено піднесені вгору, лице скривлене від гніву.

— Гей! Що там таке? — крикнув Генрі.

— Фрог зник, — була відповідь.

— Невже?

— Та кажу ж тобі — зник.

Генрі враз вихопився з-під укривала й кинувся до собак. Перелічивши їх уважно, він укупі з Білл ом став так само люто проклинати Пустелю, що забрала в них і другого собаку.

— Фрог був найдужчий з цілого запрягу, — нарешті сказав Білл.

— Та й не дурний, — додав Генрі. Така була друга епітафія за ці два дні. Поснідавши похмуро, вони запрягли решту собак у санки. День був такий самісінький, як і попередні. Обоє мовчки тяжко посувались уперед по замерзлій землі. Мовчанку порушувало тільки виття їхніх переслідувачів, що йшли невидимі за ними назирці. Коли після полудня посутеніло, переслідувачі знов підступили ближче, й виття їхнє чути було трохи не поруч. Собаки лякалися, шарпались неспокійно, Генрі з Біллом не раз мусили розплутувати посторонки, і це ще більше гнітило їх.

— Ну, це вже припне вас, дурні тварюки, — задоволено сказав Білл увечері, упоравшись зі своєю роботою.

Генрі облишив вечерю і підійшов подивитись. Його товариш прив'язав собак до палиці, як то індіанці роблять. На шию кожному собаці він надів ремінну петлю і до неї коло самої шиї, щоб собака не дістав зубами,

прив'язав довгу грубу жердину. Кінець жердини він прикрутив ременем до кілка, забитого в землю. Отож собаки не могли перегризти ременя коло шиї, а жердина заважала їм перегризти його біля кілка.

Генрі схвально кивнув головою.

— Лишень так і втримаєш Одновухого, — сказав він. — Цей перекусить ремінь, все одно як ножем черкне, хіба що не так швидко. Вранці тепер усі будуть цілі.

— Ще б пак! — ствердив Білл. — Коли ще хоч один собака пропаде, я завтра не питиму кави.

— Знають кляті, що в нас нема чим стріляти, — зауважив Генрі, лягаючи спати, і показав на мерехтливе кільце навкруг. — Коли б їм послати хоч зо два постріли, вони б стали поштивіші. Що не ніч, підходять ближче. Відведи-но очі від огню та подивись туди уважніш… Бачиш он того?

Часину вони допитливо стежили за невиразними силуетами, що пересувалися поза відсвітом багаття. Пильно вдивляючись туди, де світилася пара очей, можна було розгледіти в темряві обриси звіра. Час від часу навіть видно було, як вони переходять з місця на місце.

Увагу Білла й Генрі привернув гамір серед собак. Одновухий то страшенно скавучав, пориваючись у темряву, то, відступаючи назад, люто гриз жердину.

— Дивись-но, Білле, — шепнув Генрі.

У коло, освітлене вогнищем, прослизнув якось боком звір, схожий на собаку. В рухах його відчувались і острах, і зухвалість. Обережно позираючи на людей, він усю свою пильність зосередив на собаках.

Одновухий метнувся до чужинця, наскільки дозволяла йому жердина, і відчайдушно заскавучав.

— Цей одновухий дурень щось не дуже й боїться, — зауважив упівголоса Білл.

— Вовчиця, — пошепки відповів Генрі. — Тепер ясно, що воно з Феті й Фрогом. Її випустила зграя як принаду: вона заманює собак, а тоді все кодло кидається й загризає їх.

Багаття затріщало, й одна головешка засичала й відкотилась убік. Звір умить відскочив і щез у темряві.

— Знаєш, що я думаю, Генрі? — сказав Білл. — Що?

— Я думаю, що це її почастував я тоді дрючком.

— Не маю жодного сумніву, — відповів Генрі.

— І ось що я хочу сказати, — мовив далі Білл. — Вона не боїться багаття, а це річ підозріла й неподобна.

— І знає вона напевне більше, ніж годиться знати порядному вовкові, — погодився Генрі. — Вовк, що приходить саме тоді, як годують собак, либонь, таки досвідчений.

— У старого Вілена був колись собака, і от він утік з вовками, — думав уголос Білл. — Це вже я знаю. Я сам його підстрелив у вовчій зграї на лосиному пасовищі біля Малого Прута. Старий Вілен плакав, як дитина. Казав, що три роки не бачив свого собаки. Увесь цей час він ганяв з вовками.

— Мені здається, ти вгадав, Білле. Цей вовк таки собака, і він не раз їв рибу з людських рук.

— Якщо я матиму нагоду, то хоч він вовк, хоч ні, буде з нього комусь м'ясо, — заявив Білл. — Нам не можна більше втрачати собак.

— Але ж у нас тільки три набої, — заперечив Генрі.

— Я вижду, щоб стріляти напевно, — була відповідь.

Вранці Генрі розпалив вогонь і зварив сніданок під голосне Біллове хропіння.

— Ти так смачно спав, що не хотілось тебе чіпати, — сказав він, будячи його снідати.

Білл, ще сонний, почав снідати. Побачивши, що його кухоль порожній, він простяг руку до кавника. Але кавник був задалеко, біля Генрі.

— Слухай, Генрі, — лагідно дорікнув він, — ти нічого не забув?

Генрі уважно розглянувся й похитав головою. Білл показав йому порожній кухоль.

— Сьогодні ти не питимеш кави, — сказав Генрі.

— Невже вся збігла? — стурбовано запитав Білл.

— Ні, не збігла.

— Гадаєш, вона мені завадить?

— Ні, чого там.

Білл аж почервонів, заходячись гнівом.

— То, може, ти мені поясниш, у чому річ? — сказав він.

— Спенкер зник, — відказав Генрі.

Не поспішаючи, з виглядом людини, що покірно скоряється лихові, Білл обернув голову і з місця полічив собак.

— Як це трапилось? — байдуже спитав він. Генрі знизав плечима.

— Не знаю. Чи не Одновухий це перегриз йому ременя. Сам він ніяк цього не міг зробити, це певно.

— Холерний собацюра, — повільно й спокійно промовив Білл, нічим не виявляючи люті, що клекотіла в ньому. — Не міг дістати свого ременя, так допався до Спенкерового.

— Ну, тепер уже Спенкерові не клопітно. Травиться собі в шлунках щонайменше двадцятьох вовків. — Така була епітафія, що дав Генрі третьому загиблому собаці. — Бери каву, Білле.

Але той похитав головою.

— Та пий, — пропонував Генрі, взявши кавника. Білл відсунув кухля.

— Я не хочу бути патякалом. Сказав, що не питиму, коли пропаде хоч один собака, — і не питиму.

— А кава ж смачна, — спокушав Генрі.

Однак Білл був непохитний, їв свій сухий сніданок і присмачував його прокльонами на адресу Одновухого, що втнув такий вибрик.

— Сьогодні на ніч припну їх так, що не дістануть один одного, — сказав він, коли вони рушили в дорогу.

Пройшли вони ярдів сто, як раптом Генрі, бувши попереду, нагнувся й підняв якусь річ, що потрапила йому під плетену лижву. Було поночі, й він не міг її розгледіти, але навпомацки впізнав, що це таке, і жбурнув її назад. Вона вдарилась об санки, відскочила від них і впала просто Біллові на лижви.

— Може, це тобі придасться! — гукнув Генрі.

Білл аж ахнув. Оце все, що лишилося від Спенкера, — оцупок, до якого він був прив'язаний.

— Вони злигали його з усіма бебехами, — сказав він. — Ломака гола, як бубон. Навіть ременя з'їли з обох кінців. Я кажу тобі, Генрі, вони з біса голодні, і поки ми доїдемо, й до нас доберуться. Генрі зневажливо всміхнувся.

— Правда, за мною вовки то ще не ганялись, але бувало й гірше, і нічого — бачиш, живий. Щоб порішити такого, як я, синашу мій, якогось там десятка настирливих тварюк замало.

— Не знаю, не знаю, — пробурмотів зловісним тоном Білл.

— Ну, то потім дізнаєшся, як під'їжджатимемо до Мак-Геррі.

— Щось не дуже в це віриться, — затинався на своєму Білл.

— Просто ти під охляв, та й усе, — авторитетно заявив Генрі. — Хіни тобі треба. Ось тільки-но доберемось до Мак-Геррі, я тобі добренну порцію вгачу.

Білл пробурчав свою незгоду з таким діагнозом і змовк. День був, як і попередні. Розвиднілось о дев'ятій. О дванадцятій обрій на півдні порожевів од невидимого сонця, і почався холодний похмурий підвечірок, потім знов насунув смерк, а через три години його мала заступити ніч.

Коли сонце марно спробувало виглянути з-за обрію, Білл витяг із санок свою рушницю і сказав:

— Ти йди вперед, Генрі, а я піду гляну, що там твориться.

— Краще ти тримайся санок, — запротестував Генрі. — У тебе тільки три набої. А то хтозна, що може трапитись…

— А тепер хто скімлить? — спитав, тріумфуючи, Білл. Генрі не відповів нічого й поплентався сам далі, тільки весь час оглядався тривожно в сіру пустку, де зник його товариш. Через годину, йдучи навпростець, Білл наздогнав санки.

— Вони порозбігались і никають на всі боки, — сказав він. — Дичини шукають, але й від нас не відступаються. Вони, бач, певні, що ми їхніх зубів не уникнемо, і знають, що треба лиш трохи почекати. А тим часом нишпорять поблизу, щоб чим поживитись.

— Ти хочеш сказати, їм так здається, що ми від них не втечемо? — поправив Генрі з притиском.

Та Білл не слухав його.

— Я деяких бачив, — страшенно худющі. Гадаю, що їм уже кілька тижнів нічого не перепадало, крім Феті, Фрога й Спенкера, а їх така сила, що де там цього б вистачило! Схудли, що далі вже нікуди. Ребра — наче пральна дошка, а животи попідтягало до самого хребта. Кажу тобі, вони у відчаї. От-от почнуть казитися з голоду, і тоді лиш начувайся!

За кілька хвилин Генрі, що йшов тепер позад санок, тихенько свиснув застережливо. Білл оглянувся й спокійно зупинив собак. Зовсім на видноті, на самій дорозі, за поворотом, що його санки щойно проїхали, вихопилась кудлата звірина. Носом до сліду, вона бігла за ними легко й спритно. Коли санки спинились, вона й собі стала, витягла морду й пильно подивилась на них, тремтячими ніздрями внюхуючись у людський запах.

— Вовчиця, — сказав Білл.

Собаки полягали на сніг. Він обійшов їх і став біля санок поруч із товаришем. Обоє стежили за чудною твариною, що ось уже кілька днів женеться за ними і встигла погубити половину їхнього запрягу.

Виждавши трохи, звір підбіг на кілька футів уперед. Потім ще раз так само, і ще, аж опинився за яких сотню ярдів від санок. Коло ялин він знову пристав і, піднявши морду, носом і очима вивчав людей, що стежили за ним. Він дивився на них якимсь чудним сумним поглядом, мов той собака, тільки що й сліду собачої відданості не було в цьому погляді. Це був сум, породжений голодом, жорстоким, як вовчі ікла, і немилосердним, як самий мороз.

Звір був великий, як на вовка, і, хоч дуже худий, виразно показував на одного з найбільших представників своєї породи.

— Футів два з половиною зростом, — визначив Генрі, — й, либонь, не менше як п'ять футів до хвоста.

— Але яка дивна масть, — зауважив Білл. — Я зроду не бачив рудих вовків. Аж брунаста ніби.

Звісно, шерсть вовчиці не була брунаста. Справжня вовча шерсть. Власне, сіра навіть, але з легким рудуватим відтінком, який то з'являвся, то зникав, вводячи тим в оману. Звичайнісінька сіра шерсть нараз

мінилася якимось дивним рудуватим кольором, якому важко й назву добрати.

— Як собі хочеш, але це чистий тобі ескімоський собака, і то здоровий, — сказав Білл. — Я б не здивувався, коли б він раптом замахав хвостом.

— Гей ти, псюра! — гукнув він. — Ану ходи сюди, як тебе там!

— Ані крихти тебе не боїться, — засміявся Генрі.

Білл замахав погрозливо руками і голосно закричав, але звір не виявляв жодного страху і тільки ще більше нашорошився. Він усе дивився на них з немилосердним голодним сумом. Перед ним було м'ясо, а він був голодний. Якби в нього вистачило духу, він би кинувся на них і зжер.

— Слухай, Генрі, — сказав Білл, несвідомо притишивши голос аж до шепоту, бо ж річ була поважна. — У вас три набої. З такої відстані постріл певний. Не вцілити не можна. Він забрав у нас трьох собак, і треба покласти цьому край. Що ти скажеш?

Генрі притакнув головою, Білл обережно витяг із санок рушницю, але не встиг навіть націлитись, як вовчиця кинулася вбік і щезла між ялинами.

Товариші глянули один на одного. Генрі промовисто присвиснув.

— Як це не спало мені на думку раніше! — голосно бурчав Білл, кладучи рушницю назад у санки. — Коли вовк приходить саме тоді, як годують собак, то він мусить знати й за рушницю. Кажу тобі, Генрі, що оця тварюка — це вона все нам накоїла. Коли б не вона, в нас було б шестеро собак, а не троє. Їй-бо, Генрі, я таки доберуся до неї. На видноті

її не вб'єш, занадто вже розумна вона. Але не я Білл, коли я не вистежу її із засідки.

— Тільки далеко не відходь, — порадив Генрі. — Як накинеться на тебе ціла зграя, то три твої набої поможуть, як мертвому кадило. Звірі з біса голодні, тож гляди, Білле, пильнуйся.

Цього вечора отаборились рано. Троє собак не могли везти санки так швидко й такий тривалий час, як це робили шестеро, і вони вже помітно знесиліли. Чоловіки теж рано повкладалися спати, а Білл, перш ніж залізти під укривало, поприв'язував собак так, що вони не могли дістати один до одного.

Але вовки ставали чимдалі сміливіші й навіть серед ночі будили вже людей. Вони підходили так близько, що собаки починали казитися з ляку, і, щоб утримати знахабнілих драпуг на безпечній відстані, доводилось раз у раз підсичувати вогнище.

— Я чув, як матроси розповідають про акул, що пливуть за кораблями, — зауважив Білл, залізаючи під укривало, раз ото так підкинувши хмизу до вогню. — А вовки — це суходільні акули. Вони своє знають краще за нас і зовсім не на прохідку за нами вдаряють. Схламають вони нас, Генрі. А певно, що схламають.

— Тебе то вже наполовину схламали, коли ти таке плетеш, — відрубав Генрі. — Хто боїться різок, той все одно, що вже відшмаганий. Так і ти — все одно, що вже на зубах у вовків.

— Вони стріскали людей і не таких, як ми з тобою, — відповів Білл.

— Чи ти коли перестанеш скімлити? Вже слухати набридло!

Генрі сердито повернувся на другий бік, дуже здивувавшись, що Білл змовчав йому. Це зовсім на нього не схоже, його завше так легко

роздратувати гострим словом. Генрі довго про це думав, аж доки заснув. Його остання думка, коли йому вже злипались повіки, була про Білла: "А й справді Білл засумував. Треба буде завтра його трохи розважити".

Розділ III

ГОЛОДНЕ ВИТТЯ

Ранок почався щасливо. За ніч не пропав жодний собака. Людям трохи відлягло від серця, і вони рушили далі серед мовчання, мороку та холоду. Білл, здавалося, забув свої сумні передчуття, що мучили його напередодні, й став навіть жартувати з собаками, коли близько полудня на повороті раптом перекинулися санки.

Все переплуталось. Запряг зав'яз між стовбуром та величезним валуном, і, щоб привести все до ладу, довелося розпрягти собак. Нахилившись над санками, чоловіки силкувалися підняти їх, коли це Генрі ненароком побачив, що Одновухий біжить убік.

— Назад, Одновухий! — крикнув він, випростуючись і обертаючись за собакою.

Та Одновухий ще більше наддав бігу, волочачи за собою свої посторонки. А там, на щойно пройденій дорозі, чекала на нього вовчиця. Наближаючись до неї, він нашорошив вуха й уже не біг, а йшов легкою дрібною ходою, а тоді й зовсім став. Він дивився на неї ласо, але з недовірою і острахом. Вовчиця, ніби всміхаючись, вискалила зуби, так наче загравала з ним. Потім грайливо ступила до нього декілька кроків і спинилась. Одновухий підійшов ближче до неї, все ще насторожений, нашорошивши вуха й високо піднявши голову та хвоста.

Він витягнув носа обнюхатися а нею, але вона, грайливо кокетуючи, відступила. Щоразу, як він підступав на крок ближче, вона відступала назад. Так вона заманювала його далі й далі від людей, коло яких він мав

надійний захист. Раз у нього ніби промайнула підозра — він повернув голову назад і глянув на перекинуті санки, на своїх товаришів по запрягу і на двох людей, що його кликали.

Але коли й сяйнула йому якась думка, то вовчиця відразу ж її розвіяла: вона підійшла до нього, обнюхалася з ним і знову стала, кокетуючи, відступати назад.

Тут Білл згадав про рушницю. Тільки ж вона була під перекинутими санками, і поки Генрі допоміг йому їх підважити й дістати її, Одновухий і вовчиця так близько підійшли одне до одного, що стріляти з такої відстані стало вже небезпечно.

Занадто пізно Одновухий зрозумів свою помилку. Ще не втямивши в чому річ, Білл і Генрі побачили, як він обернувся й помчав до них. А потім вони побачили, як навперейми йому, під прямим кутом до дороги, через сніг, величезними стрибками гналося з десятеро худих сірих вовків. Умить де й ділися грайливість і кокетство вовчиці, — загарчавши, вона кинулась на Одновухого. Той відштовхнув її плечем і, побачивши, що відступ йому відрізано, але не втрачаючи надії таки добігти до санок, рвонувся до них по колу. Щохвилі наспівали ще вовки й приставали до погоні. Вовчиця все гнала за Одновухим, сама на відстані стрибка від нього.

— Куди ти йдеш? — раптом спитав Генрі, поклавши руку товаришеві на плече.

Білл скинув руку.

— Не можу я терпіти, — сказав він. — Більше не візьмуть у нас жодного собаки. Я їм покажу.

З рушницею в руках він кинувся в кущі, що росли обік стежки. Замір його був ясний: вважаючи санки за центр кола, яким пробігав Одновухий,

Білл розраховував перерізати його в тій точці, куди погоня ще не добігла. Серед білого дня, з рушницею в руках було цілком можливо налякати вовків і врятувати собаку.

— Будь обережний, Білле! — гукнув йому навздогін Генрі. — Не важ марно життям.

Він сів на санки й став чекати, що буде далі. Нічого іншого йому не лишалось. Білл незабаром зник з очей, але час від часу поміж кущів та ялин, що росли окремими купками, з'являвся і знову щезав Одновухий. Генрі зрозумів, що становище його безнадійне. Собака відчував усю небезпеку, але він мусив бігти по зовнішньому колу, а вовча зграя бігла по внутрішньому, коротшому. Годі було сподіватись, що Одновухий настільки випередив своїх переслідувачів, аби раніше за них перетяти їхнє коло й добігти до санок.

Різні лінії хутко зближувалися. Генрі знав, що десь отам на снігу, заслонені від нього деревами й кущами, от-от зійдуться зграя вовків, Одновухий і Білл. Трапилось це навіть раніше, ніж він сподівався. Пролунав постріл, за ним ще два, раз по раз, і Генрі зрозумів, що Білл уже вистріляв усі свої набої. Слідом за пострілами почулося страшенне скавуління та гарчання. Генрі розпізнав перелякане виття Одновухого і квиління чи не пораненого вовка. І все. Гарчання стихло. Квиління завмерло. Тиша знов огорнула безлюдний край.

Генрі довго сидів на санках. Йому не треба було йти побачити, що сталося. Він знав це так добре, неначе воно трапилось перед його очима. Тільки один раз він скочив на ноги й хутко витяг сокиру з санок, але потім знову сів і задумався, а останніх двоє собак, зовсім перелякані, тулилися до ніг його.

Нарешті він підвівся, немов побитий, і став запрягати собак. Потім перекинув мотуза собі через плече і разом з собаками потяг санки. Та пройшов він небагато. Тільки-но стало смеркати, він спинився на ніч і

припас собі чимало хмизу; тоді нагодував собак, зварив вечеряти, поїв і постелився коло самого вогню.

Однак виспатись йому не судилося. Не встиг він і очей стулити, як вовки підійшли майже до самого вогнища. Тепер не треба було напружувати зору, щоб розгледіти їх. Вони оточили його й багаття тісним кільцем, і при світлі вогню він добре бачив, як вони лежали, сиділи, підповзали на животах, снувалися навколо. Деякі навіть спали. По-собачому згорнувшись на снігу клубками, вони втішалися сном, а він не смів тепер і очей стулити.

Увесь час Генрі підтримував яскравий вогонь, знаючи, що тільки цим він може врятувати своє тіло від іклів голодних вовків. Обидва собаки лежали біля нього. Вони жалібно скавучали й тулились до його тіла, шукаючи захисту, а коли якийсь вовк підходив дуже близько, починали розпачливо гарчати. Кільце тоді одразу зворушувалось, вовки схоплювались з місць, пориваючись нетерпляче вперед, і над усім підносилося їхнє завзяте виття й гарчання. Потім вони вляглися, і декотрі з них навіть засинали знову.

Але кільце стискалося щодалі тісніше. Потроху дюйм за дюймом, то там, то сям вовк підповзав дедалі ближче, доки вся зграя опинилася, може, на відстані одного стрибка від Генрі. Тоді він почав вихоплювати головешки з вогнища й кидати ними у звірів. Це викликало поспішний відступ, який супроводило люте виття і перелякане гарчання, коли добре кинута головешка влучала й обпікала занадто зухвалого хижака.

На ранок Генрі був знесилений і змарнілий, очі його позападали від безсоння. Ще потемки він зварив собі снідати, а о дев'ятій годині, коли розвиднілося й вовча зграя відійшла, взявся до роботи, яку обміркував за цю довгу ніч. Він зрубав кілька молодих ялин і, прив'язавши їх навхрест до стовбурів великих дерев, зробив щось наче поміст. Потому, перекинувши через нього мотузки від санок, за допомогою собак підняв і поставив там зверху труну.

— Вони з'їли Білла, може, з'їдять і мене, але вас, добродію, вони не дістануть, — сказав він, звертаючись до мерця, похованого на деревах.

Упоравшись із цим, Генрі рушив у дорогу. Порожні санки легко мчали за собаками, що гнали чимдуж, як і людина, добре розуміючи, що порятунок їхній — якнайшвидше дістатися форту Мак-Геррі. Вовки вже зовсім осміліли і бігли спокійною риссю за санками й поруч, повисолоплювавши червоні язики та поводячи худющими боками. Вони були страшенно худі — самі кістки й шкура, та м'язи повипинались мотуззям, аж Генрі дивувавсь, як вони ще тримаються на ногах і в сніг не падають.

Він не зважувався йти до смерку. Опівдні сонце не тільки зігріло південну частину неба, але показало з-за обрію свій блідий, золотистий окраєць. Генрі видалося це доброю прикметою. Дні вже довшали, сонце поверталося. Не встигли ще згаснути його радісні промені, як Генрі вже отаборився. Лишилося ще кілька годин сірого денного світла й похмурих сутінків, і він використав цей час, щоб припасти якнайбільше хмизу та гілля.

Разом з ніччю прийшов жах. Одне, що голодні вовки позухвалішали, а друге, що Генрі цілу ніч не спав. Попри всі зусилля волі, долав його сон, і він так і дрімав, присівши біля вогнища з сокирою між колін і укривалом на плечах, а обабіч щільно тулилися до нього собаки.

Серед ночі він прокинувся і побачив перед собою, на відстані яких дванадцяти футів, великого сірого вовка, одного з найбільших у зграї. Генрі налічив добрих два десятки вовків, що пожадливо зиркали на нього або спокійно спали на снігу. Вони нагадували йому дітей, що зібрались довкола накритого столу і чекають тільки дозволу, щоб допастися до їжі. І ця їжа був саме він. Він роздумував, коли та як цей бенкет почнеться.

Підкидаючи у вогонь хмизу, він напрочуд ясно відчув, яке дороге йому власне тіло. Він спостерігав дію своїх м'язів і допитливо розглядав

дивний механізм пальців. При світлі вогнища він кілька разів поволі згинав їх по одному й усі разом, потім широко розчепірював і робив такий рух, ніби хапав щось. Він придивлявся до нігтів, натискував ними то дужче, то злегка на пучки пальців — і стежив за своїми відчуттями. Усе це захопило Генрі, й він нараз пройнявся любов'ю до свого ніжного тіла, що працювало так чудово, так легко й досконало. Він з острахом глянув на тісне кільце вовків, які сиділи вичікуючи, і його, мов грім, вразила думка, що це прегарне тіло його, ця жива плоть — лише м'ясо, майбутня здобич для хижаків, які розшматують і роздеруть його своїми голодними іклами, і воно буде їм просто підживком, так само як м'ясо оленів та кролів було не раз йому підживком.

Він задрімав неспокійно, з кошмарами, а коли прокинувся, побачив перед собою руду вовчицю. Вона сиділа на снігу не далі як за шість футів і сумно дивилась на нього. Собаки гарчали й скавуліли йому біля ніг, але це вовчиці було байдуже. Вона не зводила очей з людини, і кілька хвилин він так само дивився на неї. Нічого погрозливого в ній не було, її погляд був пройнятий великим сумом, але Генрі знав, що цей сум із не менш великого голоду. Він, Генрі, був поживою, і вигляд цієї поживи викликав у вовчиці смакові відчуття. Її паща була роззявлена, слина капала на сніг, і вона облизувалась, мовби наперед смакуючи насолоду.

Дикий жах пойняв Генрі. Він похапливо сягнув рукою до головешки, аби шпурнути в хижака. Але тільки він схопив її, як вовчиця враз відскочила назад: видимо, вона вже звикла, що в неї чимось кидали. Відскакуючи, вона загарчала, вискаливши свої білі ікла до самих ясен, а сум в її очах заступила така страшенна, хижа лють, що Генрі здригнувся. Він глянув на свою руку, побачив, як спритно тримали пальці головешку, як вони прилагоджувались до всіх нерівностей, облягаючи з усіх боків її шерехату поверхню; як мізинець, що опинився заблизько до вогню, сам собою відсунувся від гарячого місця на холодніше, — і в цю саму хвилину уявив, як ці його тонкі, чутливі пальці захрустять під білими зубами вовчиці. Ніколи ще його тіло не було йому таке дороге, як тепер, коли зникла майже всяка надія, щоб воно довго залишалось його власністю.

Цілу ніч він одганяв запаленими головешками голодну зграю. Коли він починав дрімати, не маючи сили збороти сон, скавуління й гарчання собак щоразу будило його. Настав ранок, але цього разу денне світло не прогнало вовків. Генрі дарма сподівався, що вони втечуть. Як і вночі, вони щільним кільцем оточували вогнище й виказували стільки зухвалої певності, що його мужність, яка з'явилась на світанку, захиталася.

Генрі зробив одчайдушну спробу рушити в дорогу. Та тільки-но він вийшов з-під охорони вогню, як на нього стрибнув вовк, найсміливіший з цілої зграї, але не доскочив. Генрі врятувався, шарпнувшись умить назад, до вогнища, і зуби звірові клацнули за кілька дюймів від його стегна. Уся зграя зразу схопилася, заметушилася, й лише кидаючи на всі боки вогненні гілляки, він міг утримати її на безпечній відстані.

Навіть серед білого дня не наважувався він одійти від вогнища, щоб нарубати хмизу Футів за двадцять від нього стояла величезна всохла ялина. Він прогаяв півдня, щоб до неї дістатись, розкладаючи в тому напрямку усе нові вогнища і маючи весь час напохваті головешки. Опинившись нарешті біля дерева, він роздивився, де більше хмизу, щоб у той бік звалити ялину.

Ніч була така самісінька, як і попередня, тільки що йому й зовсім стало несила боротися зі сном. Гарчання собак його вже не розбуркувало. Та й те, що вони гарчали безперестанку, його напівсонний притуплений мозок уже не сприймав відтінків у цьому гарчанні. Раз він прокинувся так, наче хтось його штовхнув. Вовчиця стояла за якийсь ярд від нього. Він машинально схопив головешку й одразу пошпурив її у роззявлену пащеку. Вовчиця відскочила, заскигливши з болю, а Генрі з насолодою вдихав запах смаленої шерсті й горілого м'яса, дивлячись, як вона трясе головою і люто виє кроків за двадцять від нього.

Цього разу, перш ніж задрімати, він прив'язав до правої руки кілька запалених соснових гілок, і тільки-но очі йому заплющились, вогонь, припікши руку, розбудив його. В такій спосіб він пильнував кілька годин. Прокидаючись, він щоразу відгонив головешками вовків, підкидав у

вогонь хмизу і прив'язував собі до руки новий жмут гілок. Все йшло гаразд, але раз він погано прив'язав його, заснув і не відчув, як той жмут відпав.

Йому приснився сон, ніби він у форті Мак-Геррі й грає в крибедж з агентом. У кімнаті тепло й затишно. Та ось видається йому, що вовки облягають форт. Звірі завивають під самими дверима, а вони з агентом часом перестають грати, прислухаючись до виття, і сміються з даремних спроб вовків добитися всередину. Потім, — і чого, тільки не приверзеться! — щось затріщало. Двері стали отвором, і вовки вдерлися в кімнату. Вони накинулись на нього й на агента. Коли розчинилися двері, від їхнього завивання аж у вухах лящало. Воно вкрай непокоїло його. Сон переходив у щось інше, але зрозуміти, у що саме, заважало безперервне виття.

А тоді Генрі прокинувся і вже наяву почув виття й гарчання. Вовки всією зграєю порвалися на нього. Один зубами схопив його за руку. Генрі інстинктивно скочив у багаття і в цю мить відчув, що гострі зуби вгородились йому в ногу. І тут почався вогняний бій. Грубі рукавиці деякий час захищали його руки під вогню, і він цілими пригорщами хапав жар і розкидав його на всі боки. Багаття скидалося на вулкан.

Але так, звісно, не могло тривати довго. Обличчя в Генрі взялося пухирями, брови й вії пообпалювались, у ноги нестерпно пекло. Схопивши в кожну руку головешку, він скочив до краю багаття. Вовки підступили. З усіх боків — скрізь, де падали жарюки, — сичав сніг, і з відчайдушних стрибків, пирхання й гарчання знати було, що вовки раз у раз наступали на них.

Вишпурлявши головешки в найближчих зі своїх ворогів, Генрі скинув на сніг підотлілі рукавиці й заходився тупцюватись, щоб остудити ноги. Обидва собаки зникли, і він добре знав, що вони стали новою стравою на тому задавненому обіді, який почався з Феті й найближчими днями закінчиться, напевно, ним самим.

— Так, але мене ви ще не взяли! — крикнув він, люто погрозивши кулаком голодним звірам, і від голосу його вовча зграя захвилювалась, уся разом загарчала, а вовчиця нечутно підлізла й подивилась на нього сумним голодним поглядом.

Генрі взявся до нового способу оборони. Він розклав багаття широким колом, сам бувши всередині, розстелив на підталому снігу свою постіль, і сів собі на неї. Коли він таким чином заховався під охороною вогню, зграя вражено підійшла до самого багаття, дивуючись, куди він міг подітись.

Досі вони не могли приступити до вогню, а тепер порозлягались навколо багаття й, мов собаки, мружились, позіхали й потягалися в незвичному для них теплі. Потім вовчиця, сівши на задні лапи, витягла морду до якоїсь зірки й завила. Вовки один по одному прилучились до неї, й незабаром уся зграя, позадиравши морди до неба, підтягала її голодному виттю.

Розвидніло, почався день. Вогнище вже догорало. Хмизу не стало, треба було ще припасти. Генрі спробував вийти зі свого вогняного кільця, але вовки метнулися йому назустріч. Запалені головешки змушували їх відскакувати вбік, та назад вони вже не відбігали. Дарма силкувався він одігнати їх. Побачивши, що це безнадійно, він повернувся назад, всередину вогняного кільця, і в цей час на нього скочив вовк, але не розрахував свого стрибка і всіма чотирма лапами потрапив у полум'я. Звір з переляку завив, загарчав і відповз від багаття, щоб на снігу охолодити попечені лапи.

Людина, зігнувшись, сиділа на постелі. Її безсило похилені плечі, голова, що впала на коліна, уся поза свідчили, що вона вже відмовилася від боротьби. Час від часу вона підводила голову й дивилась на вогнище, яке вже догорало. Кільце вогню й жару подекуди вже розімкнулося, з'явились проходи поміж вогнем, і вони чимдалі ширшали, а латки вогню меншали.

— Ну, тепер ви мене зможете взяти, — пробурмотів він. — Та байдуже, я хочу спати…

Прокинувшись, він побачив, що в проході стоїть вовчиця і пильно на нього дивиться.

Трохи згодом — йому видалось, наче за кілька годин, — він знову прокинувся. Якась таємнича зміна відбулася — і настільки для нього незрозуміла, що він відразу опам'ятався. Щось сталося. Спершу він не міг зрозуміти. Тоді здогадався: вовки щезли. Лишився тільки втоптаний сніг, що показував, як близько були вони коло нього. Непереможний сон знову зборов Генрі, голова його впала на коліна, але раптом він схопився.

Чути було людські голоси, скрип полозків та упряжу й нетерпляче повискування собак. Четверо санок підіймалось від річки й прямувало до нього під дерева. Чоловік шість оточили скарлючену постать, оточену пригаслим вогняним кільцем. Вони трясли його й штурхали, намагаючись привести до пам'яті. Генрі дивився на них, як п'яний, і бурмотів чудним сонним голосом:

— Руда вовчиця… приходила тоді, як годували собак… попервах зжерла собачий корм… тоді собак… А потім Білла…

— Де лорд Альфред? — проревів йому в саме вухо один з чоловіків і сильно трусонув його за плечі.

Генрі похитав поволі головою.

— Ні, його вона не з'їла… Він там, на деревах, біля останньої стоянки.

— Мертвий? — скрикнув чоловік.

— У домовині, — відповів Генрі й сердито визволив свої плечі від його руки. — Кажу, дайте мені спокій… Я знемігся вкрай… На добраніч усім…

Повіки в нього затремтіли й заплющились, голова впала на груди. А коли його поклали на укривала, в морозяному повітрі почулося дуже хропіння.

Чути було ще й інші звуки. Звідкись іздалеку долинало голодне виття вовчої зграї. Не здобувши людини, вона тепер бігла іншим слідом.

ЧАСТИНА ДРУГА

НАРОДЖЕНИЙ У ПУСТЕЛІ

Розділ I

БІЙ ЗУБАМИ

овчиця перша почула людські голоси й скавучання запряжених собак, і вона ж перша відскочила від безпорадної людини в колі пригаслого полум'я. Зграї не хотілося зрікатись упольованої поживи, і кілька хвилин вовки не рушали з місця, але потім, прислухавшись, таки чкурнули слідком за вовчицею.

Попереду біг великий сірий вовк, один із вожаків зграї. Це він спрямував усю зграю слідами вовчиці. Це він люто гарчав і кусав молодих вовків, коли хто з них зухвало обганяв його. І це він, угледівши вовчицю, що звільна трухцювала по снігу, подався мерщій до неї.

Вона побігла поруч нього так, ніби це було її визначене місце, і вже не відривалася від зграї. Вожак не гарчав на неї і не скалив зубів, коли випадково вона опинялась на стрибок попереду. Навпаки, він, здавалося, ставився до вовчиці дуже приязно, бо намагався бігти весь час поряд. А коли він біг занадто близько, то це вона гарчала й скалила зуби невдоволено. Іноді вовчиця була навіть не від того, щоб куснути його за плече. Він при цьому не гнівався, а тільки відскакував убік і якусь часину

біг незграбними стрибками, виглядом своїм і поведінкою нагадуючи присоромленого залицяльника.

То був єдиний його клопіт, коли він біг на чолі зграї, але вовчиця мала ще інші клопоти. По другий бік від неї біг худий старий вовк, уже сивий і позначений шрамами від багатьох боїв. Він завжди біг праворуч неї. Це, власне, з тієї причини, що він мав тільки одне око — і саме ліве. Старий вовк також напирав на вовчицю, торгаючи її своєю рубцюватою мордою то в бік, то в плече, то в шию. Вовчиця відповідала і на його зальоти клацанням зубів, але коли обидва залицяльники в'язли до неї водночас, тоді їй доводилося скрутнувато: вона мусила хутко огризатись на два боки, щоб прогнати їх, і разом триматися попереду зграї та ще й дивитися собі під ноги. В таких випадках обидва вовки вискалювали зуби й грізно гарчали один на одного. Може б, вони й битися завелись, але й залицяння, і ревнощі поступалися перед більш пекучою потребою — заспокоїти голод, що насідав на зграю.

Щоразу, коли старий вовк, спіймавши облизня й рятуючись від гострих зубів об'єкта своїх пожадань, відскакував убік, він натикався на трилітка, що біг праворуч нього, де він не міг його бачити. Цей молодий вовк цілком уже змужнів і проти виснаженої та зголоднілої зграї виглядав дужим і завзятим. Але як він біг, то голова його була тільки врівень з плечем старого вовка; коли ж вряди-годи він насмілювався порівнятись із ним, той гнівним гарчанням і клацанням зубів присаджував його назад. Часом молодий вовк непомітно відставав і силкувався протиснутись між ним та вовчицею, але йому щоразу давали відсіч як не з двох, то з трьох боків. Коли вовчиця починала гарчати, старий вожак ураз кидався на трилітка. Іноді кидалась на нього й вовчиця, а то ще й молодий вожак, що біг ліворуч.

Бачивши з трьох боків загрозливі зуби, триліток одразу спинявся, сідав на задні лапи, передніми міцно впирався в сніг і, гнівно наїжившись, хижо гарчав. Розрух попереду зграї викликав розрух у задніх її лавах. Вовки, що бігли ззаду, наскакували на молодого вовка і виявляли своє незадоволення, кусаючи його за задні лапи й за боки. Він наражався на

велику небезпеку, бо голод і лють невіддільні одне від одного, проте з безмежною самопевністю, властивою молодості, раз у раз уперто повторював свої спроби, маючи з цього лишень самі неприємності.

Якби не голод, то залицяння й гризня через любов не припинялися б і зграя розпалася б. Але тепер її становище було вкрай скрутне. Зграю виснажив тривалий недосит, і вона не могла бігти так швидко, як звичайно. Позаду вже шкутильгали кволіші вовки — котрі наймолодші й найстаріші. Попереду бігли дужчі. Але й ті, й ті скорше скидалися на кістяки, ніж на справжніх вовків. Одначе, коли не рахувати тих, що підкульгували ззаду, зграя мчала невтомно й легко. Здавалося, їхні випнуті м'язи мали невичерпну енергію. Після кожного скорочення мовби сталевого м'яза йшло друге, за ним ще й ще, і так без краю.

Того дня вовки пробігли багато миль. Бігли вони й уночі. Настав другий день, а вони все ще бігли. Навколо тільки мертва замерзла земля. Ніде ані поруху. Лише вони одні гнали серед завмерлої пустелі.

Лише вони були живі й шукали життя, щоб пожерти його, а самим жити далі.

Вони перетяли кілька невисоких вододілів, минули з десяток потоків у долинах, перш ніж пощастило їм знайти поживу. Вони натрапили на слід лосів. Першого вони спіймали великого лося-самця. Це було життя і м'ясо, і його не стеріг ні таємничий вогонь, ані летючі головешки. Вони добре знали гіллясті роги й роздвоєні копита, але підкинули геть і свою обережність, і весь звичайний терпець. Боротьба була недовга й одчайдушна. Лося оточили з усіх боків. Спритними ударами своїх міцних копит він розпанахував вовкам животи, провалював черепи, величезними рогами трощив їм ребра. Лось підбивав їх під себе, перекочуючись по снігу, та він був приречений, і він упав. Вовчиця люто вчепилась йому в горло, а зуби всіх інших вовків заходилися шматувати його тіло, не чекаючи, поки він перестане опиратись і затихне назовсім.

Їжі було вдосталь. Самець важив понад вісімсот фунтів: по двадцять фунтів м'яса на кожного вовка. Але як вони вміли надзвичайно терпляче постити, то так само надзвичайно швидко вміли й жерти, і скоро від прекрасного, дужого лося, що кілька годин тому зіткнувся з ними, залишилося лиш трохи кісток, розкиданих по снігу.

Зграя тепер спочивала й відсиплялась. Наситивши свою утробу, молоді самці почали сваритись і гризтися, і це тривало кілька днів, а далі зграя розпалася. Голод минув. Дичини в цьому краї було вволю. Вовки, як і раніше, полювали цілою зграєю, але нападали обережніше, відтинаючи від тих невеликих лосячих стад, що траплялися їм по дорозі, тільки самиць або старих слабосилих лосів.

І ось у цій країні достатку настав день, коли вовча зграя розпалася на дві, і вони побігли в різні боки. Вовчиця, молодий вожак ліворуч від неї, та Одноокий, що біг праворуч, повели свою половину зграї на схід, до річки Маккензі, й далі, до озер. Проте й ця зграйка щодень танула. Вовки зникали парами — самець із самицею. Гострі зуби суперників час від часу відганяли того чи іншого самітного вовка. І зрештою лишилось тільки четверо: вовчиця, молодий вожак, Одноокий і задирливий триліток.

Вовчиця чимдалі більше виявляла свій лихий норов. Усі троє залицяльників мали на собі сліди її зубів. Але вони ніколи не відповідали їй тим самим, ніколи не боронились. Хоч як люто вовчиця шарпала їх зубами, вони тільки помахували хвостами й дріботіли навколо неї, намагаючись її втихомирити. Та коли до неї вони були дуже лагідні, то між собою гризлись як скажені. А триліток був до того ще страшенно зухвалий у своїй люті. Якось він підскочив до Одноокого з того боку, де той був невидющий, і геть пошматував йому вухо. Старий посивілий вовк, хоч і сліпий на одне око, проти молодості й сили озброївся мудрістю та багаторічним досвідом. А про цей досвід свідчили і його загублене око, і безліч шрамів на морді. Він пережив занадто багато боїв, щоб хоч хвилину вагатися, коли на нього нападають.

Бій почався чесно, але нечесно кінчився. І кожен угадав би, чим кінчиться цей бій, коли третій вовк пристав до старого і обидва вожаки, молодий та старий, шалено напалися на зухвалого трилітка, щоб його знищити. З двох боків уп'ялися в нього немилосердні зуби колишніх товаришів. Пішли в непам'ять дні, коли вони спільно полювали, і дичина, яку разом забивали, і голод, що разом терпіли. Усе це було в минулому. Тепер перед ними стала любов — почуття ще суворіше й жорстокіше, ніж голод.

Тим часом вовчиця, призвідниця всього цього, сиділа осторонь і стежила. Вона була задоволена. Це був її день, а вони не часто вдаються, такі дні, коли шерсть наїжується, зуби клацають, розривають і шматують живе тіло, — і все те задля того, щоб тільки володіти нею.

Це вперше спізнав триліток любов, і довелось йому заплатити за неї своїм життям. Біля його тіла стояли обидва суперники. Вони дивились на вовчицю, а вона сиділа на снігу й усміхалась. Але старий вовк був мудрий, дуже мудрий, і не тільки в боях, а й у любові. Молодий вожак обернув голову зализати собі рану на плечі. Його шия була обернена до суперника. Своїм єдиним оком старий побачив, яка нагода трапилась йому. Він порвався на молодого вовка і вгородив йому в шию зуби, завдавши страшної рани. Зуби його в'їдалися все глибше, перегризли вену, і по цьому Одноокий відскочив від своєї жертви.

Молодий вожак несамовито загарчав, але це гарчання зараз же перейшло в судомний кашель. Обливаючись кров'ю й кашляючи, він кинувся на старого вовка, та життя поволі згасало в ньому, ноги підломлювалися, денне світло тьмарилось в очах, стрибки й удари ставали дедалі слабшими.

А вовчиця сиділа на задніх лапах і всміхалася. Її якось невиразно тішив цей бій, бо таке було залицяння в Пустелі, трагедії ж його зазнає лише той, хто загибає. Для того ж, хто виживає, воно вже не трагедія, а здійснення жадань.

Коли молодий вожак лежав нерухомо на снігу, Одноокий гордою ходою попростував до вовчиці. У його постаті був і тріумф, і обережність. Він щиро сподівався, що дістане відсіч, і так само щиро вразився, коли її зуби не вискалились хижо проти нього. Це вперше вовчиця була до нього ласкава. Вона обнюхалася з ним і навіть стала гратись, підскакуючи й бігаючи, немов цуценя. І він, попри весь свій поважний вік і мудрий досвід, також поводився, як цуценя, а то ще й дурніше.

Забулися переможені суперники і написана кров'ю на снігу історія любові. І тільки раз це пригадалось Одноокому, коли він спинився зализати собі рани. І тоді в нього скривилися губи, неначе він хотів загарчати, шерсть на шиї та на плечах настовбурчилась, кігті глибоко вп'ялися в сніг, тіло вигнулось як до стрибка. Та зараз же все забулося знову, і він весело побіг за вовчицею, що грайливо манила його за собою в ліс.

А потім вони побігли пліч-о-пліч, як двоє добрих приятелів, що нарешті дійшли згоди. Минали дні по днях, а вони не розлучались, разом полювали дичину, разом убивали й пожирали її. Однак потім вовчиця чогось почала непокоїтись. Вона ніби чогось шукала й не могла знайти. Її цікавила кожна яма під поваленим деревом, і вона довго обнюхувала засипані снігом розпадини в скелях і печери під навислими берегами річки. Одноокому до цього було байдуже, але він усе добродушно біг за нею, а коли її розшуки подекуди занадто забарялися, лягав і чекав на неї.

Не спиняючись на одному місці надовго, вони дісталися до річки Маккензі й подалися далі берегом за водою. Часто, шукаючи дичини, вони звертали на невеликі притоки, проте щоразу знов поверталися до річки. Деколи їм траплялися інші вовки, які здебільшого блукали парами, самець із самицею; але ні ті, ні ті не виявляли якоїсь особливої радості, чи приязні, а чи бажання об'єднатись у нову зграю, здибали й окремих вовків. Це були самці, які охоче пристали б до Одноокого та його самиці. Та Одноокий не дозволяв цього, і досить було вовчиці стати попліч нього,

наїжитись і вискалити зуби, щоб зухвалий чужинець чкурнув геть, підібгавши хвоста, й вів далі своє самітне життя.

Якось місячної ночі, коли вони бігли тихим лісом, Одноокий раптом зупинився. Він, як собака, підняв лапу, задер угору морду, витягнув хвоста і, роздимаючи широкі ніздрі, став утягати в себе повітря. Він щось відчув і, силкуючись зрозуміти, що воно таке, усе нюхав повітря. Вовчиця тільки раз нюхнула й побігла далі, підбадьорюючи свого супутника. Він побіг за нею, все ще не заспокоївшись, і раз у раз приставав, щоб зрозуміти, що це йому підказувало чуття.

Скрадаючись обережно, вовчиця вийшла з-за дерев на край широкої галявини. Деякий час вона стояла там сама. Потому покрадьки, весь насторожившись, до неї підійшов Одноокий. Кожна його волосина, здавалося, дихала підозрілістю. Стоячи поруч, вони стежили, сторожко прислухались і нюшкували.

До них виразно долинали собачий гавкіт, горлові вигуки чоловіків та верескливі голоси лайливих жінок, а раз вони почули навіть пронизливий і жалібний дитячий плач. На галявині їм було видно тільки напнуті шкурами намети, багаття, що їх затуляли часом темні людські постаті, та дим, що поволі здіймався в тихому повітрі. Їхні ніздрі вдихали безліч всяких запахів індіанського табору, які нічого не казали Одноокому, але вовчиці були знайомі до найменших подробиць.

Вона була якось дивно збуджена й принюхувалася з дедалі більшою насолодою. Проте Одноокий усе ще мав сумнів. Він виразно виявляв острах і охоту втекти. Вовчиця повернулась до нього й, ніби щоб заспокоїти, тицьнула його мордою в шию, потім знову пильно задивилася на табір. У неї в очах світився сум, але це не був сум від голоду. Її враз охопило непереможне бажання бігти туди, до вогню, гризтися з собаками, крутитись у людей під ногами.

Одноокий нетерпляче тупцював коло неї. Та ось до вовчиці знову повернулась її тривога, і вона згадала, що їй треба знайти те, чого вона шукає. Обернувшись назад, вона на велику втіху Одноокому, що біг попереду, потрухцювала в ліс, і незабаром вони опинились під захистом дерев.

Вони, як тіні, нечутно сковзали в лісі, освітленому місяцем, повтикавши носи в сліди на снігу. Сліди ті були зовсім свіжі. Одноокий обережно побіг уперед, вовчиця — слідом за ним. Їхні широкі, ніби оксамитові, лапи м'яко ступали по снігу. Незабаром Одноокий побачив, як попереду, в білій туманній імлі, рухалося щось також біле. Хитра й обережна хода Одноокого завжди була надзвичайно швидка, але тепер він помчав просто, як ніколи. Перед ним стрибала якась невиразна біла грудочка.

Вони бігали вузьким видолинком, що з обох боків поріс молодими ялинами. Крізь дерева було видко, що він виходить на залляту місячним світлом галявину. Одноокий наганяв уже білу грудочку, що бігла перед ним. Наближаючись величезними стрибками, він уже ось-ось мав її спіймати. Ще один стрибок, і зуби вже вп'ялися б у неї. Та цього стрибка він не зробив. Біла грудочка, що, як виявилось, була кроликом, зразу високо підскочила і тепер скакала й крутилась над ним, ніби витанцьовувала в повітрі якийсь фантастичний танець, не торкаючись зовсім землі.

Одноокий запирхав з ляку, відскочив, сів на сніг і став грізно гарчати на це незрозуміле страхіття. А вовчиця спокійно пробігла повз нього, на хвильку спинилась і підскочила, щоб зловити кролика. Вона шугнула високо вгору, але схибила, і щелепи її клацнули металево, схопивши порожнє повітря. Вона скочила вдруге, втрете…

Поволі підвівшись, вовк стежив за вовчицею. Нарешті її невдалі спроби розсердили його, він завзято підскочив і, схопивши кролика зубами, спустився разом з ним додолу. Та тієї ж миті він почув поруч себе якийсь непевний рух і тріск, і його здивовані очі побачили, як молода

ялинка нахилилась над ним ударити його. Щелепи вовка випустили здобич. Рятуючись від небезпеки, він відскочив, вищиривши зуби, з горла йому вихопилось гарчання, і кожна шерстина настовбурчилася від ляку й люті. А струнке деревце вирівнялося, і кролик знову затанцював над його головою.

Вовчиця розгнівалась і, щоб покарати, боляче схопила Одноокого за плече зубами, а він, переляканий цим безпідставним нападом, сердито огризнувся й розірвав їй з одного боку морду. Для вовчиці така відсіч була несподіванкою, і вона, обурено загарчавши, кинулась на нього. Він зрозумів свою помилку і намагався втихомирити її, але вона не переставала кусати його. Тоді, втративши надію на примирення, він закрутився перед нею і, рятуючи голову, підставляв їй під зуби плечі.

Тим часом кролик усе танцював над ними в повітрі. Вовчиця сіла на сніг, і Одноокий, боячись її навіть більше, як загадкової ялинки, знову підскочив за кроликом. Схопивши його зубами і не спускаючи з ока дерева, він потягнув здобич додолу. Як і вперше, деревце нахилилось до самої землі. Чекаючи неминучого удару, він весь зіщулився, наїжився, та здобичі не випустив з зубів. Проте його не вдарило. Деревце так і стояло, нахилене над ним. Коли вовк починав рухатись, і ялинка рухалась, і він гарчав на неї крізь стиснені зуби; а коли він стояв спокійно, то й деревце лишалося в спокої, і вовк вирішив, що безпечніше буде не ворушитись. Але в роті так спокусливо лоскотіла тепла кров!

Із цієї скрути Одноокого визволила вовчиця. Вона взяла у нього кролика і, поки ялинка гойдалася й загрозливо над нею нахилялася, спокійно відгризла йому голову. Деревце одразу випросталось і, більше не лякаючи, стояло рівне й струнке, як природа й судила йому рости. А вовчиця й Одноокий поласували дичиною, яку це таємниче деревце спіймало для них.

У лісі було немало стежок і улоговинок, де так само високо в повітрі на гіллі гойдались кролики, і вовча пара не лишила їх жодного. Вовчиця

бігла попереду, а Одноокий слідом за нею, навчаючись, як грабувати пастки. І ця наука згодом стала йому у великій пригоді.

Розділ II

ЛІГВО

Два дні й дві ночі блукали вовчиця й Одноокий навколо індіанського табору. Він непокоївся, турбувався, але вовчицю табір чимось вабив до себе. І вона не хотіла відходити далеко. Та коли одного ранку десь зовсім близько в повітрі гримнув постріл і куля вдарилась у стовбур дерева за кілька дюймів від голови Одноокого, вони більше не вагалися й широчезними стрибками побігли геть. Незабаром уже цілі милі відділяли їх від небезпеки.

Бігли вони недовго — днів зо два. Вовчиця все настирливіше шукала те, чого конче потребувала. Тепер вона бігла важко й поволі. Одного разу, погнавшись за кроликом, яких вона завжди ловила дуже спритно, вовчиця раптом спинилася й лягла на сніг відпочити. Коли Одноокий підбіг до неї й мордою тицьнув легенько в шию, вона так сердито на нього напалася, що він аж перекинувся і дуже кумедно став ухилятись від її зубів. Тепер вона стала ще дразливішою, ніж раніше, а він робився все терплячіший і дбайливіший.

Нарешті вона знайшла те, чого шукала. За кілька миль угору по течії був струмок, що влітку впадав у Маккензі, а тепер, промерзнувши до скелястого дна, перетворився у суцільний лід від верхів'я до гирла. Втомлена вовчиця трухцювала за Одноооким, що біг далеко попереду, й нараз побачила, як високий глинястий берег нависає над струмком. Вона повернула сюди. Весняні дощі й талі води підмили берег, і в одному місці з вузької розколини зробилася вузька печера.

Вовчиця спинилась біля входу й уважно обдивилася крутий берег, а тоді оббігла печеру в один бік і в другий, аж туди, де берег переходив у

пологий схил. Повернувшись до печери, вона через тісний отвір увійшла всередину. Футів зо три їй довелося повзти, далі стіни розійшлися вшир і вгору, і вона опинилась на невеличкій круглій площинці, футів шість у діаметрі. Головою вона майже торкалася стелі. Тут було сухо й затишно. Вовчиця пильно оглядала всю печеру, а Одноокий стояв коло входу й терпляче стежив за нею. Нахиливши голову й майже торкаючись носом близько зсунутих лап, вона обернулася кілька разів туди-сюди, а потім з утомленим зітханням, більше подібним до стогону, згорнулась і лягла головою до входу. Одноокий, насторожившивуха, сміявся собі з неї, і вона бачила через отвір, як він добродушно махав своїм кудлатим хвостом. Вовчиця на хвильку прищулила вуха й, лежачи з роззявленою пащею та висолопленим язиком, усією позою виявляла задоволення й спокій.

Одноокий був голодний. Хоч він і заснув у проході печери, сон його був неспокійний. Він раз у раз прокидався і, нашорошивши вуха, прислухався, що робиться надворі, в ясному світлі, де на снігу яскріло квітневе сонце. Крізь сон до нього долинало ледь чутне дзюрчання невидимих струмків, і він підвів голову, напружено вслухаючись у ці звуки. Сонце знову зійшло на небі, і Північ, прокидаючись від сну, уже кликала вовка. Усе навколо оживало. В повітрі відчувалась весна, під снігом уже починалося життя, дерева шумували соком, бруньки розривали крижані пута.

Старий вовк стурбовано поглядав на свою вовчицю, але вона не виявляла й найменшої охоти звестись на ноги. Визирнувши надвір і побачивши, як пролетіла в повітрі зграйка снігових подорожників, він схопився, але коли глянув ще раз на самицю, знову ліг і задрімав. У цей час до його слуху донеслося дзижчання. Два чи три рази він спросоння відмахнувся лапою, а тоді прокинувся. Біля самого носа крутився й дзижчав самотній комар. Це був старий комар, що цілу довгу зиму пролежав задубілий у сухій колоді, а тепер під весняним сонцем відтанув до життя. Одноокий не міг далі опинатись покликові природи. До того ж він був дуже голодний.

Він підліз до вовчиці й спробував переконати її, щоб вона підвелась. Але вовчиця тільки загарчала. Тоді він вийшов сам на яскраве сонячне світло, побачив, що сніг під ногами провалюється й подорож буде нелегка. Одноокий побіг замерзлим струмком, де сніг, затінений деревами, лежав ще чистий і твердий. Він проблукав годин вісім і, коли смеркло, повернувся до печери ще голодніший, ніж уранці був. Дичина траплялася, та годі ж було її зловити. Він провалювався на м'якому підталому снігу, а кролик біг по ньому так само легко, як і взимку.

Біля входу в печеру Одноокий підозріливо зупинився. Із середини чулися якісь дивні тихі звуки. Це не був голос вовчиці, проте ці звуки нагадували йому щось давно знайоме. Він обережно вповз до середини, і вовчиця застережливо загарчала назустріч. Не збентежений цим, він, одначе, спинився й далі не поліз; його цікавили інші звуки — тихе, приглушене хлипання й повискування.

Вовчиця загарчала вже роздратовано, й він відступив назад у прохід, згорнувся там і заснув. Коли настав ранок і в лігво процідилося тьмяне світло, він знову став шукати, звідки йдуть ті напівзнайомі йому звуки. У застережливому гарчанні вовчиці він почув нові нотки, нотки ревнощів, — і це змушувало його триматись на чималій відстані. Проте він угледів, що між її лапами, під животом, комашилося п'ять маленьких живих клубочків; кволі й безпорадні, вони все скімлили, і очі їхні не дивилися ще на світ. Старий вовк був здивований. Таке траплялося не вперше на його довгому й вдатливому віку, таке траплялося часто, а проте щоразу він знов дивувався.

Вовчиця дивилась на нього стурбовано. Час від часу вона потихеньку гарчала, а коли їй здавалося, що він підходить надто близько, це гарчання грізнішало. Її власний досвід нічого їй не казав, але інстинкт, цей успадкований досвід безлічі поколінь вовчиць, підказував їй, що батьки часом пожирають своїх щойно народжених безпорадних нащадків. Цей інстинкт виявлявся в ній як страх за вовченят, і вона не підпускала до них і близько Одноокого, хоч він був їм батько.

А втім, ніякої небезпеки не було. В Одноокому також озвавсь інстинкт, успадкований від безлічі поколінь вовків. Він не задумувався і не сушив ним собі голови. Просто цей інстинкт був у ньому, в кожній клітинці його тіла, і це була найприродніша річ у світі, що він усім своїм єством відчув його веління і, обернувшись спиною до своєї родини, подався добувати їй поживу.

За п'ять-шість миль від лігва струмок розділявся на два рукави, що розходились під прямим кутом і губились у горах. Ідучи вздовж лівого рукава, Одноокий натрапив на недавній слід. Обнюхавши його і переконавшись, що слід зовсім свіжий, вовк присів і подивився в той бік, куди він вів. Потім, не поспішаючи, обернувся й побіг уздовж правого рукава.

Сліди значно більші за його сліди, і він знав з досвіду, що там, де вони проходили, дичини небагато лишалось.

Півмилі вище по струмку гострий його слух вловив такий звук, який ото буває, коли гризуть зубами. Тихо підкравшись, він побачив дикобраза, що, стоячи на задніх лапах, гострив свої зуби об дерево. Одноокий обережно наближався, але малу мав надію. Він знав, що це за звір, хоч і не здибав їх досі так далеко на півночі й ніколи зроду не куштував їхнього м'яса. Але він давно довідався, що у світі є такі речі, як Щастя й Випадок, і чимдалі ближче скрадався до дикобраза. Ніколи не можна наперед сказати, чим закінчиться така зустріч, в житті-бо по-всякому трапляється.

Дикобраз скрутився клубком, розчепірив у всі боки свої довгі гострі шпички, і вже ніяк було на нього напасти. Якось замолоду Одноокий був спробував близько обнюхати такий ніби зовсім безпечний на погляд клубок голок і дістав раптом хвостом по морді. Одна голка кілька тижнів стриміла йому в носі й пекла його, як вогнем, аж доки сама не відпала. Отож вовк ліг, наготувавшись до стрибка і носа тримаючи щонайменше за фут від дикобразового хвоста. Завмерши на місці, Одноокий чатував. Хто знає, що може статись? А що, як раптом дикобраз розгорнеться!

Тоді можна буде спритним ударом лапи розпороти його ніжний, нічим не захищений живіт.

Але прождавши півгодини, вовк не витримав і, сердито загарчавши на нерухомий клубок, побіг далі правим рукавом. У минулому йому дуже часто траплялось дарма чекати, щоб дикобраз розгорнувся, і тепер він не хотів більше гаяти часу. День минав, а він ще нічого не здобув!

Батьківський інстинкт прокинувся в ньому і гнав його вперед. Він мусить знайти поживу. Вже пополудні він несподівано наскочив на білу куріпку. Він вийшов з гущавини й побачив, що цей дурний птах сидить на стовбурі поваленого дерева мало не перед самим його носом. Обоє подивились один на одного. Птах перелякано змахнув крильми, але вовк ударив його лапою, звалив на сніг і саме в ту мить, коли він уже готовий був злетіти в повітря, схопив його зубами. Тільки-но зуби Одноокого вп'ялися в ніжне тіло, ламаючи крихкі кістки, він пожадливо почав їсти. Потім він раптом згадав щось і, метнувшись бігти назад, поніс куріпку додому.

За милю над розтоком він, біжачи своїми м'якими лапами, ковзаючи, мов тінь, і вивчаючи уважно берег, натрапив на ті самі великі сліди, що їх бачив уранці. Вони йшли в одному з ним напрямі, він за кожним поворотом сподівався здибати звіра.

Висунувши голову з-за скелі на крутому заломі струмка, він побачив таке, що одразу змусило його присісти. Це був той звір, що залишив на снігу свої сліди, — велика рись-самиця. Вона, так само як і він допіру, сиділа на снігу перед великим клубком голок. Якщо раніше Одноокий скидався на тінь, то тепер він став тільки привидом цієї тіні, яка, скрадаючись, обходила з підвітряного боку мовчазну нерухому пару.

Він лежав на снігу, поклавши коло себе куріпку, і, визираючи крізь низько поросле ялинове гілля, стежив за драмою, що відбувалася перед його очима, — за риссю та дикобразом: обоє вони вичікували, і обоє

вперто боронили своє життя, а зміст цілої гри полягав у тому, що один міг жити, тільки з'ївши другого, а другий не хотів бути з'їденим. Старий одноокий вовк, причаївшись у своєму захистку, також брав участь у цій грі, сподіваючись, що йому всміхнеться Випадок і він дістане поживу, необхідну йому, аби жити.

Збігло півгодини, година; нічого не змінювалось. Клубок голок так завмер, ніби це був камінь; рись сиділа, як застиглий мармур, а вовк здавався мертвим. Але в усіх трьох звірів напруження доходило до болю, й, мабуть, життя ніколи не буяло в них з такою силою, як тепер, коли вони здавалися закам'янілими.

Та ось Одноокий ворухнувсь і ще більше нашорошився. Там щось сталося. Дикобраз урешті вирішив, що ворога вже нема, і поволі й обережно став розгортати свого непроникного панцера. Нічого лихого він не підозрював. Колючий клубок поволі-поволі витягався й довшав. Одноокий відчув, як у роті в нього мимохіть покотилася слина, коли він побачив живе м'ясо, яке лежало перед його очима, наче готова пожива.

Дикобраз запримітив свого ворога, ще не зовсім розгорнувшись. Але в цю-таки мить рись ударила його. Удар був швидкий, як блискавка. Її лапа з гострими, зігнутими, немов у хижої птиці, кігтями розпорола йому ніжного живота й одразу ж відсмикнулася назад. Якби дикобраз розгорнувся зовсім або якби помітив ворога на якусь частину секунди пізніше, то лапа вихопилася б непошкоджена, а так він враз ударив її збоку хвостом, угородивши в неї свої голки.

Усе це зчинилось в одну мить — удар, відповідь на нього, передсмертний вереск дикобраза, вищання здоровенної кішки, враженої болем і подивом. Одноокий підвівся збуджено, насторожив вуха й витягнув хвоста, що тихенько здригався. Рись розлютувалась і хижо накинулася на звіра, що заподіяв їй такий біль. Але напіврозшматований дикобраз, який вищав і рохкав, невдало пробуючи згорнутись, знов ударив її хвостом, і величезна кішка знов завищала з болю й подиву. Тоді вона відскочила назад. На носі в неї стриміло стільки голок, наче це була

якась чудернацька подушечка для шпильок. Вона шкрябала ніс лапами, намагаючись скинути ці пекучі колючки, тицяла носом у сніг, терлася ним об гілля та хмиз і все стрибала — вперед, назад, праворуч, ліворуч, не тямлячись від болю й страху.

Весь час пирхаючи, рись несамовито била своїм коротким хвостом. Потім вона вгамувалася і на часину заспокоїлась. Одноокий стежив далі і враз несподівано затремтів, аж йому шерсть стала дуба, коли рись, страшенно завищавши, високо підскочила вгору, а потім, не перестаючи вищати, чкурнула геть.

Але тільки тоді, як її вже зовсім не було чути, наважився Одноокий вийти зі своєї схованки. Ішов він так обережно, ніби сніг увесь був утицяний дикобразовими голками, і вони могли щохвилини вгородитися в його м'які лапи. Коли він підходив, дикобраз сердито завищав і клацнув своїми довгими зубами. Він примудрився знову згорнутись, та це не був уже такий непроникний клубок, як раніше: занадто багато було порвано його м'язів. Він був роздертий мало не навпіл і спливав кров'ю.

Одноокий набирав повну пащу скривавленого снігу, жував його, смакував і ковтав. Це тільки ще більш посилювало відчуття голоду, але він був занадто досвідчений, щоб забути про обережність. Він ліг і став чекати. Дикобраз скреготів зубами, стогнав, хлипав і часом тихо повискував. Невдовзі Одноокий помітив, що голки його поволі опускаються і дрижаки пробігають по спині. Потім ці дрижаки раптом припинились. Довгі зуби клацнули востаннє, голки зовсім прилягли, тіло зразу послабло, дикобраз перестав ворушитись.

Тремтячою лапою Одноокий витягнув дикобраза й перекинув на спину. Нічого не трапилось. Звір був неживий. Пильно оглянувши здобич, вовк обережно взяв її зубами й побіг уздовж струмка, потроху; волочачи дикобраза по снігу, потроху в зубах несучи, відвертаючи при тім голову, щоб не настромитись на колючі голки. Дорогою він згадав щось, поклав свою ношу й швидко подався туди, де покинув куріпку. Цього разу він

знав, що йому робити, і, не вагаючись, з'їв її. Тоді повернувся й знову поволік дикобраза.

Коли він приніс свою здобич у печеру, вовчиця, подивившись на неї, обернула до нього морду й ніжно лизнула йому шию. Але зараз же загарчала, не підпускаючи його до вовченят; проте не так сердито, як перше, не загрожуючи, а ніби перепрошуючи, її інстинктивний страх за дітей поволі зник. Вовк поводився, як справжній батько, і не виявляв святокрадницького бажання пожерти маленьких створінь, що вона породила.

Розділ III

СІРЕ ВОВЧЕНЯ

Воно було інакше, аніж його брати й сестри. У них шерсть мала вже злегка рудуватий відтінок, успадкований від матері, а воно цілком вдалося в батька і з усього виводка було єдиним сірим вовченям. Воно народилося справжнім вовком і було дуже схоже на Одноокого, тільки мало двоє очей, а не одне, як батько.

Очі в сірого вовченяти лиш недавно прорізались, але бачило воно вже зовсім добре. І навіть коли ще очі в нього були невидющі, чуття дотику, смаку й нюху вже слугували йому. Воно дуже добре знало своїх двох братів і двох сестер, незграбно гралося з ними, гризлося, а коли розпалювалось, то з його маленького горла вибивалися чудні хрипкі звуки — перші ознаки гарчання. Ще задовго до того, як очі йому прорізалися, навчилося воно на дотик, смак і нюх пізнавати свою матір — джерело тепла, рідкої їжі й ніжності. У неї був м'який язик, і коли вона пестила його й лизала йому маленьке тендітне тільце, вовченя пригорталося до неї і засинало.

Мало не весь перший місяць свого життя проспало воно так, але тепер, коли очі його вже добре бачили, воно спало менше й поступово

вивчало світ, що був навколо. Цей його світ був похмурий, але воно цього не помічало, бо іншого світу не знало. Воно жило в напівтемряві, й очі його зроду не бачили іншого світла. Його світ був тісний, він обмежувався стінами лігва; а що вовченя анітрохи не знало того широкого світу, що був зовні, тим-то його й не гнітили вузькі межі його існування.

Воно дуже рано зробило важливе відкриття, що одна стіна його світу не схожа на решту. Це був отвір, і звідти падало в печеру світло. Вовченя не мало ще ніяких свідомих бажань чи думок, а вже воно зауважило, що ця стіна не схожа на інші. Вона вабила його до себе ще перед тим, як у нього розтулились очі й воно побачило її. Світло, що падало звідти, било йому в заплющені повіки, і його очі й зорові нерви тремтіли, реагуючи на теплі іскрини, що викликали на диво приємне відчуття. Життя його тіла, кожної клітинки тіла, те життя, що було суттю цього тіла й не мало нічого спільного з його особистим життям, — тяглося до цього світла й поривало туди ж його тіло так само, як хімічний складі рослини змушує її обертатися до сонця.

Ще свідоме життя у вовченяті й не мріло, а вже лізло до виходу з печери. Його брати й сестри також силкувалися туди добутись. О цій порі жодне з них ніколи не лізло в темні кутки задньої стіни. Вони, як те зілля, тягнулися до світла; хімічний процес, що називається життям, вимагає світла; воно було необхідне їм, щоб існувати, і їхні малесенькі тільця, керовані сліпим інстинктом, повзли до нього, як повзуть вусики виноградної лози. Пізніше, коли в них почала проявлятися індивідуальність, коли у них уже прокидалися свідомі бажання, — потяг до світла ще збільшився. Мати гнала їх від проходу, але вони уперто лізли до нього.

Тоді ж таки сіре вовченя дізналося, що в матері, крім м'якого язика, є й дещо інше і що вона може бути й не така ласкава. Вперто лізучи до світла, воно познайомилося з її носом, а згодом і з лапою, що приминала його до землі і швидким точним рухом відкочувала від отвору. Воно пізнало, що таке біль, і до того всього навчилось уникати його, по-перше, намагаючись на кару не наражатись, а по-друге, як уже наразилося,

втікати від неї. Це були вже свідомі його вчинки, наслідки його перших узагальнень. Досі воно ухилялося від болю несвідомо — так само несвідомо, як і повзло до світла. А тепер воно ухилялося від нього, бо вже знало, що таке біль.

Дуже хиже було це вовченя. Такі ж самі були його брати й сестри. Та інакше й не могло бути. Адже воно було м'ясоїдною твариною і походило з роду хижих м'ясоїдів. Його батько й мати живилися самим тільки м'ясом. Молоко, що його воно ссало від тої миті, як уперше в ньому замерехтіло життя, вироблялося з того самого м'яса; і тепер, коли минув місяць і очі вже цілий тиждень були розплющені, воно теж почало їсти м'ясо — м'ясо, наполовину перетравлене в материному шлунку й виригнуте для п'ятьох підрослих вовченят, яким тепер не вистачало молока.

Але воно було найлихіше з цілого виводу, найголосніше гарчало й сердилось дужче, ніж інші. Це воно перше навчилося спритним ударом лапи збивати з ніг своїх братів і сестер. І саме воно перше схопило інше вовченя за вухо і заходилося тягати й сіпати його і при тім сердито гарчало крізь зціплені зуби. І вже запевне воно найбільше непокоїло свою матір, що намагалася відігнати свій вивід від виходу з печери.

З кожною дниною світла здавалося сірому вовченяті дедалі принаднішим. Воно повсякчас вирушало в мандри по печері, пориваючись до виходу з неї, і завжди його проганяли назад. Щоправда, воно не знало, що це був вихід. Та й звідки ж би йому знати, що існують виходи — переходи від одного місця до іншого. Іншого місця для нього ще не існувало, і тим більше воно не знало, як дістатись туди. Для нього вхід у печеру був тільки стіною — стіною світла. Як сонце світить у зовнішньому світі, так ця стіна світила йому в його світі. Вона вабила його, як свічка вабить метелика, і воно раз у раз пробувало дійти до неї. Життя, що швидко наростало в ньому, весь час поривало його до стіни світла. Це життя знало, що там єдиний шлях, яким йому приречено йти. Але само воно цього не знало. Воно не знало взагалі, що зовнішній світ існує.

Ця стіна світла мала дивну властивість. Його батько (а вовченя вже дорозумілося, що то був інший житель його світу — подібна до матері істота, котра спала ближче до світла й приносила їжу) — його батько мав звичай іти просто в цю світлу стіну й зникати. Сіре вовченя не могло цього збагнути. Хоч до цієї стіни мати його не підпускала, до інших стін воно підходило, і скрізь його ніжний носик натикався на щось тверде. Кілька разів боляче стукнувшись об стіни, воно дало їм спокій. Не задумуючись над цим, воно вирішило, що зникати в стіні — це характерна батькова властивість, так само як молоко й напівперетравлене м'ясо було характерною властивістю матері.

Власне, сіре вовченя не вміло мислити, — принаймні так, як мислять люди. Його мозок працював хаотично, проте висновки були такі самі виразні і певні, як і в людей. Вовченя сприймало речі такими, як вони є, не питаючись, чому й для чого. Це був його метод пізнання світу. Його не обходило, чому щось трапилось. Йому було досить знати, як це трапилось. Тим-то, тицьнувшись кілька разів носом у стіну, воно зрозуміло, що не може пройти крізь неї, як це може робити батько. Але його й трохи не тривожило бажання довідатись, у чому ж різниця між батьком і ним. Логіка й фізика не брали участі у формуванні його розуму.

Як і більшість житців Пустелі, воно рано спізнало голод. Настав час, коли не тільки батько перестав приносити м'ясо, але й у матері молока не стало. Спершу вовченята пищали й скавуліли та переважно спали, а тоді прийшла справжня голодна дрімота. Скінчилися сварки, гризня, сердите гарчання і спроби дістатися до світлої стіни. Вони спали, й життя в них поволі доблимувало й згасало.

Одноокий впав у розпач. Він скрізь нишпорив, і шастав, і мало спав тепер у печері, де стало так сумно й нудно. Вовчиця теж покинула своїх дітей і вийшла шукати поживи. В перші дні після народження вовченят Одноокий частенько навідувався до індіанського табору й грабував кролячі сильця, та коли сніг розтанув, річки скресли, індіанці пішли собі далі, й це джерело їжі зникло для нього.

Коли сіре вовченя повернулось до життя й почало знову цікавитись далекою білою стіною, воно виявило, що населення його світу дуже зменшилося. Залишилась тільки одна сестра. Решта вовченят зникла. Коли він оклигав, то мусив сам гратись, бо сестра не могла вже ані підвести голови, ані поворухнутись. Його маленьке тіло круглішало від м'яса, що він тепер їв, але для неї їжа прийшла занадто пізно. Вона спала, не прокидаючись, і в маленькому кістяку, обтягненому шкурою, життя блимало дедалі слабше, аж поки, нарешті, згасло й зовсім.

Потім настав час, коли сіре вовченя перестало бачити батька: він більше не з'являвся через стіну, не зникав за нею і не спав у проході. Це трапилось наприкінці другого періоду голодування, що був не такий жорстокий. Вовчиця знала, чому Одноокий більше не повертався, але вона не могла розказати вовченяті того, що бачила. Полюючи здобич на лівому рукаві струмка в тій місцевості, де жила рись, вона бігла вчорашнім слідом Одноокого. І тут вона знайшла його самого, або, вірніше, те, що залишилось від нього. Знати було, що недавно тут стався запеклий бій, і рись, здобувши перемогу, побігла до себе в нору. Вовчиця знайшла цю нору, але, пересвідчившись, що рись усередині, не зважилась увійти туди.

Після цього вовчиця перестала полювати на лівому рукаві струмка. Вона добре знала, який страшний і лютий звір ця рись, а до того ж у рисі в норі був молодий вивід. Півдесятка вовків можуть дуже легко загнати рись на дерево, хоч би як вона пирхала та їжилась; але зовсім інша річ спіткати її одному вовкові, та ще й коли в неї за спиною голодний вивід.

Проте Пустеля — завжди Пустеля, й мати є мати, відчайдушно дбайлива і в Пустелі, й поза нею, і неминуче повинен був настати такий день, коли вовчиця заради свого сірого вовченяти наважиться піти вздовж лівого рукава, до нори серед скель, назустріч розлюченій рисі.

Розділ IV

СТІНА СВІТЛА

На той час, коли вовчиця стала залишати печеру й ходити на полювання, вовченя вже добре затямило, що до виходу не можна підходити. Крім того, що мати втовкмачила це йому в голову, щоразу штовхаючи його носом або лапою, у ньому самому вже розвивався інстинкт страху. За все своє коротке життя в печері він не здибав нічого такого, щоб налякало його. Проте страх жив у ньому. Він перейшов до нього від далеких предків, через тисячу тисяч життів. Безпосередньо вовченя успадкувало його від Одноокого й вовчиці, а ті успадкували його від безлічі поколінь вовків, що жили перед ними. Страх — це спадщина Пустелі, й жодна тварина не може уникнути його або поміняти на юшку сочевиці.

Отже, сіре вовченя знало страх, хоч досі не знало, від чого він буває. Можливо, що воно вважало його за одне з тих обмежень, що їх ставить життя. Бо воно вже знало, що такі обмеження трапляються. Коли воно відчувало голод і не могло його заспокоїти, то це було обмеження. Тверда перешкода печерної стіни, тицяння материного носа, болючі удари її лапи, незаспокоюваний голод — породжували в ньому впевненість, що не все на світі вільно, що в житті є свої обмеження й заборони. І ці обмеження й заборони були законом. Підлягати їм — це означало уникати болю й досягати щастя.

Воно не обмірковувало цього питання так, як людина. Воно просто поділяло всі речі на такі, що завдають болю, і на такі, що не завдають, і тим-то уникало болю, тобто обмежень і заборон, щоб мати змогу тішитись усіма радощами життя.

Отож скоряючись законові, який встановила його мати, й також другому законові — отого незрозумілого й безіменного страху, вовченя трималось оддалік виходу з печери. Отвір усе ще був для нього світлою білою стіною. Коли матері не було вдома, воно здебільшого спало, а прокинувшись, намагалося сидіти тихенько, мовчати й не давало волі жалібному скавучанню, яке все поривалося йому з горла.

Одного разу, прокинувшись, воно почуло біля світлої стіни якісь дивні звуки. Вовченя не знало, що це була росомаха, — вона стояла надворі, тремтячи від власної зухвалості, й винюхувала носом, що там у печері. Вовченя розуміло тільки те, що звуки ці незвичні й, отже, незнайомі й страшні, бо все незнайоме конче викликало в ньому страх.

Вовченя наїжилось, але жодним звуком не виявило себе. Звідки воно могло знати, що йому треба наїжитись? Так проявлявся в ньому страх, хоч досі в своєму житті воно не мало ще нічого такого, що спричинило б його. А зі страхом у парі йшло ще одне інстинктивне бажання — зачаїтись. Мало не збожеволівши з жаху, воно, проте, лежало нишком, нерухомо, застигнувши й закам'янівши, ніби неживе. Повернувшись додому й обнюхавши сліди росомахи, його мати загарчала, кинулась у печеру і незвично ніжно стала пестити й облизувати вовченя. І воно зрозуміло, що уникло великої небезпеки.

У ньому діяли ще інші сили, і головна з них — це ріст. Інстинкт і закон вимагали покори, а ріст вимагав непослуху. Мати і страх примушували його триматися далі від світлої стіни. Але ріст — це життя, всяке життя тягнеться до світла, й ніщо не могло стримати життєвої хвилі, що підіймалась у ньому з кожним з'їденим куснем м'яса, з кожним подихом! Нарешті одного дня страх і слухняність залляла хвиля життя, і вовченя, перехильцем і боязко, подалося до виходу з печери.

Ця стіна не була подібна до інших, знаних з досвіду, і наче відступала, коли вовченя до неї підходило. Ніжний, маленький носик, витягнений далеко вперед, не натикався ні на яку тверду поверхню. Стіна виявилась такою прозорою й проникною, як світло. Вовченя увійшло в те, що здавалося йому стіною, і поринуло в речовину, з якої вона складалася.

Це його збентежило: адже воно повзло крізь щось тверде. А світло чимраз яскравішало. Страх гнав вовченя назад, але життя змушувало йти далі. Несподівано для себе вовченя опинилося при виході з печери. Стіна, всередині якої воно наче було, раптом відступилася кудись

надзвичайно далеко. Світло стало таке сліпуче, що боляче було дивитись. Від безмежного простору, що зразу розстелився перед ним, запаморочилось в голові. Очі поступово звикали до яскравого світла і пристосовувались до більших відстаней між речами. У першу мить стіна була зникла з поля його зору. Тепер вовченя знову побачило її, тільки вже страшенно далеко, і мала вона зовсім інший вигляд. Стіна стала строкатою: в неї входили дерева, що оторочували струмок, і гора, що височіла за деревами, й небо, що здіймалося над горою.

Великий страх пройняв його. Усе навкруги грізне, незнане. Зіщулившись на краю печери, вовченя дивилося на світ. Як страшно! Все незнайоме здавалося ворожим. Шерсть у нього на спині наїжилась, губи скривилися, і воно спробувало грізно й сердито загарчати. Перелякане й безпорадне, воно, проте, посилало виклик і погрозу цілому світові.

Але нічого не сталося. Воно все дивилося й так захопилось, що навіть забуло гарчати, а також боятись. На деякий час розвиток упокорив страх й прибрав вигляду цікавості. Вовченя почало розрізняти найближчі речі: струмок, що виблискував на сонці, всохлу сосну, що стояла внизу під самим схилом, і там цей схил, що здіймався аж до нього й уривався на якихось два фути нижче того місця, де воно сиділо.

Сіре вовченя досі жило на рівній поверхні, ніколи не вдарялось, падаючи, і не розуміло, що це таке — падати. Отже, воно, не вагаючись, ступило вперед, просто в повітря. Задні ноги ще стояли на виступі перед входом у печеру, як воно вже полетіло сторчма. Боляче вдарившись носом об землю, вовченя завищало і, страшенно перелякане, покотилося схилом. Його посів панічний страх. Невідоме таки схопило його. Воно міцно тримає його і ось-ось завдасть йому жахливого болю. Страх притамував у ньому життя, і вовченя завищало, наче перелякане собача.

Воно не знало, куди його несе невідоме і чим йому загрожує, тим-то безперестанку вищало й скавуліло. Це було зовсім не те, що лежати, прикипівши до місця з переляку, коли невідоме тільки чатувало на нього.

А тепер невідоме так міцно тримає його, що мовчати вже нічого не дасть. Та й не страх це вже був, а чистий жах, і вовченя все тремтіло.

Схил, проте, ставав дедалі пологіший, і біля його підніжжя росла трава. Вовченя котилось уже не так швидко, і коли, нарешті, воно спинилося зовсім, у нього вихопилось відчайдушне скавучання, а далі протягле жалібне виття. А потім, ніби йому вже тисячу разів доводилось чепуритися, воно стало злизувати суху глину, що пристала йому до шерсті.

Після цього воно сіло й почало роздивлятись довкола, немов та людина, що першою потрапила із Землі на Марс. Вовченя пробилося крізь стіну світла, й невідоме випустило його, не заподіявши ніякої шкоди. Але перша людина на Марсі, мабуть, зустріла б менше незвичайного для себе, ніж вовченя, що зразу опинилось у світі, про який воно нічогісінько не знало: не знало навіть, що він існує.

Тепер, коли страшне невідоме випустило його на волю, вовченя забуло, що колись боялося цього невідомого. Воно відчувало тільки цікавість до всього навкруг: до трави під собою, до куща журавлини неподалік, до стовбура всохлої сосни край галявини. Білка, що вибігла з-за дерева й наскочила несподівано на нього, перелякала його до нестями. Воно зіщулилось і загарчало. Але білка злякалася не менше. Вона блискавкою шугнула на дерево й, опинившись на безпечній височині, сердито зацокотіла.

Це додало вовченяті духу, і, хоч трохи згодом його налякав дятел, воно відважно продовжувало мандри. Відвага його зросла настільки, що коли якась пташка зухвало підскочила до нього, то воно простягнуло лапу, аби з нею погратися. У відповідь на це вона боляче дзьобнула його в самий кінчик носа; воно перелякано присіло й голосно заскавучало. Пташка, сполохана його скавучанням, полетіла геть.

Та вовченяті це була наука. Його маленький, ще не розвинутий мозок несвідомо зробив певний висновок. Речі бувають живі й неживі. Живих речей треба стерегтися. Ті, що неживі, завжди лишаються на одному місці, а живі рухаються, й ніколи не можна сказати, що вони зроблять. Від них завше можна чекати якоїсь несподіванки, отже, треба бути напоготові.

Вовченя посувалося вперед помалу, незграбно, раз у раз на щось натикаючись. Йому, наприклад, здавалося, що до гіллячки ще далеко, а вона била його по носі або дряпала йому бік. Земля була нерівна. Воно ступало або дуже широко й орало носом землю, або занадто дріботіло і забивало собі лапи. До того скрізь були дрібні камінці, й коли вовченя ступало на них, вони перевертались. Звідси сам собою напрошувався висновок, що не всі неживі речі перебувають у стані стійкої рівноваги, як-от його печера, і що маленькі неживі речі легше перевертаються й падають, ніж великі. Отак кожна невдала спроба була для нього новою наукою. Що далі воно йшло, то певнішала йому хода. Вовченя пристосовувалось. Воно вчилося розраховувати кожен свій рух, оцінювати свої фізичні можливості; визначати відстань між різними речами, а також між речами й собою.

На почин йому щастило. Народившись мисливцем (хоч воно цього й не знало), вовченя, щойно вперше вирушивши в світ, знайшло дичину мало не біля самої своєї печери. Зовсім випадково воно наскочило на хитро заховане гніздо куріпки: просто впало на нього. Вовченя хотіло пройти стовбуром зваленої сосни. В одному місці гнила кора провалилася під ним, і воно, розпачливо заскавулівши, впало на кущ і, пролетівши крізь листя й гілля, опинилось якраз у гнізді, де сиділо семеро маленьких куріпченят.

Вони запищали, заворушились, і вовченя попервах навіть злякалося. Але побачивши, що вони зовсім маленькі, воно посмілішало й придавило одне з них лапою. Те ще дужче засіпалося під нею. Вовченяті це сподобалося. Воно понюхало його й узяло в рот. Пташина тріпотіла й лоскотала йому язик. В цю саму мить вовченя відчуло, що голодне, і

стиснуло її зубами. Тендітні кістки захрумтіли, й тепла кров полялася в рот. Вона була дуже смачна. У нього в роті було м'ясо, таке саме м'ясо, яким годувала його мати, тільки смачніше, бо живе. З'ївши це пташеня, вовченя одного по одному зжерло й увесь вивід. Потім воно облизалось, як це робила його мати, і стало вилазити з куща.

Тут на нього налетів цілий вихор. Несподіваний напад і гнівні удари крильми засліпили й приглушили вовченя. З ляку воно сховало голову між лапи й заскавучало. Удари посипались частіше. Куріпка-мати не тямилася від люті. Тоді вовченя розгнівалося. Схопившись, воно загарчало і стало відбиватися лапами, а тоді своїми дрібненькими зубами вчепилося в одне крило й почало з усієї сили його тріпати. Птах боровся, завдаючи ударів вільним крилом. Це був перший бій вовченяти. Воно розпалилося, забуло все про невідоме і, не боячись нічого, боролося й шматувало живу істоту, яка його била.

Та й це теж було м'ясо, і в ньому прокинулась уся його кровожерність. Воно щойно знищило сім маленьких істот, а тепер заб'є й цю велику живу істоту. Воно було занадто захоплене й щасливе, щоб усвідомити своє щастя. Воно тріпотіло й раділо, як ніколи.

Воно не випускало крила й сердито гарчало крізь зціплені зуби. Куріпка витягла його з куща. Але коли вона спробувала затягти його назад, воно стало опиратись і протягло її на відкрите місце. Птах увесь час кричав і бив його вільним крилом, а пір'я, наче сніг, летіло на всі боки. Вовченя не тямилося з люті. Уся войовнича кров породи збурилася в ньому. Саме того не знаючи, у ці хвилини воно жило повноцінним життям. Воно ніби зрозуміло своє призначення в світі: вбивати дичину й битись, щоб її вбивати. Ось воно й виконувало це своє найвище в житті призначення, бо життя досягає своїх вершин тільки тоді, коли здійснює вповні те, до чого його призначено.

Нарешті куріпка перестала боротися. Вовченя все ще тримало її за крило, і вони обоє лежали на землі й дивились одне на одного. Вовченя спробувало загарчати, сердито й погрозливо. Птах дзьобнув його в ніс,

що вже й так після всього болів. Воно здригнулося, але крила не випустило. Птах дзьобнув його ще й ще раз. Жалібно попискуючи, воно намагалось ухилитись від нього, все з крилом у зубах, не розуміючи, що цим воно тягне й птаха за собою. А той дзьобав і дзюбав йому бідолашного носа. Войовничий запал вовченяти пригас, і, випустивши здобич, воно крутнуло хвостом і ганебно втекло через галявину.

Лігши під кущем по той бік проліску й висолопивши язика, воно важко дихало й увесь час жалібно скавучало, бо ніс йому ще дуже болів. Та враз його пройняло передчуття якоїсь навислої над ним загрози. Невідоме з усім своїм жахом знову насувалося на нього, й вовченя інстинктивно шаснуло під куща. Подмухнуло вітром, і велике крилате тіло зловісно й безгучно промайнуло повз вовченя. Спустившись з височини блакитного неба, яструб мало не схопив його.

Вовченя лежало в кущі й полохливо виглядало звідти, ще не зовсім отямившись від переляку, коли куріпка випурхнула зі свого пограбованого гнізда. Пригнічена горем, вона не звернула уваги на крилату стрілу, що летіла на неї з неба. А вовченя все бачило, і це було пересторогою й наукою для нього. Воно бачило, як яструб шугнув униз, махнув крильми над самою землею, уп'явся кігтями в тіло бідолашного птаха, що закричав від болю й страху, і знов шугнув до неба, несучи й куріпку з собою.

Не скоро вовченя вилізло зі свого захистку. Воно вже багато чого навчилося. Живі істоти — це м'ясо. Вони смачні. Але живі істоти, коли вони досить великі, роблять боляче. Тож краще їсти маленьких, таких, як писклята в куріпчиному гнізді, а великих, як-от мати цих пташенят, краще не займати. Проте десь у глибині єства воно відчувало сором, і йому хотілося ще раз побитися з великим птахом, — шкода тільки, що яструб схопив його. А може, ще де знайдуться куріпки? Треба піти пошукати.

Воно спустилося навислим берегом до самого струмка. Досі воно ще не бачило води. Йому здалося, що йти по воді дуже добре. Вона така

рівна. Вовченя сміливо ступнуло вперед і, заверещавши з жаху, пішло на дно, просто в обійми невідомого. Стало холодно, і, крім того, вовченяті забило дух.

Замість повітря, яким воно завжди дихало, в легені хлюпнула вода. Було так страшно й боляче, наче це прийшла сама смерть; Щоправда, вовченя не розуміло, що таке смерть, проте, як і всякий звір у Пустелі, інстинктом відчувало, що смерть існує, і боялось її, як найбільшого лиха. Вона була суттю невідомого й сукупністю всіх його жахів. Для нього це була найбільша й найжахливіша з усіх можливих катастрофа, про яку воно нічого не знало, але якої страшенно боялося.

Несподівано воно вигулькнуло на поверхню, і свіже повітря хлюпнуло йому в роззявлену пащу. Вдруге вовченя вже не пішло під воду. Неначе хтозна-відколи призвичаєне до цього, воно замолотило всіма чотирма лапами й попливло. Ближчий берег був за який ярд від вовченяти, але воно виринуло спиною до нього й, одразу побачивши протилежний берег, попливло туди. Потік був вузький і тільки в цьому місці мав завширшки футів з двадцять.

На середині бистрина підхопила вовченя й понесла до невеличких порогів, що перетинали потік. Пливти стало дуже важко. Досі спокійна вода враз завирувала. Його то заливало водою, а то викидало на поверхню. Вода крутила й кидала ним об каміння, що виступало з води. Ударяючись, вовченя скавучало. По тому, як часто воно скавучало, знати було, скільки разів воно вдарялося.

Нижче порогів потік знов широко розливався, і тут течія винесла вовченя на берег і обережно поклала на обмілину. Воно шпарко вилізло з води й простяглося на сухому. Його знання про світ ще збагатились. Вода не жива, але рухається. І хоч здається вона такою самою твердою, як і земля, проте вона зовсім не тверда. Отже, виходить, що речі далеко не завжди такі, якими вони здаються. Страх перед невідомим був недовірою, успадкованою від предків, а тепер його посилив ще й досвід.

Віднині воно вже ніколи не покладатиметься на зовнішній вигляд речей. Перш ніж звірятись на них, пересвідчуватиметься, які вони насправді.

Цього дня йому судилася ще одна пригода. Воно згадало, що в нього є мати, і відчуло, що вона йому потрібна більше за будь-що. Від усього, що з ним за день трапилось, втомилося не тільки тіло, але й маленький його мозок. Зроду ще, за ціле життя вовченяти, не працював він стільки, як цього дня. Та й вовченяті хотілося спати. Приголомшене, почуваючи себе зовсім самотнім і безпорадним, подалося воно шукати своєї печери й матері.

Воно поволі пробиралося між кущами, коли нараз почуло різкий сердитий крик. Щось жовте майнуло йому перед очима. Це шмигнула вбік ласиця. Вона була маленька, і вовченя її не злякалось. Потім майже під ногами воно побачило й зовсім малесеньку, на кілька дюймів зростом, живу істоту — ласеня, що так, само, як і вовченя, вилізло шукати пригод. Мале хотіло було втекти, але вовченя перекинуло його лапою. Ласиця голосно, скрипуче запищала. У ту ж мить перед очима йому знову промайнула жовта пляма. Воно почуло лютий крик, щось дошкульно вдарило його по голові, гострі зуби ласиці-матері вп'ялися йому в шию.

Заскавучавши, воно відскочило назад, а ласиця схопила своє дитинча й зникла в гущавині. У нього дуже боліла шия, але ще більше мучила його образа, і воно сиділо й жалібно квилило. Така маленька ця мати ласиця, а така сердита! Воно ще не знало, що маленька ласиця — найлютіший, найстрашніший і наймстивіший з усіх хижаків Пустелі. Та скоро йому довелось переконатись у цьому на власній шкурі.

Воно ще квилило, коли ласиця-мати знову з'явилась перед ним. Тепер ласеня було в безпеці, і вона не кинулась відразу, а підкрадалася обережно. Вовченя мало час розгледіти її худе гадюче тіло й високо підняту голову, також подібну до гадючої. У відповідь на різкий погрозливий крик ласиці шерсть на спині у вовченяти настовбурчилась, і воно сердито загарчало. Вона підходила все ближче. І не встигло вовченя оком моргнути, як раптом худе жовте тіло на мить зникло в

нього з-перед очей, і ласиця вчепилась йому в горло так, що її зуби дістали аж до м'яса.

Воно гарчало і хотіло відбиватись, але ще було дуже мале, це був його перший вихід у світ, і тому його гаркіт перейшов у жалібне скавучання, а охота битись — у бажання втекти. Проте ласиця не випускала його. Висячи йому на шиї, вона силкувалася дістати зубами вену, де пульсувало життя. Ласиця любила кров і воліла пити її просто з горла живих тварин.

Сіре вовченя загинуло б і повість про нього лишилася б ненаписана, якби не примчала через кущі вовчиця. Ласиця одразу випустила його і блискавкою кинулась до горла вовчиці, але не влучила й схопилась тільки за щелепу. Вовчиця, трусонувши головою, підкинула ласицю високо в повітря. Щелепи вовчиці на льоту схопили її тонке жовте тіло, і ласицю спіткала смерть на гострих зубах ворога.

Новий напад материнської ніжності був нагородою вовченяті. Знайшовши його, мати, здається, раділа ще більше, ніж воно, що знайшлося. Вона ніжно штурхала його носом, пестила і зализувала рани від зубів ласиці. А потім мати й вовченя удвох ізжерли кровопивцю, вернулися в печеру й лягли спати.

Розділ V

ЗАКОН ПОЖИВИ

Вовченя розвивалося швидко. Два дні спочивало воно, тоді знову вилізло з печери. Воно знайшло ласеня, чию матір вони з'їли вдвох із вовчицею, і його послало туди ж. Цього разу воно не заблукало, а втомившись, натрапило на дорогу в печеру, повернулось додому й заснуло. З кожною дниною воно заходило все далі й далі.

Воно навчилося розраховувати свою силу й слабкість, почало розуміти, коли бути сміливим, а коли обережним. Хоча взагалі воно вибирало обережність, і тільки зрідка, запевнившись у собі, давало волю пожадливості й люті.

Воно ставало справжнім бісеням, коли натрапляло на заблудлу куріпку, і ніколи не пропускало нагоди сердито загарчати на цокання білки, що її воно вперше побачило на засохлій сосні. І варто йому було тільки побачити якусь пташку, подібну до тієї, що так боляче подзьобала йому носа, як тут-таки його проймала дика злість.

Проте бувало й так, що навіть ті пташки не справляли на нього ніякого враження, а це тоді, коли воно відчувало себе в небезпеці від якихось інших хижаків. Йому добре дався втямки яструб, і, вгледівши, як сунула по землі його тінь, воно хутенько забивалось у перший-ліпший кущ. Тепер воно не перехитувалось, не розчепірювало ніг, — хода його стала легка й обережна, як у матері, й рухалось воно, здавалося, зовсім без напруження, із непомітною на око швидкістю.

Щодо полювання, то це тільки на початку доля йому всміхнулася. Семеро куріпченят і маленька ласиця — оце й уся його здобич. Одначе бажання вбивати зростало в ньому щодень, і воно плекало в собі голодну мрію зловити колись оту білку, що своєю тріскотнею завжди сповіщала всіх звірят про його наближення. Але як пташки літають у повітрі, так білки вміють стрибати по деревах, і воно могло тільки сподіватись, що колись упіймає білку на землі, непомітно до неї скравшись.

Вовченя відчувало велику повагу до своєї матері. Вона завжди знаходила м'ясо й не забувала принести синові його частку. Крім того, вона нічого не боялася. Йому, звісно, не спадало на думку, що вона не боялася через свій досвід та знання. Його вона вражала силою. Мати його уособлювала силу; й, підростаючи, воно відчуло цю силу в її дошкульних ударах лапою і тоді, коли замість штурханів носом вона починала боляче кусатись. За це воно також поважало свою матір. Вона

вимагала від нього покори, і що старшало воно, то суворіш із ним поводилась.

Настав знову голод, і тепер вовченя уже свідомо переживало його муки. Вовчиця никала цілими днями, дарма вишукуючи поживи, і навіть уночі зрідка лише спала в печері. Цей раз голод тривав недовго, але тим був лютіший. У вим'ї матері не лишилося ні краплі молока, а м'яса вовченяті вже й давно не перепадало.

Раніше воно полювало, граючись, заради втіхи, а тепер заходилося до полювання без усяких там жартів, і однак нічого не знаходило. Проте ці невдачі тільки прискорювали його розвиток. Воно почало уважніше придивлятися до поведінки білки і ще хитріше скрадалося, щоб напасти на неї зненацька; воно довідалось про звичаї лісової миші й силкувалося видобути її з нори; воно вивчало вдачу дятла та інших птахів. Настав час, коли вовченя перестало ховатись під кущ від тіні яструба. Воно змужніло, порозумнішало, зробилося більш у собі впевненим. Та й голод додав йому заповзяття. Тепер воно сідало на задні лапи на видноті й задирливо чекало, поки впаде з неба яструб. Там, високо над ним, літала пожива, якої так настирливо вимагав його шлунок. Але яструб не спускався й не приймав виклику, і розчароване вовченя залізало в гущину, скімлячи з розчарування й голоду.

Та голодові враз надійшов край. Вовчиця принесла додому м'яса. Воно було незвичайне, зовсім не схоже на те, що вона приносила досі. Це було рисеня, майже доросле, хоч і не таке велике, як вовча. Мати віддала йому геть усе м'ясо. Сама вона вже заспокоїла свій голод, хоч син і не знав, що для цього їй треба було з'їсти увесь рисячий вивід. Не знав він і того, яка це дуже розпачлива була справа. Знав він тільки те, що рисеня з ніжною, як оксамит, шкурою було м'ясом, і він їв це м'ясо і з кожним куснем робився щасливіший.

Коли повний живіт; хочеться спати, тож вовченя лягло обік матері й міцно заснуло. Розбудило його її гарчання. Ніколи ще син не чув, щоб вона так люто гарчала. І може, й справді це вперше в житті була вона

така розлючена. Та й мала для цього підстави, бо краще ніж будь-хто знала, що рисячий вивід не можна нищити безкарно. В яскравому промінні надвечірнього сонця вовченя побачило рись-матір, що припала долі біля входу до печери. Шерсть настовбурчилась йому на спині.

Це був страх, і цього разу не тільки інстинктивний. Якби одного цього видовища було замало, то лють у хрипкому витті рисі, яким змінилося гарчання, промовляла сама за себе. Тут вовченя немов щось підштовхнуло. Воно підвелось і, грізно загарчавши, стало поряд матері. Але та, без ніякої до нього поваги, відштовхнула сина назад. Низький прохід не дозволяв рисі стрибнути, і коли вона плазом продиралась усередину, вовчиця кинулася на неї і притиснула її до землі. Вовченя мало що могло розгледіти. Чути було тільки страшне гарчання, скавучання й рев. Обоє звірів зчепились між собою; рись шматувала кігтями й зубами, а вовчиця лише зубами.

Нараз вовченя підскочило до рисі й, грізно загарчавши, вп'ялося зубами в задню ногу. Вагою свого тіла воно, саме того не розуміючи, заважало нозі рухатись і помагало таким чином матері. Та незабаром вовченя опинилося під супротивницями й мусило розтиснути зуби. Зараз же обидві матері відскочили одна від одної, і перш ніж вони знову зчепились, рись ударила вовченя своєю здоровезною передньою лапою і, роздерши йому плече аж до кістки, відкинула малого до стіни. Його пронизливий вереск переляку й болю долучився до гарчання дорослих. Бій тривав так довго, що воно встигло й накричатись досхочу, й відчути новий приплив хоробрості; під кінець битви вовченя знову завзято вчепилося зубами в задню ногу рисі.

Рись була мертва. Але й вовчиця знесиліла від ран. Вона почала була голубити вовченя й облизувати йому рани, проте від втрати крові знепритомніла і цілий день і ніч пролежала поруч тіла свого ворога, не рухаючись і ледве дихаючи. Протягом тижня вона вилізала з лігва тільки напитись, та й то насилу волокла ноги, бо все боліло. Тим часом рись було з'їдено, і рани вовчиці досить позатягались, щоб могла вона знову йти на розживу.

Плече у вовчати все ще боліло від страшної рани, і воно ще довгенько шкутильгало. Але світ йому тепер змінився. Тепер воно чуло в собі більше певності й більше відваги, як доти, до бою з риссю. Воно переконалося, що життя суворе; воно билося; його зуби впивались у живе тіло ворога; і воно лишилося живе. Воно стало поводитися сміливіше і навіть трохи задирливо. Воно вже не боялося дрібних звірів, полохливість його майже зовсім зникла, і тільки невідоме все ще панувало над ним і гнітило його таємничістю та жахом.

Воно ходило тепер із матір'ю на полювання, бачило, як вона вбивала дичину, і саме почало їй помагати. Невиразно в його свідомості став вимальовуватись закон поживи. Усі живі істоти поділяються на дві породи: його власну і чужу. До першої належить воно з матір'ю, до другої — решта живих істот, що здатні рухатись. Серед них є дрібні хижаки і не-хижаки, що їх убивала й поїдала його порода; є великі хижаки, котрі вбивали й поїдали його породу, якщо вона перша не вбивала й не поїдала їх. З такої класифікації постав закон. Мета життя — пожива. Життя саме — це пожива. Життя живе коштом життя. Є ті, які їдять, і ті, кого їдять. Закон цей велів: їж, а ні — тебе з'їдять. Вовча не формулювало його в певних, визначених висловах, не міркувало, чи справедливий він. Воно навіть не думало про нього, а просто жило з ним у згоді.

В усьому й скрізь виявлявся цей закон. Вовча з'їло куріпчиних писклят. Яструб із'їв їхню матір і намагався з'їсти і його. Пізніше, коли вовча підросло, йому захотілося самому з'їсти яструба. Воно з'їло рисеня. Рись була б з'їла вовча, якби її самої не було вбито й знищено. І так без краю. Усе живе навколо вовчати жило згідно з цим законом, і воно саме теж. Воно було хижаком. Його їжею було м'ясо, живе м'ясо, що швидко втікало від нього, злітало в повітря, видиралося на дерева, ховалося в кущах або ставало з ним до бою, а іноді й гналося за ним.

Коли б вовча вміло думати, як людина, то воно би визначило життя як невситимий апетит, а світ — як місце, де стикається сила-силенна цих апетитів, що переслідують одне одного, полюють одне на одного,

пожирають одне одного, як місце, де ллється кров і де панує сліпа випадковість, жорстокість, безглуздя і безмежжя.

Але вовча не думало по-людському й не мало широкого погляду на життя. Воднораз воно могло мати тільки одну мету, одну думку, одне бажання. Опріч закону поживи, існувало безліч інших, менш важніших законів, і їх теж треба було знати й коритися їм. Світ мав повно несподіванок. Життя, яке буяло у вовченяті, гра його м'язів були джерелом повсякчасного щастя. Погоня за поживою збуджувала в ньому радісне тремтіння. Розпалюватись і битись — було йому насолодою. І навіть жах і таємничість невідомого додавали його життю повноти.

Мало життя й інші втіхи. Повний живіт і солодка дрімота на сонечку були йому нагородою за старанну працю, хоч ця праця вже сама собою винагорода. Вона була виявом життя, а життя вповні щасливе тільки тоді, коли виявляє себе. І вовча нічого не мало проти ворожого оточення. У ньому буяла молода сила, воно було щасливе і дуже пишалося собою.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

БОГИ ПУСТЕЛІ

Розділ І

ТВОРЦІ ВОГНЮ

се трапилось несподівано, і тільки з його вини і через його безтурботність. Воно вийшло з печери і побігло до струмка напитися води. Можливо, воно тому нічого не помітило, що було спросоння (цілісіньку ніч воно ганяло за поживою і тільки щойно прокинулось). Але ж дорогу до води воно так добре знало! Воно так часто пробігало нею, і ніколи нічого з ним не траплялося.

Збігши стежкою до всохлої сосни, вовча проминуло галявину й побігло між деревами. І тут водночас воно це побачило і почуло носом. Перед ним на задніх лапах мовчки сиділо п'ятеро живих істот, яких воно ще зроду не бачило. То були перші люди, що воно їх надибало на своєму віку. Уздрівши його, вони не схопилися, не вискалили зубів, не загарчали, а сиділи собі мовчки й лиховісно.

Не рухалося й вовча. Прислухаючись до свого вродженого інстинкту, воно мусило би прожогом кинутись геть, але в ньому заговорив зовсім інший інстинкт. Дикий жах його опосів. Його ніби приголомшило й від гнітючого усвідомлення власного безсилля та нікчемності воно не могло рушити з місця. Перед ним була сила і влада, щось цілковито далеке й незбагненне.

Вовча ніколи не бачило людини, хоч інстинктивно збагнуло всю її силу. Воно невиразно відчувало у ній живу істоту, що виборола собі верховенство над іншими тваринами Пустелі. Воно дивилося тепер на людину не тільки своїми очима, але також очима всіх своїх предків, що темними ночами оточували кільцем незліченні зимові стоянки, придивлялися з гущавини, до дивної двоногої істоти, владаря над усім живим. Чари спадковості опанували вовча, воно відчувало страх і повагу, породжені цілими віками боротьби й досвідом багатьох поколінь. Спадковість була занадто сильна для нього, маленького звіра. Якби він був дорослим вовком, він би, звісно, втік. Але зараз він припав до землі, скутий жахом, і вже ладен був виявити ту покору, з якою далекий його предок прийшов до людини, щоб погрітися коло її вогню.

Один з індіанців звівся на ноги, підійшов до вовчати й нагнувся до нього. Звіря ще більше припало до землі. Невідоме, нарешті, втілилось у плоть і кров, й оце, нахилившись, тягається схопити його. Вовча наїжилося, губи його сіпнулись, і малі ще ікла вискалились. Рука, що зависла над ним, як доля, нерішуче спинилась, і людина сказала, сміючись:

— Вабам вабіска іп піт та! (Дивіться, які білі зуби!)

Усі голосно зареготали й стали підбивати його взяти вовча. Рука опускалася все нижче, а в звіряті розпалилась боротьба інстинктів. Його опанували два бажання: і скоритись, і битись. Вовча пішло на компроміс. Воно скорялося, доки рука не торкнулась йому тіла, а тоді його зуби, клацнувши, вп'ялися в неї. У ту ж мить вовча дістало доброго удару по голові, від якого повалилося на бік. Бажання битись умить зникло. Воно було тільки малим вовченям, й інстинкт покори взяв у ньому гору. Сівши на задні лапи вовча заскімлило. Але індіанець, якого воно вкусило, розсердився. Вовченя дістало удару ще з другого боку й, сівши, заскімлило дужче.

Четверо індіанців зареготали голосніше, і навіть той, з прокушеною рукою, засміявся. Вони всі поставали навколо й сміялися з нього, а вовча скавучало з болю й переляку. Раптом воно щось почуло. Індіанці почули також. Але вовча знало, що це таке, і, на довгій ноті увірвавши скавуління, в якому вже забриніло торжество, мовчки почало чекати свою матір, люту й несамовиту, яка нічого не боялась і вбивала всіх живих істот. Вона почула крик вовченяти і мчала йому на допомогу.

Одним стрибком вовчиця опинилася серед них. Оскаженіла, готова хоч би й на що заради сина, мала вона не дуже приємний вигляд. Зате ця її оборонча лють була саме до втіхи вовчаті. Радісно заскавучавши, вовча кинулося до неї, а люди похапливо відступили на кілька кроків. Вовчиця стала між своїм сином і людьми. Шерсть у неї наїжилась, у горлі хрипіло приглушене гарчання, розлючена морда погрозливо сіпалась, ніс увесь зморщився.

Враз один з індіанців здивовано вигукнув: — Кічі!

Ото й усе, що він сказав, але вовчиця одразу вся якось принишкла на цей вигук.

— Кічі! — знову вигукнув індіанець, цього разу вже гостро і владно.

І тоді вовча побачило, що його безстрашна мати, вовчиця, припала животом до землі й на знак миру тихо заскавучала й замахала хвостом. Воно нічого не розуміло. Його опанував страх. Інстинкт його, не зрадив. І мати це ствердила. Вона так само виявляла свою покору людині.

Той, хто говорив, підійшов до вовчиці й поклав, руку їй на голову. Вона не вкусила й не намірялась, вкусити його, а тільки нижче припала до землі. Надійшли й інші індіанці, оточили її, торкали, гладили, а вона й не думала опинатись. Вони були дуже збуджені й ротами своїми знімали великий галас. Однак нічого небезпечного в цих звуках вовча не вбачало і, притулившись до матері, так само намагалося виявити свою покору, хоч подеколи ще наїжувалося.

— Це й не диво, — казав індіанець. — Батько її був вовк. Щоправда, мати була собака, але хіба мій брат не прив'язував її в лісі на три ночі під час тічки. Через це батько Кічі — вовк.

— Уже цілий рік, як вона втекла, Сивий Бобре, — зауважив другий індіанець.

— І то не диво, Лососів Язику, — відповів Сивий Бобер. — Тоді стояв голод, і нічим було годувати собак.

— Вона жила серед вовків, — промовив третій індіанець.

— Либонь, що так, Три Орли, — сказав Сивий Бобер і, доторкнувшись до вовченяти, додав: — Бо оце й доказ перед нами.

Вовча тихенько загарчало на доторк, але рука піднялась і замірилася вдарити його. Тоді він сховав ікла і знову покірно припав до землі, а рука та стала чухати йому за вухами й гладити по спині.

— Авжеж, оце й доказ, — казав далі Сивий Бобер. — Безперечно, його мати Кічі. Але батько — вовк. Через те від собаки в ньому мало, а від

вовка багато. У нього білі зуби, й ім'я йому буде Біле Ікло. Я сказав. Це собака мій. Хіба Кічі не була собакою мого брата? І хіба брат мій не помер?

Вовча, що в такий спосіб дістало собі в світі ім'я, лежало і стежило. Ще деякий час людям з ротів ішли горлові звуки. Потому Сивий Бобер витяг із піхов, що висіли в нього на шиї, ножа, пішов у гущавину й вирізав палицю. Біле Ікло усе стежив за ним. Індіанець поробив зарубки на обох кінцях палиці й прив'язав до них ремені з сириці. Один він надів вовчиці на шию, підвів вовчицю до молоденької сосни і другий ремінь прив'язав до дерева.

Біле Ікло пішов за матір'ю й ліг коло неї. Лососів Язик простяг до вовчати руку й перекинув його на спину. Кічі тривожно дивилась на нього. Білому Іклу знов стало страшно. Він не міг стриматись, щоб не загарчати, але кусати вже не наважувався. Рука із зігнутими й розчепіреними пальцями почала потирати йому живота, перекочувала його з боку на бік. Було чудно й незручно лежати так горічерева, щоб лапи стирчали вгору. Та й при цьому він був зовсім безпорадний, — тож і обурювався всією своєю істотою. Він ніяк не міг боронитись; якби людина захотіла щось йому заподіяти, то вже не відкрутився б. Хіба можна втекти, коли всі чотири лапи теліпаються в повітрі? І все-таки покора взяла в ньому гору над страхом, і він тільки гарчав потихеньку весь час. Але людина на те не гнівалась і не била його по голові. А найдивніше було, що Біле Ікло відчував якусь незрозумілу приємність, коли рука гладила його. Перевернений на бік, він перестав гарчати. Пальці почухали його за вухами, і йому зробилось іще приємніше. А коли людина востаннє погладила його й пішла собі, у Білого Ікла пропав і весь страх. Йому судилося ще багато разів у житті зазнати страху перед людиною, але саме зараз почалась його приязнь із нею.

Через деякий час Біле Ікло почув, що до нього долинають якісь чудні звуки. Він швидко здогадався, що це люди такі звуки видають. Надійшло ціле індіанське плем'я, яке перекочовувало кудись-інде. Було багато чоловіків, жінок та дітей, — всього душ сорок, — і всі навантажені

табірними пожитками й усяким іншим збіжжям. З ними було багато собак, і вони теж, окрім цуценят, мали на спині міцно прив'язані клунки вагою в двадцять-тридцять фунтів кожен.

Біле Ікло досі не бачив собак, проте з першого погляду відчув, що вони однієї з ним породи, хоч трохи від нього й відмінні. Але вони, угледівши його з матір'ю, показали, як мало різняться від вовків. Зав'язалася бійка: Біле Ікло наїжився, загарчав і вискалив зуби назустріч цілій зграї собак, що мчали на нього, пороззявлявши пащеки, та вони одразу збили його з ніг і підтоптали під себе. Відчуваючи на собі їхні гострі зуби, він кусав лапи, що його товкли і рвав животи, що були над ним. У повітрі стояв страшенний гамір. Чути було скажене гарчання Кічі, що боронила своє маля, людські крики, приглушені удари дрючків по живому тілі й жалібні скавучання побитих собак.

За кілька секунд Біле Ікло знайшовся знов на ногах. Дрючками й камінням люди прогнали собак, боронячи й рятуючи його від гострих зубів тої породи, що була така схожа, а разом з тим і не схожа на його породу. Мозок його, звісно, не міг збагнути такого абстрактного поняття, як справедливість, та, проте, вовча по-своєму відчуло справедливість людей і зрозуміло, що вони встановлюють закон і дбають, щоб його дотримувались. Він також визнав за ними ту силу, що змушує скорятись законові. Вони не кусалися й не дряпались, як інші звірі, яких він зустрічав досі, але вони примушували неживі речі виконувати їхню волю. Дрючки й каміння, що кидали ці дивні істоти, літали в повітрі, немов живі, й, падаючи на собак, завдавали їм дошкульних ударів. Він не міг зрозуміти такої влади, і вона здавалась йому надзвичайною, якоюсь просто надприродною і навіть богорівною. Звісно, Біле Ікло за самою природою своєю не мав жодного уявлення про богів; найбільше, що він міг знати, — це те, що на світі є речі, яких годі збагнути. Його подив і побожний острах були подібні до подиву й остраху, які пройняли б людину, коли б вона раптом побачила десь на вершині гори небесну істоту, що вергає громовиці на великим дивом вражений світ.

Нарешті, останнього собаку відігнано, й гамір ущух. Біле Ікло зализував собі рани й міркував про своє знайомство з собаками та лють собачої зграї. Він гадав, що його порода складалась тільки з нього, його матері та Одноокого, і що вона зовсім осібна, а тепер він несподівано відкрив, що до неї належать, крім них, ще багато інших створінь. І десь глибоко в підсвідомості у нього виникло почуття образи, що вони, ці звірі одної з ним породи, з першого разу кинулися на нього й хотіли його знищити. Так само підсвідомо обурювало вовча й те, що матір його прив'язали до ломаки. Хай зробили це віщі істоти, проте воно тхнуло пасткою й неволею. А втім, особисто він нічого не знав ні про одне, ні про друге, — він блукав, гасав, улягався, коли сам хотів, і ця воля була його спадщиною, що тепер її порушено. Рухи його матері обмежені довжиною ломаки, і та сама ломака обмежувала його також, він ще не навчився обходитись без матері.

Усе це було йому не до душі. Так само не сподобалось йому, коли люди повставали й рушили далі, а один маленький чоловічок узяв за кінець палицю повів за собою Кічі. Біле Ікло ішов услід за нею, вельми збентежений і зажурений цією новою пригодою.

Вони спустилися в долину, де тік струмок, і пішли далеко, куди він ніколи не забігав, аж до самого того місця, де долина кінчається і струмок впадав в річку Маккензі. Тут, де, високо підважені на жердинах, висіли човни і стояло приладдя, щоб сушити рибу, індіанці отаборились. Біле Ікло здивовано поглядав на все це. Могутність людей, здавалося, зростала з кожною хвилиною. Вони ніби дихали нею, всі, починаючи від собак із гострими зубами, корились їм. Але найбільше вражала вовча влада їхня над неживими речами, їхнє вміння пускати в рух те, що не рухалось, і змінювати навіть світ.

Це останнє особливо вражало. Коли люди поставили жердини для вігвамів, цим він не дуже захопився, бо вже бачив, як з наказу цих самих істот літало каміння й дрючки. Але коли ці жердини обгорнулися шкурами й парусиною, Біле Ікло був здивований без краю. Вігвами вражали його своїми величезними розмірами й видавались якимись

страховинними проявами життя. Вони здіймалися навколо нього з усіх боків і зловісно підносились угору. Він жахався наметів, а коли вітер починав хитати й надимати їх, припадав до землі й, не зводячи з них пильного погляду, готовий був скочити й тікати в ту ж мить, як вони кинуться на нього.

Та минуло небагато часу, і вігвами вже його не лякали. Він бачив, як жінки й діти входили й виходили з них, і жодної біди їм не робилось; собаки також часом силкувались туди заскочити, але їх одганяли гострими словами або камінням. Він нарешті не витримав, нишком відбіг від Кічі й обережно поліз до стіни найближчого вігваму. Спонукала його цікавість — потреба вчитись, і жити, і все спізнавати з досвіду. Останні кілька дюймів до вігваму проліз він дуже поволі й сторожко. Події цього дня уже привчили його до того, що невідоме часом виявляється в зовсім несподіваний і дивовижний спосіб. Аж ось носом він тицьнувся в парусину. Біле Ікло спинився й почекав. Нічого не скоїлось. Уважно обнюхавши чудну річ, що геть уся пройшла людським духом, він узяв її зубами й легенько потягнув. Знов нічого, хоч ближча частина вігвама трохи ворухнулася. Він потягнув дужче, і вона дужче хитнулася. Йому стало весело, і він потягнув скільки сили, раз, і ще, й ще. Захитався весь вігвам, і зсередини долинув різкий жіночий вигук. Біле Ікло чимдуж чкурнув до Кічі. Але відтоді таки перестав боятись цих великих вігвамів.

За хвилину він знов утік від матері. Її ломаку прив'язали до кілка, вбитого в землю, і мати не могла побігти за ним. Проти Білого Ікла вийшло щеня, більше й старше від нього. Воно мало дуже войовничий і пихатий вигляд. Звали його Ліп-Ліп, як потім дізнався Біле Ікло, й був це великий забіяка, досвідчений уже на бойовиськах.

Ліп-Ліп був тієї самої породи, що й Біле Ікло, й через малий зріст не здавався небезпечним, отже, вовча намірилося зустріти його зовсім по-приятельському. Але, побачивши, що той вискалив зуби й весь напружився, він і собі вискалив зуби й напружився. Наїжачившись і грізно загарчавши, вони стали кружляти один навколо одного. Минули кілька хвилин, і Білому Іклу вже почала навіть подобатись ця, як він гадав, гра.

Але раптом Ліп-Ліп надзвичайно хутко підскочив і, куснувши його, зараз же відскочив назад. Випадково він куснув його за плече, яке розірвала була рись і яке й досі ще не зовсім загоїлось біля кістки. З болю й подиву Біле Ікло заскавучав, але наступної миті скажено наскочив на Ліп-Ліпа й став немилосердно його кусати.

Та Ліп-Ліп недарма зроду жив у таборі й мав великий досвід у щенячих боях. Його гострі, маленькі зуби вп'ялися три, чотири рази і більше в новачка, аж доки Біле Ікло, заскавулівши, ганебно втік під материну оборону. Це був перший з багатьох боїв що потім були між ним і Ліп-Ліпом, бо вони заворогували від самого початку і вдачу кожен мав таку, що вони не могли не битись.

Кічі ніжно зализала рани Білому Іклу й силкувалась утримати його біля себе. Але він мав невгамовну цікавість і за кілька хвилин розхрабрувався на нові пошуки. Цього разу він наскочив на чоловіка, що його звали Сивим Бобром. Той сидів навпочіпки і щось робив з гіллям та сухим мохом, що лежали перед ним на землі. Біле Ікло підступив ближче й став дивитись. Сивий Бобер пустив через рот звук, але вовчику в ньому не вчулось нічого ворожого, і він ще підсунувся.

Жінки й діти підносили Сивому Боброві гілля й хмизу. Очевидно, справа була поважна. Білому Іклу стало так цікаво, що він навіть забув весь свій страх до людини й підійшов до самих колін Сивого Бобра. У того під руками робилося щось дивне: з гілля й моху здійнялась якась подоба туману, а потім унизу між гіллям, звиваючись і крутячись, з'явилося щось живе, такої барви, як сонце в небі. Біле Ікло нічого знав про полум'я. Вогонь вабив його до себе, як вабило колись було світло в проході печери, і він підліз до багаття. Сивий Бобер засміявся, але в сміхові його знову не було нічого ворожого. Біле Ікло встромив носа в огонь і разом висунув і свого маленького язика.

На мить його наче скувало. Невідоме, що причаїлося серед моху й гілля, добре дало йому по носі. Він страшенно заскавучав і відскочив назад. Почувши його голос, Кічі з грізним гарчанням кинулась до кінця

ломаки і рвалася, мов скажена, не маючи волі прибігти йому на поміч. А Сивий Бобер ляскав себе по стегнах, реготав і оповідав решті племені пригоду. Всі голосно реготали, а Біле Ікло, бідолашна розгублена тварина серед людей, квилив і скавучав, сидячи на задніх лапах.

Ніколи ще він не відчував такого болю. Ніс і язик були обпечені тією живою річчю, як сонце на колір, що виросла під руками Сивого Бобра. Вовча скавучало й кричало безперестану, але на його зойки люди відповідали тільки вибухами сміху. Він спробував лизнути язиком ніс, але язик так само був опечений, і йому ще більше заболіло; він скавучав ще жалібніше й розпачливіше, аніж доти.

Та враз йому стало сором; він збагнув, що таке сміх. Для нас це велика загадка, яким способом тварини можуть розуміти сміх і розуміють, коли з них сміються. Але саме в такий незбагненний спосіб Біле Ікло знав і відчував сором, що ці люди сміються з нього. Він повернувся й побіг навтіки — не тому, що йому боліло від огню, а щоб не чути сміху, який так глибоко й боляче його діймав. Він побіг до Кічі, єдиної в світі, що не сміялася з нього.

Смеркло, й запала ніч. Біле Ікло лежав поруч із матір'ю. Ніс і язик йому дуже боліли, але його мучив інший клопіт. Він засумував за домом і відчував якусь порожнечу; йому бракувало тиші та супокою, що побіля струмка й печери. Життя стало занадто гамірне. Стільки людей — чоловіків, жінок та дітей, і всі вони галасували й дратували його. А ще собаки, що без угаву гризуться, скавучать і метушаться. Спокійна самотність того єдиного життя, що він знав, минулася. Тут саме повітря дихало життям. Це життя безнастанно гуло й бриніло навколо. Мінливе й різноманітне у своїй напрузі, воно впливало йому на нерви й почуття, бентежило його й утомлювало постійним чеканням чогось нового.

Він спостерігав людей, що ходили по таборі, зникали й знов з'являлися. На цих людей Біле Ікло дивився так, як людина дивиться на богів, що сама їх створила. Вони були вищі істоти і в його непевному розумінні уявлялися такими самими творцями чудес, як і боги людям. У

них була влада й сила, незбагненні для нього, вони були владарі всього живого й неживого, вони упокорювали собі те, що рухалось, і примушували рухатись те, що було нерухоме; вони творили яскраве, як сонце, й кусливе життя з сухого моху та дерева. Вони були творці вогню! Вони були боги!

Розділ II

НЕВОЛЯ

Дні минали, й Біле Ікло щоразу дізнавався щось нове. Кічі тим часом була прив'язана, а він бігав по всьому табору, придивляючись, вивчаючи його, набираючись досвіду Незабаром він добре пізнав життя людей, але це не породило в ньому зневаги до них. Що більше він їх пізнавав, то певніше бачив їхню могутність, їхню таємничу силу, то більше вони здавалися йому богорівні.

Люди завжди страждають, бачачи, що їхніх богів скинуто, а вівтарі зруйновано, але вовк та дикий собака, що припали людині до ніг, такого страждання не знають. На противагу людині, чиї боги невидимі й уявлювані й ніколи з туманних образів фантазії не переходять до світу дійсності, залишаючись примарами добра та сили, цими злетами людського я до царства духу, — на противагу людині, вовк та дикий собака, прийшовши до вогнища, знаходять своїх богів, що в плоті й крові втілені і що мають певне місце на землі й потребують часу, щоб досягти своєї мети й виконати своє призначення. Не треба ніякого зусилля, щоб увірувати в такого бога, і ніяке зусилля волі не збудить сумніву в ньому. Від нього не можна втекти. Ось він стоїть на своїх задніх лапах з дрючком у руці, незмірно могутній, запальний, гнівний і повний любові. Божественність, тайна і сила набрали плоті, яка спливає кров'ю, коли її роздирають, і яка не гірше смакує за всяке інше м'ясо.

Так було і з Білим Іклом. Він зрозумів, що звірі-люди це боги справжні й усюдисущі. Його мати, Кічі, виявила свою покору, як тільки вони

гукнули її на ім'я, таку саму покору почав виявляти й він. Він визнав за їхній привілей полювання на живе м'ясо, звертав їм з дороги, коли вони йшли, підходив, коли вони кликали, скоренько тікав, коли вони гнали, і припадав до землі, коли вони погрожували. Бо за кожним їхнім бажанням була сила, що вимагала послуху, сила, що спричиняла біль, сила, що давалася взнаки кулаками, дрючками, летючим камінням та пекучим шмаганням батога.

Він належав їм, як належали їм усі собаки, і жив так, як вони наказували йому. Вони могли скалічити й забити його або ж помилувати. Таку науку він мусив незабаром затямити. Вона йому нелегко далася, бо йшла всупереч владній і сильній вдачі; та хоч не дуже приємно було все те дізнаватись, непомітно для себе самого Біле Ікло відчув, що та наука йому припала до вподоби. Він віддавав власну долю в чужі руки й знімав із себе відповідальність за власне існування. Це мало в собі свою винагороду, бо завжди легше спертись на іншого, аніж стояти самому.

Звісно, все це трапилося не в один день, і не враз віддався він душею й тілом звірам-людям. Не скоро він міг забути свою дику спадщину й прогнати спогади про Пустелю. Бували дні, коли він скрадався на узлісся, ставав там і прислухався до чогось далекого, що кликало й вабило його. Вертався він неспокійний та сумний і, лежачи поруч матері, тихенько скімлив і пожадливо лизав її морду своїм жвавим допитливим язиком.

Біле Ікло хутко вивчив табірне життя. Він побачив несправедливість і зажерливість дорослих собак під час годівлі, коли кидали їм м'ясо чи рибу. Він зрозумів, що чоловіки справедливіші, діти жорстокіші, а жінки добріші, й від жінок скоріше діждешся кістки або шматка м'яса. Мавши дві-три дошкульні сутички з матерями напівдорослих собачат, він зрозумів, що найкраще дати тим матерям спокій, триматися від них якнайдалі й на очі їм не потрапляти. Але найдужче дошкуляв йому Ліп-Ліп. Він був старший та дужчий і весь час до нього чіплявся. Біле Ікло теж був не від того, щоб побитись, тільки що цей ворог надто переважав його силою. Ліп-Ліп переслідував його скрізь. Щоразу, тільки-но вовча відходило від матері, з'являвся цей забіяка, біг за ним услід, гарчав,

сікався і, користуючись з нагоди, коли людей не було поблизу, кидався до нього й силував битися. Ліп-Ліп дуже тим тішився, бо це ж він завжди перемагав. Але те, що було найбільшою радістю для Ліп-Ліпа, Білому Іклу приносило саму тільки муку. Проте налякати Білого Ікла йому не щастило. Дух вовчати залишався неприборканий, дарма що він стільки терпів від Ліп-Ліпа. Правда, це таки мало свій поганий вплив — Біле Ікло став лихий і похмурий; зроду дикий норовом, тепер, коли його безнастанно переслідували, він ще більше здичавів. Жвавість і веселість, властиві його вікові, виявлялися дуже рідко. Він ніколи не грався й не пустував з іншими собачатами. Ліп-Ліп не потерпів би цього. Варто було тільки Білому Іклу показатись біля них, як він наскакував на нього з гарчанням і бився, аж доки проганяв його геть.

Унаслідок цього все щеняче в Білому Іклі поволі зникало, і він здавався старшим, ніж був насправді. Позбавлений змоги виявляти в грі зайву енергію, він затаївся в собі, й почав розвиватись його мозок. Біле Ікло став хитрий, а часу на всілякі витівки було в нього доволі. Оскільки, як годовано собак, йому заважали вхопити його частку м'яса чи риби, він і робився спритним злодієм і, примушений сам собі добувати їжу, навчився всюди її знаходити й став чистою карою жінкам. Він никав по цілому таборі, знав, де що робиться, бачив і чув усе, метикував добре і вмів хитро уникати свого запеклого ворога.

Ще коли тільки Ліп-Ліп почав його переслідувати, він утяв йому першу свою хитру й кепську штуку і пізнав насолоду помсти. Як його мати колись, бігаючи із вовками, занаджувала з табору собак на загин, так само й він занадив Ліп-Ліпа до мстивих зубів Кічі. Відступаючи від нього, Біле Ікло не біг просто, а крутився між наметами. Бігав він краще за всіх собачат свого віку й краще за Ліп-Ліпа, але тепер він підпустив переслідувача на відстань лише одного стрибка від себе.

Ліп-Ліп, збуджений погонею й близькістю жертви, забув за всяку обережність, а коли схаменувся, було вже запізно. Біжачи чимдуж круг вігвама, він наскочив просто на Кічі, що лежала біля своєї ломаки. Не встиг він заскавучати з переляку, як вона вже схопила його зубами.

Дарма що Кічі була прив'язана, втекти від неї не так-то й легко було. Вона збила його з ніг і, не даючи підвестись, рвала й кусала зубами.

Коли йому нарешті пощастило відкотитись від неї, він насилу встав, увесь розкуйовджений, змучений і тілом, і духом. Шерсть на ньому висіла клаптями там, де попоходили її зуби. Із роззявленої його пащеки вихопився довгий щенячий зойк, що аж за душу брав. Але навіть і це виття не судилось йому скінчити. Наскочивши на нього, Біле Ікло учепився зубами йому в задню ногу. У Ліп-Ліпа не стало й знаку войовничого запалу, і він, забувши всякий сором, дременув до свого вігвама. Його колишня жертва не відставала і мчала за ним слідом. На допомогу собачаті вийшли жінки й тільки камінням змогли відігнати оскаженіле вовча.

Настав день, коли Сивий Бобер вирішив, що Кічі вже не втече, і відв'язав її. Радість Білого Ікла не мала меж. Він весело бігав з матір'ю по таборі, й Ліп-Ліп тримався на поважній відстані. Біле Ікло не раз наїжачувався й набирав войовничого вигляду, але той не приймав виклику. Ліп-Ліп був не дурень, і хоч як йому хотілося помститись, проте він вичікував, коли застукає вовча саме.

Того самого дня, тільки трохи пізніше, Кічі з Білими Іклом вибігли на узлісся недалечко від табору. Вовча крок по крокові заманило сюди матір і, коли вона спинилася, силкувалося заманити її далі. Струмок, печера, тихі лісові хащі надили його до себе, й воно хотіло, щоб мати йшла з ним. Пробігши кілька кроків, він пристав і озирнувся. Вона не рухалась. Жалібно поскімлюючи, Біле Ікло то зникав серед кущів, то знову з'являвся, потім підбіг до неї, лизнув її морду й знову побіг. Вона стояла на місці. Вовча зупинилося, пильно на неї дивлячись, усією істотою показуючи своє бажання, але коли вона повернула голову й озирнулась на табір, бажання це почало пригасати.

Його ніби щось кликало на волю, геть звідси. Мати його також чула цей поклик, але чула також інший, голосніший поклик — вогню й людини,

що на нього з усіх тварин озиваються тільки вовк та дикий собака, ці кревні брати.

Кічі повернулась і поволі потрухцювала до табору. Він тримав її міцніше, ніж дерев'яна ломака, що до неї вона була прив'язана. Невидима таємнича сила богів опанувала її і не пускала. Біле Ікло сів у холодку під березою і тихо заскавучав. Густий дух сосни, ніжні лісові пахощі нагадували йому про минуле вільне життя перед днями неволі. Але ще він був малий, і його любов до матері була дужча, ніж поклик людини чи Пустелі. Усе своє коротке життя він залежав від неї, і для нього ще не прийшла пора самостійності, отож він підвівся й невесело потрухцював і собі до табору; дорогою разів два чи три він сідав, починав скавуліти й прислухався до потужного поклику, що все лунав із лісових хащів.

У Пустелі мати недовго буває коло дітей, а під владою людини ще менше. Отак сталося і з Білим Іклом. Сивий Бобер заборгував індіанцеві на ім'я Три Орли. Цей самий індіанець вирушав тепер річкою Маккензі проти води аж до Великого Невільничого озера. Шматок червоної матерії, ведмежа шкура, двадцять набоїв та Кічі пішли за борг. Побачивши, що Три Орли посадовив його матір до себе в човен, Біле Ікло кинувся й собі туди ж. Одним ударом Три Орли шпурнув його назад на землю й відчалив човна. Вовча скочило у воду й попливло за ним, не слухаючи Сивого Бобра, що кликав його назад. Страх втратити матір був такий великий, що воно знехтувало навіть покликом людини-бога.

Але боги звикли, щоб їм корились, і розлючений Сивий Бобер метнувся човном навздогін. Догнавши Білого Ікла, він нагнувся, схопив його за карк і витяг із води. Проте він не пустив його на дно човна, а, так тримаючи в лівій руці, почав бити. Ну, та й бив же! Рука в індіанця була тяжка і кожен удар дошкульний, а сипав він їх, не жаліючи.

Під градом цих ударів Біле Ікло метлявся з боку в бік, як зіпсований маятник. Чого тільки він не перечував! Спершу його охопив подив, потім — страх, і він почав скавучати після кожного удару.

Натомість скоро прийшла лють. Уся його волелюбна вдача ожила: він вискалив зуби й безстрашно гарчав просто в обличчя розгніваному богові. Той ще більше розгнівався. Удари посипались рясніші, важчі й дошкульніші.

Сивий Бобер не переставав бити, Біле Ікло не переставав гарчати. Звичайно, так не могло тривати без кінця. Хтось мусив поступитись, і поступився Біле Ікло. Страх знов опанував його. Це вперше людина так з ним поводиться. Усі випадкові удари, що перепадали йому раніше — дрючком чи каменем, — здавалися пестощами проти того, що було зараз. Він здався і почав скавучати й вити. На кожен удар відповідав він пронизливим скавучанням; страх перейшов незабаром у жах, і скавучання злилося в одне безперервне виття, не пов'язане з ритмом ударів.

Нарешті Сивий Бобер опустив руку. Біле Ікло, що безпорадно повиснув у повітрі, все скавучав. Це, очевидно, задовольнило хазяїна, й він шпурнув вовча на дно човна. Тим часом човен несла бистрінь. Індіанець узявся за весла. Вовча заважало йому гребти, і він дав йому доброго штовхана. Тут знов озвалася волелюбна вдача Білого Ікла, й він уп'явся зубами в ногу, взуту в мокасин.

Попередній прочухан видався нічим проти того, що йому влетіло тепер. Гнів Сивого Бобра був жахливий, так само як і страх Білого Ікла. Цього разу по ньому походила не тільки рука, а й важке весло, і коли нарешті його знову кинули на дно, він увесь був побитий і все його маленьке тіло страшенно боліло. Сивий Бобер знову штовхнув його ногою, уже навмисне. Але Біле Ікло не схопив його за ногу. Неволя навчила його ще одного: ніколи, ні за яких обставин не можна кусати свого хазяїна й пана, бо тіло його священне, й зуби таких, як він, не сміють його поганити. Очевидно, це найтяжчий злочин, який не можна ні простити, ані забути.

Коли човен черкнувся берега, Біле Ікло лежав усе так само непорушно й поскиглював тихенько, чекаючи, яка буде воля хазяїна.

Воля ця була така, щоб вовча вийшло з човна, бо його шпурнули на берег. Біле Ікло гепнувся на бік і боляче вдарився об землю своїм побитим тілом. Увесь тремтячи, він звівся на ноги й жалібно заскавучав. Ліп-Ліп, що стежив з берега за всім, що діялось, кинувся до нього, збив з ніг і вгородив зуби в його тіло. Біле Ікло був занадто знеможений, щоб боронитися, і йому, мабуть, пришилося б не з медом, якби раптом нога Сивого Бобра не вдарила Ліп-Ліпа з такою силою, аж він злетів угору й гепнувся на землю далеко від Білого Ікла.

Така була людська справедливість, і Біле Ікло навіть у своєму жалюгідному стані мимоволі відчув вдячність. Він покірно покульгав за Сивим Бобром через увесь табір до його вігвама. У такий спосіб Біле Ікло дізнався, що право карати боги лишають собі, а тварин, підлеглих їм, позбавляють цього права.

Уночі, коли все стихло, Біле Ікло згадав матір і затужив за нею. Але він так голосно став тужити, що розбудив Сивого Бобра, і той знову побив його. По тому, коли боги були десь недалеко, він тільки нишком виявляв своє горе і, лишень буваючи сам на узліссі, давав йому волю — голосно скавучав і вив.

О цій порі, може, він і послухався б спогадів про печеру й струмок і втік би в Пустелю, якби не любов до матері. Люди оце йдуть на полювання й повертаються назад; то, може, й вона так само повернеться? Сподіваючись її, він не втікав і залишався в своїй неволі.

Але не можна сказати, щоб ця неволя аж дуже була тяжка. Чимало вона містила цікавого. Завше траплялося щось несподіване, і не було кінця-краю дивним речам, що їх робили боги і що на них він дивився залюбки. А ще він вивчився прилагоджуватись до Сивого Бобра. Послуху, неухильного, ретельного послуху, вимагали від нього, а в нагороду йому не перепадало стусанів, і життя ставало терпимим.

Ба навіть часом Сивий Бобер сам кидав йому кавалок м'яса й відганяв собак, поки він їв. І — дивна річ — цей кавалок мав особливу ціну й здавався Білому Іклу більше до смаку, як ті, що він діставав з рук у жінок. Індіанець ніколи не гладив і не пестив його, але чи то через те, що в нього була тяжка рука, чи через його силу й справедливість, а може, через усе те разом, — між вовчам і його похмурим хазяїном почала виникати своєрідна приязнь.

Оце так непомітними лукавими способами й не раз за допомогою дрючка, каменя чи удару кулаком наділи на Біле Ікло кайдани неволі. Інстинкт, що попервах дозволяє вовчому родові підходити до багаття людини, має здатність розвиватись. Розвивався він і в Білого Ікла, й табірне життя, попри всі тутешні знегоди, ставало йому дедалі дорожчим. Але він не був свідомий цього. Він знав тільки тугу за матір'ю, сподівався, що вона повернеться, і палко прагнув своєї колишньої волі.

Розділ III

ВИГНАНЕЦЬ

Ліп-Ліп увесь час труїв життя Білому Іклу, і той ставав дедалі лихіший і лютіший, аніж мав би бути від природи. Лють йому зроду була властива, а тепер і зовсім перейшла всякі межі. Злостивістю своєю він зажив недоброї слави навіть серед людей. Що б не трапилось у таборі: чи то бійка де зчиниться, а чи жінки знімуть галас, що в них украдено м'ясо, — ніхто не сумнівався, що й Біле Ікло тут причетний. Людям і на думку не спадало шукати причин такого його поводження — вони бачили тільки наслідки, і то саме кепські наслідки. Біле Ікло був пролаза, злодій, забіяка й призвідник до всякої гризні. Роздратовані жінки кричали йому просто у вічі, що він вовк, що він не варт нічого і що доброго кінця йому не бачити, а він слухав і пильнував, щоб устигнути втекти, коли в нього жбурнуть чимось.

Незабаром він відчув себе вигнанцем серед мешканців табору. Всі молоді собаки йшли за Ліп-Ліпом. Між ними та Білим Іклом була якась різниця. Може, вони чули в ньому дикий лісовий рід і виявляли неприязнь свійського собаки до вовка. Та хоч би там як, а вони стали на Ліп-Ліпів бік і нападали на Білого Ікла. І раз виступивши проти нього, вони мали поважні причини не припиняти війни: всі вони познайомилися з його гострими зубами, а він, ніде правди діти, давав більше, ніж сам діставав. У бою один на один, він би впорався мало не з кожним, але цієї втіхи йому було заказано, бо тільки зачиналася бійка, як зараз же, ніби на яке гасло, збігалися молоді собаки з цілого табору й накидались на нього.

Ворожнеча з усім собачим плем'ям навчила його двох важливих речей: відбиватись водночас від усіх, коли нападала зграя, а коли змагався з одним — то якнайбільше разів його куснути з якнайкоротший час. Утриматись на ногах, коли накинеться ворожа зграя, то значить зберегти собі життя, і він добре затямив цю науку. Його, немов того кота, ніяк не можна було збити з ніг. Дорослі собаки, наскочивши на нього всією вагою свого тіла, могли відкинути його назад або відштовхнути вбік, але, відлетівши часом далеко, він завжди падав ногами твердо на землю.

Коли собаки б'ються, то перш ніж учепитися зубами, вони звичайно починають гарчати, наїжачуються, набирають войовничого вигляду. Але Біле Ікло навчився обходитись без цих підготовчих заходів. Гаяти часу не доводилось, бо зараз. же нападала вся зграя молодих собак, — він мусив зробити своє й бігти не озираючись. І він призвичаївся не попереджувати про свої наміри. Він підбігав, хапав і шматував супротивника, не даючи йому змоги підготуватись до бою. Отак він навчився швидко нападати й завдавати тяжких ударів, і також він зрозумів ціну несподіванки. Коли собаку заскочити зненацька й прокусити йому плече чи розшматувати вухо, перш ніж він збагне, що робиться, — то це вже половина перемоги.

Собаку дуже легко збити з ніг, якщо напасти несподівано. А падаючи, він виставляє найвразливішу частину тіла — шию, і коли за неї вкусити, іноді можна й зовсім життя збавити. Біле Ікло знав це місце,

знання те успадкував він від багатьох поколінь вовків. Його спосіб нападати полягав у тому, щоб, по-перше, застукати собаку самого, по-друге, захопити його зненацька й збити з ніг і, по-третє, вчепитися зубами в горло.

Біле Ікло був ще напівдорослий, ікла не мав ще такі великі й сильні, щоб загризати на смерть, а проте чимало молодих собак бігало по табору з покусаними горлами після сутички з ним. І ось якось він заскочив одного свого супротивника на узліссі. Кілька разів перекинувши його, він таки перегриз йому горло. Увечері в таборі зчинився цілий ґвалт. Звістку про подвиг Білого Ікла принесли хазяїнові загризеного собаки, жінки пригадали всі випадки з украденим м'ясом, і навколо намету Сивого Бобра загомоніли гнівні голоси. Але він нікого не пустив до свого вігвама, куди сховав злочинця, і рішуче відмовився видати його тим, хто жадав помсти.

Білого Ікла зненавиділи і люди, й собаки. Він не знав і хвилини спокою. Кожен собака шкірив на нього зуби, кожна людина замахувалася рукою. Своя порода вітала його гарчанням, а боги прокляттям і камінням. Він завжди був у напруженому стані, щомиті готовий напасти, відбити напад або ухилитись від несподіваного удару. Повсякчас він був ладен діяти хутко й розважливо: кидатись на ворога, зблиснувши зубами, або ж відскакувати з грізним гарчанням.

Щодо гарчання, то жоден собака в цілому таборі, ні старий, ні молодий, не вмів так хижо гарчати, як він. Собака звичайно гарчить або застережливо, або погрозливо, і треба знати, коли до якого способу вдаватись. А Біле Ікло це добре знав. У своє гарчання він вкладав усе, що мав у собі хижого, лютого й страшного. Зморщений його ніс, наїжена шерсть, і язик, що, мов червона гадюка, висувався й ховався, прищулені вуха, очі, що виблискували ненавистю, тремтячі губи, вискалені мокрі ікла — все це могло стримати хоч би й якого напасника. Хвильки такої паузи — коли Білого Ікла застукували зненацька — вистачало йому, щоб зважити свої дії. Але часто вагання ворога затягувалось надовше, і він

урешті зрікався нападу. Отак гарчання Білого Ікла не раз допомагало йому почесно відступати навіть у сутичках з дорослими собаками.

Викинутий із зграї молодих собак, він змушував їх дорого платити за свою ворожнечу до нього, даючи їм на власній шкурі відчути його хижість. Усе склалося якось дивно: вони не підпускали його до себе, але й жоден з них не міг відбитися зграї, — цього вже він не дозволяв. Його хитрість і підступна тактика призвели до того, що вони боялись бігати поодинці й, опріч лишень Ліп-Ліпа, завжди трималися купи, аби спільно відбиватись від страшного ворога, що самі собі створили. Коли якесь собача нерозважно забігало само на берег, то або його знаходили загризеного, або воно здіймало на ноги весь табір своїм одчайдушним скавучанням, рятуючись утечею від Білого Ікла.

Проте й тоді, як молоді собаки зрозуміли, що їм безпечніше триматися гурту, Біле Ікло мстився на них. Він нападав, заскочивши котрогось ворога самого, а вони нападали на нього цілою зграєю. Побачивши вовча, вони зараз же на нього накидались, і рятували його тільки швидкі ноги. Але сутужно доводилось тому переслідувачеві, що випереджав інших! Біле Ікло несподівано обертався, наскакував і рвав його перш ніж настигала зграя. Таке траплялося доволі часто, бо, запалившись погонею, собаки забували про всяку обережність, а з ним цього ніколи не бувало. Озираючись крадькома, він не проминав нагоди враз крутнутись і налетіти на занадто заповзятого переслідувача, що випередив зграю.

Молоді собаки не можуть не гратись, і тепер ворожнеча з Білим Іклом зробилася для них грою у війну. Гонитва за ним була їм страшною забавою, — подеколи смертельно небезпечною і повсякчас цілком поважною. Покладаючись на прудкість своїх ніг, Біле Ікло ніколи від цієї гри не ухилявся. Тим часом як він даремне сподівався материного повороту, то не раз заманював усю зграю до лісу. Але там вони конче губили його слід. З галасу й гавкотні Біле Ікло завжди знав, де вони, тоді як він сам біг безгучно, немов тінь, скрадаючись поміж деревами, як були робили те його батько й матір. До того ж він більше мав спільного з

Пустелею і краще за них знав її таємниці й хитрощі. Найбільше він любив заховати свої сліди, пробігши водою, а тоді, зачаївшись у гущавині лежати й слухати, як вони, спантеличені, марно гавкають і ганяють по лісі.

Оточений ненавистю собак і людей, безперестану ворогуючи з усіма, Біле Ікло розвивався швидко, але однобічно. Не було нічого, що сприяло б розвиткові в ньому лагідності або доброти. Про таке він і гадки навіть не мав. Він знав один тільки закон — коритися дужчому й гнобити слабшого. Сивий Бобер був бог, і він був дужий, отже, Біле Ікло корився йому. Молодші й менші за нього собаки були кволі, і їх малося нищити. Його розвиток ішов у бік сили. Серед вічних загроз якоїсь небезпеки чи й загину, в ньому найбільше розвивались його риси хижака, потрібні йому, щоб боронитись. Він був рухливіший за інших собак, жвавіше бігав, був спритніший, лихіший хитріший за них. Зі своїми залізними м'язами й сухими жилами, він міг більше витерпіти, як вони, був проти них лютіший, жорстокіший і розумніший.

Він мусив стати таким, а ні — то не вижив би в тому ворожому оточенні, серед якого опинився.

Розділ IV

СТЕЖКОЮ БОГІВ

Восени, коли дні покоротшали й почав дошкуляти мороз, Білому Іклу трапилась нагода втекти на волю. В селищі вже кілька днів тривала метушня. Літній табір згортали, і плем'я, навантажене своїм майном, ладналось до пори осінніх вловів. Біле Ікло стежив за цим пожадливими очима і, коли побачив, що розбирають вігвами й вантажать човни, усе зрозумів. Човни один по одному відчалювали, а декотрі то вже й зникли з очей, пливучи за водою.

Біле Ікло надумався залишитись і слушної хвилини втік до лісу. Щоб заховати свої сліди, він пробіг трохи по струмку, що вже взявся кригою, тоді заховався в гущавину й став чекати. Час ішов, і він майже без перерви проспав кілька годин, коли враз пробудився від голосу Сивого Бобра, що кликав його. Чути було також інші голоси, гукала й жінка Сивого Бобра, і його син Міт-Са.

Він тремтів з ляку, і, хоч йому кортіло вилізти зі свого захистку, він опирався цьому бажанню. Голоси поволі стихли вдалині. Переконавшись, що небезпеки вже нема, Біле Ікло виліз із-під куща. У лісі смеркало. Якусь часину він бігав і пустував поміж деревами, втішений волею, а тоді враз його охопило почуття самотності. Він присів і почав дослухатись. Ніде ні шелесне. Ліс лиховісно мовчав, і в цій його мовчанці ніби крилися небезпеки, невидимі й незбагненні. Білому Іклу здавались непевними і високі стовбури дерев, і чорні тіні від них — вони могли ховати в собі всяке страхіття.

До того ще стало Білому Іклу холодно, і не було теплого вігвама, щоб до його стіни притулитись. Мороз дошкуляв Білому Іклу, і він підіймав то одну, то другу передню лапу, а тоді прикрив їх пухнастим хвостом. І в цю мить щось йому примарилося. Власне, нічого дивного в цім не було — просто перед його внутрішнім поглядом постали знайомі картини. Він бачив табір, вігвами, полум'я вогнищ. Він чув гострі жіночі голоси, густий чоловічий бас, гарчання собак. Він був голодний і пригадав собі шматки м'яса й риби, що йому давали. Тут м'яса не було, а лишень погрозлива мовчанка, якою голоду не заспокоїти.

Неволя виніжила його. Турботи й відповідальності він не знав і розучився дбати про себе. Навколо була глупа ніч. Призвичаївшись до гомону й галасу в таборі, до безнастанної зміни картин і звуків, почуття його тепер виявились бездіяльні. Нічого було слухати, ні на що дивитись, нічого робити. Він напружував слух і хотів зловити хоч що-небудь, що порушувало б тишу й застиглість у природі. Та все було пройняте нерухомістю, і він мав таке відчуття, наче щось жахливе нависло над ним.

Раптом він затремтів. Щось величезне й безформне промайнуло йому перед очима. Це з-за хмар виглянув місяць, і від дерева впала на Білого Ікла тінь. Заспокоївшись, він, проте, заскавучав потихеньку; але, згадавши, що цим може накликати на себе яку небезпеку, примовк.

Дерево, пройняте нічним холодом, голосно затріщало в нього над головою. Вовча заскавучало з переляку й, охоплене сліпим жахом, у нестямі кинулося до табору. У ньому палало одне бажання — якнайшвидше добутись до людини, під її захист. Біле Ікло уже вдихав носом дух диму, у вухах бриніли табірні голоси й крики. Він вибіг з гущини на галявину, осяяну місячним світлом, де не було ні тіней, ні темряви. Але очі його селища не побачили. Він забув, що люди знялись і пішли звідти.

Біле Ікло рвучко спинився. Бігти було нікуди. Сумовито тиняючись по таборищі, він обнюхував купи сміття, всяке дрантя й покидьки, що залишились від богів. Він був би радий тепер каменю, кинутому на нього сердитою жінкою, був би радий, коли б тяжка рука Сивого Бобра з гнівом упала на нього; радісно привітав би навіть Ліп-Ліпа та всю полохливу й гавкучу собачу зграю.

Підійшовши до місця, де раніше був вігвам Сивого Бобра, він сів посередині й підвів морду до місяця. Йому скорчило горло, паща роззявилась, і в розпачливому жалісному витті вилилась його самотність, і страх, і туга за Кічі, й усі колишні муки, і передчуття майбутніх знегод та небезпек. Це було довге вовче виття, голосне й тужливе, що вперше в житті вихопилось йому з горла.

Настав день, і страхи його розвіялись, але самотність ще більше гнітила. Порожнє таборище, де ще недавно вирувало життя, тільки посилювало відчуття самотності. Та не довго він роздумував, що йому робити. Заглибившись у ліс, він побіг берегом річки за водою. Біг цілий день, не спиняючись ні на хвилинку. Здавалося, він довіку може так бігти і його залізні м'язи не дізнають утоми. А коли втома таки прийшла, йому стала в пригоді безмірна витривалість, успадкована від предків, і погнала його тіло далі вперед.

Там, де річка пливла між крутоярих скель, він перебирався кручею позад них, коли ж дорогою траплялися струмки та річечки, що впадали в головну річку, він або перепливав через них, або переходив убрід. Часто, коли він біг надбережною кригою, вона проломлювалася під ним, він завалювався у воду і ледве-ледве видряпувався на берег. І повсякчас сподівався він натрапити на слід богів, де вони пристануть до берега і рушать у глибину країни.

Розвинений вище за середній рівень своєї породи, Біле Ікло не міг, проте, уявою сягнути до протилежного берега Маккензі. Йому не спадало на думку, що сліди, яких він шукав, можуть бути там. Пізніше, коли б він постаршав, порозумнішав, більшого набрався подорожнього досвіду й краще запізнався зі слідами та річками, — тоді, може, це йому й спало б на думку. А тепер він біг навмання за водою своїм берегом Маккензі й ні на що інше не зважав.

Він біг цілісіньку ніч, натикаючись потемки на всякі перепони та перешкоди; але все це тільки затримувало його, анітрохи не лякаючи. На полудень другого дня, коли він пробіг без упину тридцять годин, навіть залізні м'язи Білого Ікла втомились, і лише завзятість тримала його на ногах. До того він ще не раз поринав у холодну воду та сорок годин нічого не їв і охляв з голоду. Його чудова шерсть покрилася брудом, широкі підошви лап стали забиті й закривавлені. Він почав кульгати, і дедалі дужче. Немов цього було не досить, ще й небо заволокло хмарами, і пішов сніг — густий, м'який і мокрий. Він застилав землю, прикривав усі нерівності ґрунту, й Білому Іклу, лапи якого розповзалися по снігу, бігти стало зовсім тяжко.

Сивий Бобер лаштувався отаборитись цієї ночі на другому березі Маккензі, бо саме там мали полювати. Але Клу-Куч, його жінка, ще завидна випадково вгледіла на протилежному березі лося, що прийшов на водопій. Отож якби лось не зійшов до річки, якби Міт-Са через снігопад не відхилився від правильного напряму, якби Клу-Куч не завважила, а Сивий Бобер не підстрелив його вдалим пострілом з рушниці, — всі подальші події склалися зовсім інакше. Сивий Бобер не

отаборився б на цьому березі Маккензі, Біле Ікло побіг би далі й або загинув би в дорозі, або пристав би до своїх диких братів і до кінця своїх днів був би вовком.

Стояла ніч. Сніг сипав ще густіший, і Біле Ікло попискуючи, шкутильгаючи й спотикаючись, вибіг на свіжий слід. Такий свіжий був цей слід, що він одразу його впізнав і, заскавучавши з радості, терпляче побіг ним, убік від берега до лісу. Знайомі табірні звуки долинули до його слуху. Він побачив полум'я багаття, Клу-Куч, що куховарила, Сивого Бобра, що присів коло вогню навпочіпки і їв кавалок сирого сала. У людей є свіже м'ясо!

Біле Ікло був певен, що дістане доброго прочухана. Він зіщулився і трохи навіть наїжився на цю думку, проте побіг далі. Він боявся цього ненависного прочухана. Але він знав також, що грітиметься біля вогню, буде під захистом богів і матиме товариство собак, — щоправда ворожих, та все ж товариство, збудеться вже самотності.

Він підповзав до вогню плазом, на животі. Сивий Бобер побачив його й перестав жувати сало. Біле Ікло повз помалу, всією своєю істотою виявляючи улесливу сумирність і покору. Він повз просто до Сивого Бобра і що ближче, то все повільніше. Добувшись нарешті до нього, він ліг хазяїнові коло ніг, самохіть і тілом і душею здаючись таким чином на його ласку. Він зі своєї волі прийшов до людського вогню і покорився людині. Біле Ікло тремтів, сподіваючись неминучої покари. Рука над ним ворухнулася. Він зіщулився перед близьким ударом. Але рука не вдарила. Тоді він глянув крадькома вгору. Сивий Бобер розломив сало навпіл! Сивий Бобер одну половину простягнув йому! Дуже обережно й підозріливо Біле Ікло спочатку обнюхав його, а тоді з'їв. Індіанець гукнув, аби принесли м'яса й відганяв собак, поки вовча його не з'їло. Наїджений і задоволений, ліг Біле Ікло біля ніг Сивому Боброві й став дрімати, мружачись на яскравий вогонь. Він був спокійний і знав, що завтра не доведеться вже йому безпорадно бігати в похмурому й мовчазному лісі — він буде в таборі з людьми, зі своїми богами, яким він віддав усього себе й від волі яких тепер залежатиме.

Розділ V

ДОГОВІР

У середині грудня Сивий Бобер вирядився вгору по Маккензі, взявши із собою Міт-Са й Клу-Куч. Куплені або позичені собаки провадили одні санки, в яких їхав він сам. Другими, меншими санками керував Міт-Са, і запряжено в них було молодих собак. Санки та й запряг були мало не іграшкові, однак Міт-Са почувався захоплено, бо це ж він починає вже працювати, як дорослий чоловік. Він учився поганяти й муштрувати собак, а вони теж призвичаювались ходити запряжені. Опріч того, його санчата ще й корисні були, бо на них наклали фунтів із двісті всякого збіжжя та харчу.

Біле Ікло бачив, як собаки працюють у збруї, і не дуже ремствував, коли його запрягали вперше. Йому наклали на шию підбитого мохом хомута, якого посторонками прив'язали до ременя, що проходив у нього попід грудьми й уподовж спини. До цього ременя кріпили довгого мотузка, яким Біле Ікло тягнув санки.

У запрягу було семеро собак. Всім їм сповнилось місяців по дев'ять-десять, і лишень Білому Іклу було вісім місяців віку. Кожен з них прив'язаний був до санок окремим мотузком, а ці мотузки були різної довжини, один від одного коротший принаймні на довжину тіла собаки, і всі сходилися до кільця, закріпленого в передку санок. Самі санки, зроблені з міцної берестяної кори, не мали полозків. Загнутий догори передок не давав їм закопуватися в сніг. Завдяки такій будові санок вся вага лягала на більшу площу снігу, який розсипався кришталевим порохом. З тією ж самою метою більш рівномірного розподілу ваги собаки на кінцях своїх мотузків розходились віялом від передка санок, і жоден не біг слідом іншого.

Такий запряг мав ще одну перевагу. Різні завдовжки мотузки перешкоджали заднім собакам гризти передніх, а передні, щоб напасти

на заднього собаку, який біг на коротшому мотузку, мусили обертатись. При цьому нападник опинявся віч-на-віч перед супротивником, та ще й наражав себе на батіг погонича. Проте найголовніша вигода полягала в тому, що задній собака, наміряючись напасти на переднього, тягнув санки дужче, а що шпаркіш їхали санки, то шпаркіш біг і передній собака. Отож задній собака ніколи не міг його наздогнати. Що швидше біг один собака, то швидше біг і другий, та й усі собаки. І тим самим швидше посувалися санки. Отаким хитрим, лукавим способом людина збільшувала свою владу над тваринами.

Міт-Са схожий був на батька й затямив дещо з його сивої мудрості. Він давно завважив, що Ліп-Ліп переслідує Білого Ікла, але тоді Ліп-Ліп належав комусь іншому, і Міт-Са тільки іноді покрадьки шпурляв у нього каменем. А тепер, коли Ліп-Ліп став його собакою, він, щоб помотатись на ньому прив'язав його на кінці найдовшого мотузка. Це робило Ліп-Ліпа ніби передовиком і здавалось навіть почесним. Однак насправді нічого почесного тут не було, навпаки, замість того, щоб командувати зграєю й тримати її в покорі, він зробився об'єктом ненависті й нападів усіх собак.

Річ у тім, що задні собаки бачили Ліп-Ліпа завжди попереду себе, так наче він тікав від них, і бачили тільки його кудлатого хвоста й задні ноги, а це видовище далеко не таке страшне, як вискалені зуби й настовбурчена шерсть. Та й собаки самою будовою свого розуму такі, що, коли перед ними біжить інший собака, їм видається, немов він утікає від них, і в них зараз же виникає бажання за ним гнатися. Тільки-но санки рушили, весь запряг погнався за Ліп-Ліпом, і так тривало цілий день. Ображений у своїй гідності й доведений до шалу, він кілька разів обертався до переслідувачів, але Міт-Са махав своїм тридцятифутовим батогом, сплетеним з оленячих кишок, Ліп-Ліпові щось обпікало морду, він повертався і біг далі вперед. Він не злякався б і всієї зграї, проте батіг був більше за те, що міг він винести. Йому залишалось тільки натягувати мотузка й тікати від зубів своїх товаришів.

Однак індіанці вигадали ще більші хитрощі. Щоб підсилити ворожнечу собак до свого провідника, Міт-Са почав на очах у запрягу

давати перевагу Ліп-Ліпові. Це збуджувало в них і заздрощі й ненависть заразом. Перед очима у них Міт-Са вділяв йому м'яса, але тільки йому. Вони просто казились, і лише батіг Міт-Са тримав їх на відстані, поки Ліп-Ліп їв. Коли м'яса й не було, то Міт-Са відганяв собак подалі, аби їм видавалося, що він годує Ліп-Ліпа.

Біле Ікло щиро взявся до роботи. Недурно він пройшов більшу відстань, ніж котрийсь інший собака, доки трапив до рук богів, і тепер добре розумів, що дарма противитись їхній силі. До того ще повсякчасне переслідування від зграї спонукало його менше на неї зважати, аніж на людей. З тваринами він не приятелював. Кічі він майже забув, і йому зосталася тільки вірність богам, що їх він визнав за своїх владарів. Він працював ретельно, навчився дисципліни й став слухняний у роботі, вірний і покірливий. Це головні якості приручених вовка та дикого собаки, а в Білого Ікла навіть більше, ніж звичайно.

Спілкувався Біле Ікло і з собаками, але це спілкування зводилося до ворожнечі й ненависті. Він не вмів з ними гратися, він знав тільки як гризтись, і таки гризся, віддячуючи їм у сто крат за всі рубці й укуси відтоді, як передовиком був Ліп-Ліп. Але тепер Ліп-Ліп бував передовиком, лише коли тягнув мотузка й біг попереду своїх товаришів, а санки, підскакуючи, мчали за ним. У таборі він тримався ближче до Міт-Са, або до Сивого Бобра, або до Клу-Куч. Він не насмілювався відійти від богів, бо звідусіль йому загрожували вискалені зуби, і він до краю мусив терпіти муку, якої сам завдавав колись Білому Іклу.

Коли підупав Ліп-Ліп, то Біле Ікло міг натомість стати передовиком у зграї; але він був занадто похмурий і вовкуватий як на те. Він або не звертав уваги на своїх товаришів, або гризся з ними. Собаки вже уступалися йому з дороги, і жоден з них, навіть найсміливіший, не важився вкрасти в нього м'ясо. Вони тільки хапались якнайшвидше з'їсти своє, щоб він часом не відібрав. Він добре засвоїв закон: придушуй слабшого й корись дужчому. З'їдав він свою частку як лише міг хутко. І кепсько доводилось тому собаці, що не встигав на цей час упоратися зі своєю! Гарчання, вискал зубів, — і вже Біле Ікло доїдав його пайку, а

собаці лишалося тільки виливати своє обурення перед байдужими зорями.

Траплялось, одначе, що котрийсь собака зчиняв бунт, але він хутко його втихомирював. Це було йому просто зайвою вправою. Він старанно охороняв своє становище й зубами відповідав на найменші зазіхання на нього. Гризлися звичайно недовго. Де вже могли собаки з ним упоратись! Вони були покусані й заюшені кров'ю, перш ніж приходили до тями, і переможені вже тоді, коли тільки збиралися по-справжньому битись.

Біле Ікло пильнував такої самої дисципліни в зграї, якої боги вимагали від них усіх. Жодне панібратство не віталось. Він вимагав безмежної поваги до себе. Між собою собаки могли робити що завгодно, це його не обходило. Його обходило тільки те, щоб вони давали йому спокій, звертали йому з дороги, коли він з'являвся серед них, і в усьому визнавали його владу. Досить було котромусь із них підняти губу або наїжити шерсть, як він шалено наскакував на винного і немилосердно й люто доводив йому помилковість його поведінки.

Він був страшний тиран. Влада його була тверда мов криця. Він мстиво гнобив усе кволе. Недурно йому довелось провадити запеклу боротьбу за життя, коли ще він був малим цуценям і разом з матір'ю без нічиєї допомоги тримався, щоб не загинути в суворому оточенні Пустелі. І недурно він навчився так тихо ступати, коли близько проходив якийсь більший звір. Він гнобив кволого, але поважав дужого. І впродовж тривалої подорожі з Сивим Бобром він тихо ступав, коли бував серед дорослих собак у таборах чужих людей, яких вони зустрічали.

Минали місяці. Сивий Бобер усе ще подорожував. Від довгої дороги й ретельної роботи у запрягу Біле Ікло тільки дужчав, а його розумовий розвиток уже майже зовсім завершився. Він добре пізнав той світ, де жив. І погляди його були суворі й безкомпромісні. Довколишній світ брутальний і жорстокий, не мав цей світ тепла, і не було в ньому ні приязні, ні любові, ані лагідності.

Він не прихилився навіть до Сивого Бобра, який був, щоправда, бог, тільки жорстокий бог. Біле Ікло охоче визнав його владу, але вона ґрунтувалася на перевазі в розумі та грубій силі. У самій істоті Білого Ікла щось потребувало такої влади, інакше він би не повернувся з Пустелі й не виявив своєї покори. Та були в його вдачі й інші глибини, які ніколи не вихопили назовні. Привітне слово чи ласкавий дотик руки Сивого Бобра, може б, і знайшли в ньому відгук, проте Сивий Бобер ніколи не пестив його, ніколи не казав йому привітного слова. Він не мав цього в звичаї. Його верховенство було жорстоке, він панував жорстоко, пильнував справедливості за допомогою дрючка, побоєм карав за провини, заслуги нагороджував не ласкою, а тільки тим, що не бив.

Отож Біле Ікло навіть не уявляв собі, яке щастя могла б йому дарувати рука людини. Людських рук він не любив і не довіряв їм. Правда, іноді вони давали йому їсти, але частіше вони робили боляче.

Від них краще триматись якнайдалі. Вони шпурляли каміння, носили киї, дрючки, батоги, шмагали й кулачили, а коли й торкались, бува, до нього, то тільки щоб ущипнути, шарпнути, вдарити. У чужих селищах він зустрічався з дітьми й пізнав, що й їхні руки так само завдають гострого болю. Якось раз він мало не позбувся ока через одного карапуза, що ледве спинався на ноги. Біле Ікло скінчив на тому, що став дуже підозріливим до всіх дітей. Він просто не міг їх терпіти. Коли вони підходили ближче й простягали до нього руки, що від них тільки й сподівайся лиха, він утікав.

Одного разу, відповідаючи на лихо, заподіяне йому людською рукою, Біле Ікло мусив внести зміни в той закон, який він засвоїв від Сивого Бобра, а саме, що вкусити бога — непрощенний злочин. Це трапилося в селищі на березі Великого Невільничого озера. За звичаєм усіх собак він подався, щоб роздобути чогось попоїсти. Якийсь хлопчак рубав сокирою заморожену оленину, й шматочки м'яса розлітались на всі боки. Біле Ікло спинився й став підбирати ті шматочки. Хлопчак відклав сокиру схопив великого дрючка. Біле Ікло встиг відскочити, саме вчасно, щоб уникнути удару, але зараз же хлопчак порвався за ним. Біле Ікло не знав

тутешньої місцини й опинився між двома вігвамами, притиснений до високого валу.

Бігти було нікуди. Єдиний вихід загородив хлопець, що з дрючком напоготові підступав до своєї загнаної в кут жертви. Біле Ікло оскаженів. У ньому ображене було почуття справедливості, він весь наїжився й гарчав. Він знав закон роздобування харчу: всі рештки м'яса, як от ці замерзлі кришки, діставалися тому собаці, що їх знаходив. Нічого поганого він не вчинив, не зламав закону, проте хлопець замірявся його побити. Біле Ікло ледве чи збагнув, як воно скоїлось. Це був напад чистого сказу, — все зчинилося так швидко, що й хлопчак не встиг нічого збагнути. За мить він уже розпростерся на снігу, а рука з дрючком була глибоко прокушена.

Але Біле Ікло знав, що він порушив закон богів. Він угородив зуби в священне тіло одного з них і не міг сподіватись нічого, крім страшної кари. Він утік до Сивого Бобра й зіщулився біля його ніг, шукаючи оборони, коли покусаний хлопчак та його родина прийшли вимагати кари злочинцеві. Проте мусили вони повертатись, не задовольнивши своєї помсти. Сивий Бобер, а так само й Міт-Са, і Клу-Куч — усі боронили Білого Ікла. Прислухаючись до сварки й спостерігаючи гнівні рухи, Біле Ікло зрозумів, що його вчинок виправдано. Отже, він дізнався, що є одні боги й інші, є його боги і є чужі, і що між ними велика різниця. Від своїх богів він мусить усе приймати: і правду й кривду однаково, але не повинен терпіти кривди від чужих богів. На неї він може відповідати зубами. Це також закон богів.

Не минуло й дня, як Білому Іклу довелося ближче познайомитись із цим законом. Міт-Са, збираючи в лісі хмиз, стрінув покусаного хлопчика, Міт-Са був сам, а з тим були інші хлопці. Зчинилася сварка, що завершилась бійкою. Хлопці напали на Міт-Са, і йому кепсько прийшлось. Удари сипалися на нього з усіх боків. Біле Ікло спочатку тільки дивився. То була справа богів, і його вона мало обходила. Потім він збагнув, що це ж б'ють Міт-Са, одного з його йогів. Несподівано для нього самого, така лють його охопила, що він як скажений кинувся у вир колотнечі. За п'ять

хвилин з поля бою порозбігалися геть усі супротивники, і дехто залишав по собі криваві сліди на снігу, — певний знак, що Біле Ікло попрацював зубами. Повернувшись до табору, Міт-Са розповів про цю пригоду, й Сивий Бобер наказав дати чимало м'яса Білому Іклу. А той, наївшись донесхочу, лежав коло вогню, куняв і думав про те, що закон ствердився.

По цьому Біле Ікло засвоїв закон власності й свій обов'язок її боронити. Від оборони тіла свого бога до оборони його майна був один тільки крок, і він цей крок зробив. Те, що належало його богові, малося боронити супроти всього світу, хоч би навіть і кусаючи чужих богів. Такий вчинок сам собою блюзнірський, а до того ще й небезпечний: боги всемогутні, й годі собаці рівнятись до них. Проте Біле Ікло навчився відважно й запекло боротися з ними. Обов'язок переміг страх, і злодійкуваті боги мусили дати спокій майну Сивого Бобра.

Невдовзі Біле Ікло дізнався ще одне: той злодійкуватий бог звичайно бог полохливий і кидається тікати від найменшої тривоги. Також Біле Ікло дізнався, що дуже короткий проміжок часу минає поміж тим, як він знімає тривогу, а на поміч йому приходить Сивий Бобер. І він зрозумів, що злодій тікає, боячись не його, а якраз Сивого Бобра. Біле Ікло не бив на сполох гавканням — він узагалі не вмів гавкати. У нього була інша метода. Він мовчки кидався на непроханого гостя й хапав його зубами. Через свою понуру й вовкувату вдачу з нього був дуже добрий сторож. Сивий Бобер навчав і виховував його саме для цієї мети. Зрештою Біле Ікло зробився лютішим і неприборканішим, ще вовкуватішим.

Минали місяці, й договір людини з собакою чимраз міцнішав. Це був давній договір, що його уклав перший вовк, який прийшов з Пустелі до людини. І, подібно до інших вовків та диких собак, своїх попередників, Біле Ікло сам виробив умови цього договору. Вони були дуже прості. За те, щоб мати собі живого бога в плоті й крові, Біле Ікло віддав свою волю. Харчі й тепло, захист і спілкування — ось те, що він мав від свого бога, а натомість — стеріг його власність, боронив йому тіло, працював на нього й корився йому.

Мати свого бога — це значить йому служити. Біле Ікло служив зі страху та з обов'язку, але не з любові. Що таке любов — він не розумів, бо ніколи її не зазнав. Кічі стала невиразним спогадом. Ще й більше — коли він залишив Пустелю й своє поріддя, передавшись людині, то тим самим пристав і на таку умову договору, яка не дозволила б йому покинути свого бога й піти за Кічі, навіть якби він її здибав тепер. Відданість людині була йому законом, вищим за любов до волі, до своєї породи й до своєї матері.

Розділ VI

ГОЛОД

Тривала подорож Сивого Бобра скінчилась майже напровесні. Стояв квітень, і Білому Іклу якраз рік минув, коли він повернувся до старого селища й Міт-Са зняв з нього збрую. Ще він не дійшов свого повного розвитку, хоч після Ліп-Ліпа був найбільший серед собак-річняків. Від свого батька-вовка й від матері Кічі він успадкував силу та будову тіла і вже мало не дорівнявся до дорослих собак. Але кремезним він ще і не став. Тіло його було довге й струнке, і сила його полягала більше в гнучкості, аніж у вазі. Шерсть він мав сиву зовсім як у вовка, та й з вигляду його від вовка не можна було б відрізнити. Собача кров, що він дістав від Кічі, нічим не виявилась на його зовнішності, а тільки на формуванні його розуму.

Він снував по селищі й, спокійно вдоволений, упізнавав різних богів, відомих йому ще до подорожі. Знайомі були й собаки — й цуценята, що подорослішали, як і він, і дорослі, що вже не здавались такі великі й страшні, як перше. Він тепер майже перестав їх боятись і походжав серед них з виразною безтурботністю, і це відчуття було йому нове й приємне.

Колись Бесікові, старому сивому собаці, досить було тільки вискалити зуби, як Біле Ікло зараз же нишкнув і втікав чимдуж. Через цього Бесіка

Біле Ікло спізнав був свою нікчемність, а тепер завдяки йому ж таки спізнав, наскільки він сам змінився. Бесік старівся й ставав немічним, а він ріс і вбивався в молодечу силу.

Якось, коли білували щойно забитого лося, ця переміна, що зайшла в його стосунках із собаками, особливо виявилась. Діставши собі копито й частину гомілки з м'ясом, Біле Ікло відбіг від собак, що гризлися за кістки, й заховався в гущавину. Там він їв свою поживу, коли на нього налетів Бесік. Не встигнувши навіть збагнути, що він робить, Біле Ікло двічі шарпонув його зубами й відскочив. Бесіка здивувало таке зухвальство й навальність нападу. Він спинився й здивовано витріщився на Білого Ікла, а червона кістка з м'ясом лежала між ними.

Бесік був старий пес, і йому вже не раз доводилося зазнавати на своїй шкурі силу молодих собак, що давніше він був звик їх чухрати. Звісно, це було гірко, проте довелось миритися з цим, прикликавши всю свою мудрість на поміч. У давні дні він, справедливо обурившись, накинувся б на Білого Ікла, але тепер він відчував, що не має вже тієї сили й не може собі такого дозволити. Він тільки наїжився й грізно подивився на молодого зухвальця, а той, згадавши свій колишній страх перед Бесіком, увесь ніби зіщулився, якось одразу зів'яв і помалів і вже почав міркувати як би його втекти — тільки щоб не занадто ганебно.

Саме в цю мить Бесік зробив помилку. Коли б він і далі дивився сердито й грізно, то все було б гаразд. Біле Ікло вже намірився був відступити і таки підступив би, покинувши йому м'ясо. Але Бесік не почекав, вирішивши, що перемога вже за ним, він підійшов ближче до м'яса, нахилив голову й став його обнюхувати. Біле Ікло трохи наїжився. Одначе й тоді ще не пізно було виправити становище: якби Бесік зупинився над м'ясом, високо піднісши голову й сердито дивлячись, Біле Ікло кінець кінцем відступив би. Проте свіже м'ясо, приємно дратуючи ніздрі Бесікові, розбуркало його пожадливість, і він поспішився куснути.

То було вже занадто, як на Білого Ікла. Він ще не забув, що недавно орудував цілим запрягом, щоб оце спокійно стояти й дивитись, як інший

жере його м'ясо. Без жодного попередження, за своїм звичаєм, він зразу напав і геть роздер праве вухо Бесікові. Старий пес отетерів з несподіванки, але так само несподівано сталися й подальші, ще сумніші події. Скінчилось на тому, що Бесік мав прокушене горло, і його збито з ніг. Поки він з великими труднощами зводився на ноги, Біле Ікло встиг ще двічі прокусити йому плече. І все це неймовірно хутко. Бесік спробував схопити його, але тільки люто клацнув зубами в повітрі. Ще за мить його ніс уже було пошматовано, й він, хитаючись, відійшов від м'яса.

Становище змінилося. Тепер над кісткою гарчав, наїжившись, Біле Ікло, а Бесік стояв трохи збоку, думаючи про відступ. Він не наважився битися з молодим, швидким, як блискавка, собакою, сумно відчуваючи, що він старий і кволий. Його спроба зберегти свою гідність була справді героїчна. Спокійно обернувшись спиною до молодого собаки й до кістки, начебто все це не гідне його уваги, він велично пішов геть. І тільки щезнувши з очей, спинився він і почав зализувати собі криваві рани.

Після цього випадку Біле Ікло набрався ще більшої самовпевненості й гордощів. Він тепер спокійніше походжав серед дорослих собак і не так уже перед ними поступався. Не те, щоб він заводився гризтись, зовсім ні, — просто він вимагав поваги до себе й боронився права вільно йти своєю дорогою й не звертати іншому собаці. Він хотів одного тільки — щоб на нього зважали. І ним уже більше не нехтували, як іншими цуценятами, — хоч би й тими, що були разом з ним у запрягу. Вони мусили звертати з дороги дорослим собакам, утікати від них, а то й віддавати їм свою пайку м'яса. Але до Білого Ікла, вовкуватого, самотнього й понурого, що майже ніколи ні на кого не дивився, страшного й хижого на вигляд, — до нього і дорослі собаки поставились, як до рівного. Вони швидко зрозуміли, що треба дати йому спокій, не виявляючи ворожості й не заходячи з ним у приятельство. А що вони не чіпали його, не чіпав і він їх, і після кількох сутичок обидві сторони переконалися, що таке становище найкраще всіх задовольняє.

Якось серед літа Білому Іклу трапилась несподівана пригода. Він ходив з мисливцями полювати на лося і, коли повернувся, побачив скраю

селища новий вігвам. Потрухцювавши своєю безгучною ходою туди на розглядини, він здибав там Кічі. Біле Ікло зупинився й подививсь на неї. Хоч ледве-ледве, а проте він пам'ятав її, зате вона забула його цілковито. Кічі оскалила зуби й грізно загарчала, і враз він згадав усе. Перед очима постало дитинство й усе, з чим пов'язане було це гарчання. Допоки не спізнався він з богами, Кічі була для нього наче осереддя всесвіту. Повернулось давнє почуття й зворушило його. Він радісно кинувся до матері, але вона зустріла його вискалом зубів і до кістки прокусила йому щоку. Біле Ікло нічого не второпав. Ошелешений і приголомшений, він відскочив назад.

Щодо Кічі, то вона зовсім не була винна. Вовчиці забувають своїх вовченят, коли їм минає десь так рік. Отож і Кічі забула про Білого Ікла. Він був чужий їй і небажаний. Вона знов мала виводок, і це, зрозуміла річ, давало їй право вороже ставитись до будь-яких прибульців.

Одне з щенят підлізло до Білого Ікла. Вони були звідні брати, тільки цього не знали. Біле Ікло почав зацікавлено обнюхувати його, але Кічі ще раз на нього наскочила й розідрала йому морду. Він відступив далі. Його дитячі спогади одразу погасли й заховались у могилу, звідки були воскресли на хвильку. Він дивився на Кічі, що облизувала своє вовченя й раз у раз голосно гарчала. Тепер вона вже не була йому потрібна. Він звик обходитись без неї і забув, то вона важила для нього так багато. Вона відійшла з його життя так само, як він відійшов з її.

Проте він усе ще не рушав з місця, приголомшений і розгублений; забувши про минуле й силкуючись збагнути, в чому річ. Кічі втретє кинулась на нього, щоб таки одігнати геть. Біле Ікло покірно скорився. Вона ж була самиця, а є такий закон у його породи, що самці з самицями не гризуться. Він цього не міг знати зі свого особистого досвіду, просто це в ньому говорив інстинкт, той самий, що примушував його вити до місяця й до зір нічних, що примушував боятися смерті та невідомого.

Минали місяці. Біле Ікло набував на силі, важчав і кремезнішав. А вдача його розвивалась у тому напрямку, що визначався спадковістю та

середовищем. Його спадковість була м'яким, наче глина, матеріалом, придатним до хоч би й якої форми. Середовище й надало тієї форми, що в неї виллялась ця глина. Якби, скажімо, Біле Ікло не прийшов до вогню людини, Пустеля зробила б із нього справжнього вовка. Але боги дарували йому інше середовище, і він став собакою. У ньому, правда, багато лишилося вовчого, та проте він був собакою, а не вовком.

Отже, через м'якість матеріалу, з якого його створено, та під тиском обставин у ньому розвинулася своєрідна вдача. Воно й не дивина. Він зробився понурішим, вовкуватішим і лютішим і тримався осторонь інших собак. І вони дедалі більше переконувались, що краще з ним не ворогувати, а Сивий Бобер з дня на день більше його цінував.

Одначе попри всю свою силу Біле Ікло не позбувся однієї вади: він не терпів, коли з нього сміялись. Людський сміх був йому взагалі огидний. Між собою ще люди могли сміятись із чого завгодно, те його не обходило. Але коли починали сміятися з нього, він аж казився. Поважний, статечний і похмурий, від сміху він шаленів аж до нестями. Сміх так його злостив, що він на цілі години ставав справжнім дияволом. І кепсько доводилось тому собаці, що попадався тоді Білому Іклу! Він занадто добре знав закон, щоб наважитися мстити Сивому Боброві, який до того ж мав ще дрючок та розум напохваті. А в собачат нічого не було, крім відкритого простору, яке й рятувало їх, тільки-но з'являвся Біле Ікло, доведений сміхом до оскаження.

Білому Іклу минав третій рік, коли серед індіанців, що жили на Маккензі, почався голод. Улітку риба не ловилася, взимку олені перейшли на нові місця, лосів траплялось мало, кролики майже зовсім щезли. Хижі звірі, не маючи звичайного харчу, знесилювалися, жерли одне одного, гинули з голоду. Виживали тільки найдужчі. Боги Білого Ікла жили з полювання. Старі й кволі серед них почали мерти один по одному. Плач стояв у всьому селищі. Жінки й діти відмовлялись від своєї мізерної пайки, і вона йшла в шлунки мисливців, схудлих, із запалими очима, що бродили по лісі, дарма шукаючи дичини.

Голод так дошкулив, що боги їли невичинену шкуру на своїх мокасинах і рукавицях, а собаки гризли збрую й навіть батоги. Поза тим собаки пожирали один одного, а боги пожирали собак. Насамперед поїли кволіших і плохіших. Ті собаки, котрі ще цілі, бачили це й розуміли, яка чекає на них доля. Найсміливіші й найрозумніші з них утекли від багать, що обернулися на різниці, й шукали захисту в лісі, де врешті або гинули з голоду, або їх з'їдали вовки.

Під цей скрутний час Біле Ікло також утік до лісу. Він краще за інших собак пристосований був до життя — школа дитинства не минула для нього намарно. Особливо спритно вистежував він дрібну звірину. Він міг цілими годинами критись і стежити за рухами білки, вичікуючи, коли-то вона спуститься на землю. Його терпець був такий величезний, що міг дорівнятися тільки до його голоду. Але навіть як звіря зійшло вже на землю, Біле Ікло не спішився. Тільки бувши певен, що вдарить, не хиблячи, він кулею вилітав зі свого сховку й завжди влучав у білку, яку не могли врятувати її ноги.

Проте хоч і щасливо він полював на білок, а наїстись ними годі було, і то з певної причини — що їх було замало. Доводилось шукати ще дрібнішої дичини. Коли напади голоду особливо його діймали, він не гребував навіть тим, що винюхував лісових мишей у норах. Не уник він і сутички з ласичкою, такою ж самою голодною, як і він, тільки що значно лютішою.

Часами, коли голод найбільше допікав, він скрадався назад до вогню богів, але дуже близько не підступав, а ховався в лісі, боячись навернутись на очі, й грабував капкани, якщо там зрідка траплялась дичина. Він якось витяг кролика навіть із капкана Сивого Бобра, коли той, хитаючись, знесилений, блукав по лісі й раз у раз спочивав від утоми, задихавшись.

Одного разу Біле Ікло зіткнувся з молодим вовком, худим і виснаженим з голоду. Якби Біле Ікло не був голодний, то, може б, він

пішов за ним і пристав би, зрештою, до якоїсь зграї своїх диких братів. Але тепер він напав на вовка, загриз його й з'їв.

Загалом йому доля сприяла. Щоразу, коли голод найгірше дошкуляв, він собі знаходив якусь поживу. Знов же, коли він виснажувався з голоду, то випадало так, що він жодного разу не навертався на очі великим хижим звірам. А то якось погналася за ним голодна вовча зграя. Але він перед цим два дні від'їдався на рисі, що сам забив, і зовсім виходився. Погоня була довга й немилосердна, проте він таки втік від них, і не тільки втік, а ще й, давши величезного гака, напав на них іззаду й убив одного виснаженого вовка.

Незабаром після цього він перебрався аж у ту долину, де народився. Тут у колишньому лігві він знайшов Кічі. Вона також покинула непривітні вогні богів і повернулась до своєї давньої печери, щоб привести знову дітей. Коли сюди прийшов Біле Ікло, з цілого виводу зосталося лиш одне живе цуценя, та й те доживало останні дні. При такому голоді молоде життя мало має надії вижити.

Кічі зустріла свого дорослого сина аж ніяк не привітно, але Білому Іклу це було байдуже. Він уже не потребував матері. Отож незворушно одвернувшись од неї, він подався струмком проти води. На ростоці він звернув ліворуч і дійшов до печери тієї рисі, що з нею колись вони вдвох билися, він і Кічі. Тут, у порожньому лігві, він улаштувався й спочивав цілий день.

На початку літа, коли голод уже минав, Біле Ікло здибався з Ліп-Ліпом. Той також утік до лісу і насилу там животів. Спіткалися вони несподівано. Оббігаючи з різних боків підгір'я великої скелі, вони наскочили один на одного. На якусь хвилину обоє завмерли, стривожені, й з підозрою втупились один в одного.

Біле Ікло почувався чудово. Цього тижня полювалося добре, і він наїдався досхочу. А остання здобич то й зовсім наситила його. Але

тільки-но побачив він Ліп-Ліпа, як уся шерсть йому на спині настовбурчилась. Це сталося просто само собою — так у Білого Ікла давніше бувало щоразу, коли насідався на нього Ліп-Ліп. Отож і зараз, побачивши свого ворога, Біле Ікло увесь наїжився й загарчав. Часу він марно не гаяв. Усе скінчилося надзвичайно швидко. Ліп-Ліп спробував відступити, але Біле Ікло підскочив і вдарив його плечем у плече. Ліп-Ліп упав і перекинувся на спину. У ту ж мить Біле Ікло вгородив йому в жилаву шию свої зуби. Поки Ліп-Ліп конав у передсмертних судомах, Біле Ікло, настовбурчивши шерсть, тупцював довкола, не спускаючи його з ока, а тоді спокійно потрухцював собі своєю дорогою.

Незабаром одного дня вибіг він на узлісся, де вузька стежка не порослої лісом землі спадала до річки Маккензі. Знав він цей берег і раніше, але тоді тут нікого не було, а тепер розташувалося індіанське селище. Ще ховаючись поза деревами, Біле Ікло пильно до нього придивився. Це видовище, звуки й запах були йому дуже знайомі. Перед ним було його колишнє селище, яке перекочувало сюди. Тільки що видовище, звуки й запахи чимось різнились від давніших. Не чути було ні виття, ні плачу Звуки, що звідти долинали, показували задоволення. А коли він почув сердитий голос якоїсь жінки, то зрозумів, що так сердяться тільки з повним шлунком. У повітрі тхнуло рибою. Отже, в селищі було що їсти. Голод минув. Біле Ікло сміливо виступив з лісу і подався просто до намету Сивого Бобра. Хазяїна дома не було, але Клу-Куч привітала собаку радісним криком і почастувала цілою рибиною, щойно зловленою. Біле Ікло розлігся і став чекати Сивого Бобра.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

ВЕРХОВНІ БОГИ

Розділ I

ВОРОГ СВОЇЙ ПОРОДІ

кщо в натурі Білого Ікла й була, хоч би й яка прихована, можливість заприязнитись із представниками його породи, то вона безповоротно загинула, коли він став передовиком запрягу. Собаки, зненавиділи його — зненавиділи за ту зайву пайку м'яса, що давав йому Міт-Са, за всі справжні й вигадані потурання, що він їх мав, за те, що він завжди біг на чолі запрягу, доводячи їх до сказу своїм кудлатим хвостом та ногами, які безнастанно втікали від них.

Біле Ікло відповідав їм такою самою лютою ненавистю. Честь бути передовиком тепер його мало тішила. Добрих три роки він тримав у покорі всю зграю гавкітливих собак, і тепер насилу терпів, що йому доводиться щораз ніби втікати від неї. Проте він мусив це терпіти, а ні, то йому загрожувала загибель. А життя, що було в ньому, гинути зовсім не хотіло. Тільки-но Міт-Са наказував рушати, як увесь запряг знімав шалений крик і кидався вперед на Білого Ікла.

Він нічого не міг з ними вдіяти. Якщо він обертався мордою до собак, то Міт-Са зараз же шмаляв його батогом, а задніми ногами й хвостом не багато зробиш проти розлюченої собачої зграї — така зброя ледве чи помічна в змаганні з силою безжальних зубів. Лишалось одно тільки — бігти. І він біг, кожним стрибком насилуючи свою природу і принижуючи гордість, і так упродовж цілого дня.

Але не можна безкарно насилувати своєї природи. Якби змусити волосину не рости з тіла, як їй призначено, а вростати назад у тіло, — це, звісно, спричинило б гострий біль. Отак було й з Білим Іклом. Уся його істота вимагала, щоб він кинувся на зграю, та боги це забороняли, підсилюючи свою заборону дошкульними ударами довгого, на тридцять футів, батога, сплетеного з оленячих кишок. Серце Белому Іклу накипало образою, і в ньому росла така ненависть і лють, на яку тільки могла спромогтись його скажена неприборкана вдача.

Коли яке живе створіння й було ворогом своїй породі, то це якраз Біле Ікло. Він ніколи не просив милосердя, але й сам його не давав. Він ходив повсякчас із ранами й рубцями від собачих зубів, і собаки, у свою

чергу, були позначені його укусами. Звичайно як отаборювались і розпрягали собак, передовики запрягів тулилися до богів, шукаючи в них оборони. Біле Ікло нехтував такою обороною. Він сміливо походжав по табору і вночі віддячував за те, що терпів цілий день. Давніше, коли він ще не був передовиком, інші собаки намагалися не трапляти йому на очі. Тепер, одначе, було вже не так. Вони гналися за ним цілий день, і в мозкові їм відбився образ його, як він утікає від них. Отож їм здавалось, що перевага на їхньому боці, і вони не мали вже охоти звертати йому з дороги. Скоро він з'являвся серед них, зараз же починалась гризня. Там, де він ішов, чулося гарчання, клацання зубів, виття. Саме повітря, яким він дихав, повне було ненависті й злості, і від цього тільки дужчали в ньому ці почуття.

Коли Міт-Са гукав, щоб запряг зупинився, Біле Ікло ставав одразу. Попервах це вибивало з колії собак. Вони гуртом накидались на нього, та несподівано для них на поміч Білому Іклу приходив Міт-Са, й батіг немилосердно свистів у повітрі. Собакам довелося врешті зрозуміти, що, коли запряг зупиняється з наказу, передовика вони не сміють займати. Інша річ, коли він зі своєї волі зупинявся. Тоді їм ніхто не заважав кидатись на нього й навіть загризти його, якби він дався. Але Біле Ікло хутко збагнув, у чому річ, і після кількох таких випадків ніколи вже без наказу не зупинявся. Звісно, він мусив усіх цих речей швидко навчитись, щоб вижити в надзвичайно суворих обставинах, в які його вкинуло життя.

Собаки ж натомість ніяк не могли затямити собі, що його не можна зачіпати, коли отаборяться. Удень вони гналися за ним, заповзято гавкаючи, й наука, що припала їм минулої ночі, вилітала в них із голови. Вночі вони діставали таку саму науку, а на ранок вона знов ішла їм у непам'ять. У їхній ненависті до Білого Ікла чимало важила ще одна річ. Вони відчували в ньому відмінну породу, і цього одного вистачало, щоб вороже до нього ставитись. Вони так само, як і він, були приручені вовки, але в них були за плечима цілі свійські покоління. Чимало із спадщини Пустелі вже втратилося в них, так що Пустеля здавалась їм тепер чимось невідомим, страшним, вічно погрозливим і ворожим. А він, Біле Ікло, стояв близько до неї і своїм виглядом, і поводженням, й інстинктами. Він

уособлював її в собі й був її символом. Отож коли собаки вискалювали на нього зуби, вони охороняли себе від тієї смертельної небезпеки, що крилася в гущавині лісу і в темряві поза одсвітом багаття.

Проте одну науку собаки добре затямили, а саме — що їм треба триматися гурту. Біле Ікло занадто був страшний ворог для кожного з них, щоб вони наважилися виступати проти нього поодинці. Собаки нападали цілою зграєю, а то б він уночі повбивав геть усіх їх, одного по одному. Отож Білому Іклу все не щастило порішити жодного свого ворога. Він міг збити з ніг усякого собаку, але зграя кидалась на нього раніше, ніж він устигав схопити жертву за горло. Досить було найменшого натяку на бійку, як збігався увесь запряг і нападав на нього. Собаки без угаву гризлися між собою, та тільки-но хтось із них заводився з Білим Іклом, вони зараз же забували про свою гризню.

Знов же, хоч як вони силкувалися, забити Білого Ікла не могли. Він був занадто прудкий як на них, занадто розумний і грізний. Він умів уникати небезпеки і завжди тікав тоді, коли вони от-от уже мали його оточити. А щоб збити його з ніг — на це не годен був жодний собака. Ноги його так само затято трималися землі, як сам він тримався життя. Отож вистояти на ногах означало вижити в цій безкінечній війні зі зграєю, і ніхто краще за Білого Ікла не розумів цього.

Так ото Біле Ікло став ворогом своїй породі, ворогом прирученим вовкам, що полагіднішали трохи через своє довге життя біля людського вогнища і виніжились під захистом людини. Біле Ікло був жорстокий і немилосердний. Таку мав він вдачу. Він проголосив криваву помсту всім собакам і мстився так нещадно, що навіть Сивий Бобер, сам лютий, дивувався його злості. Він заприсягався, що зроду ще не бувало такого звіра. Та й індіанці з інших селищ підтверджували слушність цієї думки, коли згадували, як Біле Ікло загризав їхніх собак.

Білому Іклу було вже майже п'ять років, коли Сивий Бобер узяв його знов у далеку мандрівку, і в багатьох селищах на Маккензі, в Скелястих горах та вниз по річці Порк'юпайн аж до Юкону він надовго дався взнаки

тим, що загризав чужих собак. Він просто несамовито метався на своїй породі. Собаки не сподівалися ні такої швидкості, ані раптовості його наскоків. Вони й гадки собі не мали, які блискавичні його удари. Вони наїжували шерсть, прибирали задирливого вигляду, а він, часу не гаючи на ці попередні церемонії, налітав на них, наче відпущена сталева пружина, хапав за горло й убивав ворога раніше, ніж той устигав опам'ятатися з дива.

Біле Ікло став справжнім бійцем. Він добре розраховував, ніколи не знесилював себе даремно, не стикався надовго тіло в тіло з ворогом. Він прожогом налітав і, коли хибив, так само прожогом відскакував назад. Як і всі вовки, він страшенно нетерпів тривалого доторку до чужого тіла. Це дихало небезпекою й доводило його до сказу. Він мусить бути вільний і стояти на своїх ногах, не торкаючись нічого живого. Отак Пустеля, міцно тримаючи його, виявляла над ним свою владу. А те, що він змалку призвичаївся до життя одинцем, ще й посилювало в ньому відчуття осібності. Усякий доторк крив у собі небезпеку і був пасткою, щоразу пасткою, що страх перед нею глибоко пройняв усю його істоту.

Тим-то чужі собаки не могли дати йому ради. Ухиляючись від їхніх зубів, він або хапав їх, або відскакував назад, сам усе цілий і неушкоджений. Звісно, бували й винятки. Траплялось так, що кілька собак налітали на нього, і їм щастило завдати йому доброго чосу, перш ніж він устигав утекти від них; часом і один якийсь собака встигав глибоко рвонути його. Але таке випадало зрідка. Загалом же він став таким майстерним забіякою, що ніякі пригоди не лякали його. Біле Ікло мав ще одну перевагу: він напевно вмів розраховувати час і відстань. Зрозуміла річ, що це було в нього несвідомо — він нічого не вираховував, усе робилося само собою. Просто його очі справно бачили, а нерви справно передавали образ мозкові. Окремі органи були в нього краще припасовані, як у пересічного собаки, й працювали певно й ритмічно. Його нерви, мозок і м'язи краще координувалися між собою, ніж у інших собак. Коли його очі передавали мозкові якийсь образ у русі, то мозок без ніякого свідомого напруження одразу визначав простір і час, потрібні, щоб завершити цей рух. Таким чином він міг відскочити під того

собаки, що наскакував на нього, ухилитись під зубів, що от-от мали його схопити, й воднораз уловити собі безмірно коротку мить, щоб напасти самому. Його тіло й мозок становили досконаліший за кого іншого механізм. Але заслуги Білого Ікла в цьому не було жодної: природа виявилася щедріша до нього, як до іншої тварини, та й годі.

Стояло літо, коли Біле Ікло з'явився у форті Юкон. Під кінець зими Сивий Бобер перетяв вододіл між Маккензі та Юконом і цілу весну полював серед західних відрогів Скелястих гір. А коли пройшла крига на Порк'юпайні, він зробив собі човна й спустився за водою до того місця, де ця річка зливається з Юконом. Тут, мало не під самим Полярним колом, стояв давній форт Компанії Гудзонової затоки. У форті було чимало індіанців, чимало харчових припасів і панувало надзвичайне пожвавлення. Було літо 1898 року, й тисячі шукачів золота проходили тут, прямуючи Юконом проти води, до Доусона та на Клондайк. Ще сотні миль лишалося їм до мети, хоч багато хто з них пробув уже понад рік у дорозі й кожен покрив не менше як п'ять тисяч миль, а дехто і взагалі добувся сюди з другого кінця світу.

У форті Сивий Бобер спинився. Чутка про золоту лихоманку дійшла і йому до вух, і він привіз із собою кілька паків хутра, а також паку рукавиць і мокасинів, позшиваних кишками. Він гадав добре на них заробити, для того лишень і пустився в таку далеку мандрівку. Але зразу він і не сподівався, що заробить аж стільки. Найсміливіші його мрії сягали не більше ста відсотків зиску, тоді коли насправді він уторгував цілих тисячу. І, як щирий індіанець, він, обережно й не кваплячись, заходився розпродувати свій крам, ладен лишатись тут усе літо, ба навіть частину зими, коли треба.

У форті Юкон Біле Ікло вперше побачив білих людей. Супроти індіанців, яких одних він досі знав, вони здалися йому істотами зовсім іншої породи, богами вищої раси. Вони мали більшу могутність, і тим божественність їхня була ще разючіша. Біле Ікло не міркував про це, не робив ніяких висновків, він тільки відчував це, але відчував з великою силою. Як колись за дитячих часів вігвами, споруджені людьми, вражали

його виявом людської могутності, так тепер вражали його будинки й великий форт, вибудувані з грубого колоддя. Оце була могутність! Ці білі люди дужі. Вони мали більшу силу, аніж його давніші боги, що з них найдужчий був Сивий Бобер. Одначе й Сивий Бобер виглядав на маленького божка проти цих білошкірих богів.

Біле Ікло, звісно, тільки відчував це все, не усвідомлюючи своїх почуттів. Але тварини частіше діють під впливом відчуттів, ніж свідомо, і тепер усе, що робив Біле Ікло, випливало з його певності в тому, що білі люди — вищі боги. Спершу він поставився до них підозріливо. Хто зна, якого жаху та лиха можуть вони завдати! Йому цікаво було стежити за ними, хоч і страшно, щоб його не помітили. Перші кілька годин він лише здалеку дивився на них, але, побачивши, що інші собаки бігають поміж ними й ніякої шкоди їм від цього не робиться, підійшов і сам ближче.

Він, у свою чергу, також викликав до себе велику цікавість. Його вовчий вигляд одразу впадав у око, і люди показували на нього один одному. Біле Ікло наїжувався при цьому, а коли до нього пробували наблизитись, вискаляв зуби й поступався назад. Нікому не щастило навіть торкнутись його рукою, — і добре, що не щастило.

Біле Ікло дізнався незабаром, що у форті постійно жило небагато цих богів — чоловік дванадцять, не більше. Що два-три дні на річці показувався пароплав (ще один великий вияв могутності богів), підпливав до берега й спинявся на кілька годин. Білі люди сходили з нього, потім знову вертали і пливли далі. І була їх сила-силенна, цих білих людей. Першого ж дня він побачив їх більше, ніж індіанців бачив за ціле своє життя. Минали дні, а вони все приїздили, а тоді знову від'їздили річкою проти води і зникали з очей.

Та хоч білі боги були могутні, про їхніх собак цього не можна було сказати. Біле Ікло скоро пересвідчився в цьому, вештаючись між собаками, що сходили на берег услід за своїми хазяями. Вони були неоднакові завбільшки й на вигляд. Декотрі коротконогі аж занадто, інші, навпаки, довгоногі, й також занадто. Одні мали коротку шерсть

замість хутра, інших і зовсім ледве шерсть покривала. І жоден із цих собак не знав, як битись.

Ворожий до власної породи, Біле Ікло вважав за свій обов'язок битись і з ними. І невдовзі пройнявся до них глибокою зневагою. Вони були занадто виніжені й безпорадні, знімали чимало галасу і незграбно намагались перемогти його силою, тоді як йому вистачало самої спритності й хитрощів. Вони кидались на нього, знявши лютий гавкіт. Біле Ікло відскакував убік, і, поки вони розмірковували, що з ним сталося, він налітав на них, ударом у плече збивав з ніг і хапав за горло.

Часом хапав Біле Ікло так, що собака вже не вставав більше, і ще бідолаха валявся в багнюці, як надбігала ціла зграя індіанських собак, що підстерігала здалеку, і рвала його на шматки. Біле Ікло був розумний. Він давно вже знав, що боги гніваються, коли вбивають їм собак. Ці білі люди, звісно, такі самі. Отож він зазвичай обмежувався тим, що, збивши з ніг котрогось собаку й перегризши йому горло відбігав собі вбік і лишав зграї завершувати жорстку кару. Тоді на собак завжди кидались білі люди, зганяли на них свою лють, а Біле Ікло виходив сухим із води. Він ставав собі осторонь і дивився, як на його товаришів летіло каміння, дрючки, сокири й усяка інша зброя. Він був дуже розумний.

Але й собаки теж по-своєму порозумнішали, як і Біле Ікло разом з ними. Вони збагнули, що так забавлятись можна лише тоді, коли пароплав щойно причалив. Тільки-но перших двоє-троє чужих собак збито з ніг і розшматовано, як білі люди зараз же зганяють своїх собак назад на пароплав і жорстоко мстяться на винних. Одного разу якийсь білий чоловік, що йому перед очима розшматували його сетера, вихопив револьвера й вистрелив шість разів поспіль, і шестеро собак із зграї лишились на місці мертві або смертельно поранені. Цей новий вияв могутності богів глибоко запав у свідомість Білому Іклу.

Проте загалом то була йому тільки втіха. Він не любив собак, а сам був доволі хитрий, щоб вчасно втекти від кари. Спершу загризати собак, що належали білим людям, було йому розвагою, але згодом стало

працею. Іншої роботи він не мав. Сивий Бобер торгував собі й багатів, а він вештався коло причалу зі зграєю здичавілих індіанських собак і чекав на пароплава. Тільки-но приставав пароплав до берега, починалася забава. За кілька хвилин, коли білі люди приходили до тями, зграя вже розбігалася. Припливав новий пароплав, і починалась нова забава.

Але несправедливо було б думати, що Біле Ікло злигався зі зграєю. Він не мішався до неї, тримався осторонь, завжди був сам і навіть викликав у собак острах. Лишень працював він з нею вкупі. Він заводився битись із чужим собакою, перекидав його, тоді наскакувала зграя й загризала прибульця. Біло Ікло ж тим часом утікав собі, лишаючи зграї самій терпіти покару від розлючених богів.

Невеликий був клопіт завести отаку бійку. Варто було Білому Іклу тільки показатись, коли чужі собаки сходили на берег, як вони одразу на нього кидалися. В них говорив інстинкт. Вони чули в ньому Пустелю — невідому, страшну, повсякчас погрозливу; чули те, що в первісному світі, скрадаючись, никало поночі навколо людських багать, коли вони тулячись до тих багать, позбувалися своїх інстинктів і навчалися боятися Пустелі, з якої вийшли, яку вони покинули й зрадили. З покоління в покоління передавався їм цей страх до неї. Цілими століттями Пустеля жахала їх загибеллю. І весь той час вони мали від своїх панів волю вбивати все, що виходить з Пустелі. Таким чином вони боронили й себе, і богів, які були з ними в спілці.

Отож коли ті собаки, що приїхали з далекого лагідного півдня, спускалися трапом на берег Юкону й бачили Білого Ікла, їх проймало непереможне бажання кинутись на нього й роздерти. Між прибульців траплялися й міські собаки, але інстинктовий страх Пустелі зберігся в них також. Вони дивились на подібну до вовка істоту, що стояла перед ними серед ясного дня, не тільки своїми очима. Вони дивились на неї очима предків, і успадкована в них пам'ять казала їм, що це вовк, і вони пригадували стародавню ворожнечу з цією породою.

Білого Ікла це тільки тішило. Коли самий його вигляд доводить до люті чужих собак, і вони кидаються на нього, то це ж їм гірше, а йому краще. Вони бачили в ньому свою законну здобич, і так само й він у них бачив свою здобич.

Він недарма вперше побачив денне світло в притаєному лігві і ще зовсім малим бився з куріпкою, ласичкою та риссю. Недарма зазнав він і ворожнечі з Ліп-Ліпом та всіма іншими цуценятами за дитячої своєї пори. Коли б усе те склалося інакше, то й він би був інакший. Якби не Ліп-Ліп, Біле Ікло потоваришував би з усіма цуценятами й виріс би подібніший до собак і приязніший до них. Якби в Сивого Бобра було трохи більше любові й ласки, він зміг би пробудити у вдачі Білого Ікла його найкращі риси. Але нічого цього не було. Глина, з якої його створено, поволі сформувалася у те, чим він був тепер, у понурого, вовкуватого, не здатного нікого любити, запеклого ворога своєї породи.

Розділ II

БОЖЕВІЛЬНИЙ БОГ

Небагато білих жило у форті Юкон. Вони прийшли сюди здавна, називали себе "закваскою" і дуже цією назвою пишалися. До всіх тих, що тепер прибували, вони ставилися зневажливо. Людей, які приїздили пароплавом, новаків тобто, звали "чечако", що тим зовсім було не до вподоби. Ці новоприбульці замішували тісто на сухих дріжджах, і в цьому й полягала поважна відмінність між ними та старожитцями, що тісто замішували на заквасці, бо сухих дріжджів не мали.

Але це між іншим. Зневажаючи новаків, жителі форту раділи щоразу, як тим не щастило. Особливо їх тішило, коли Біле Ікло та вся ота зухвала собача зграя загризали собак новоприбульців. Коли припливав пароплав, старожили форту вважали ніби за свій обов'язок іти на берег, щоб устигнути на забаву. Наперед смакуючи втіху, вони чекали на неї так

само нетерпляче, як і індіанські собаки, і, звісно, незабаром зрозуміли, яку жорстоку й лукаву роль відіграє в усьому цьому Біле Ікло.

Серед них був один, що аж надто тішився цією забавою. На перший свисток пароплава він прожогом гнав на берег, і, коли все кінчалось, а Біле Ікло і зграя розбігалися хто куди, поволі повертався до форту, і на морді йому виразно проступав жаль. Іноді, коли якийсь виніжений південний собака з передсмертним зойком падав і його рвали гострі ікла зграї, чоловік цей, не маючи сили стриматись, підскакував і кричав від захвату На Білого Ікла він завжди накидав гострим пожадливим оком.

Цього чоловіка прозивали Красенем. Справжнього його імені ніхто не знав, і в цих краях він відомий був на ім'я Красень Сміт. Насправді від красеня в ньому нічого не було, але якраз через те його, мабуть, так і прозвали. Він був надзвичайно потворний. Природа, створюючи його, поскупилася: вона обдарувала його низьким зростом і мізерним тулубом, над яким вивищувалася ще мізерніша виглядом стіжкувата голівка. За дитячих років, як він ще не мав прізвиська Красень, товариші прозивали його Шпилькою.

Ззаду голова його від тімені косо спускалася до і потилиці, а спереду була прикро стесана аж до чола, низького й напрочуд широкого. Починаючи звідси, природа ніби покаялась у своїй скупості, й щедрою рукою вділяла йому риси. Очі його були великі, а відстані між ними стало б ще на одну пару. Обличчя проти всього іншого було надміру широке. А щоб обмежувати відповідну площу, природа дала йому неймовірно широку нижню щелепу. Важка, вона вип'ячувалася наперед і звисала мало не до самих грудей. А може, це тільки видавалося, бо його тоненька шия не могла втримати такої великої ваги.

Та щелепа надавала його обличчю вигляду нещадної рішучості. Проте рішучість ця здавалась якоюсь несправжньою — може, тому, що занадто вже щелепа мала великі розміри, щоб вражати. В усякому разі рішучість Красеня Сміта була тільки позірна. Він, як це всі знали, був слабодух із слабодухів і нікчемний боягуз. Щоб домалювати його образ,

слід сказати, що зуби він мав великі й жовті, а очні зуби, ще більші за інших, висувалися в нього, наче ікла, з-під тонких губ. Очі були жовтаві й каламутні немов природі забракло барви і вона поперемішувала рештки з усіх фарб. Таке саме було й волосся — брудно-жовте на колір, поросле рідко й нерівно, воно на голові й на лиці у нього стриміло зовсім несподіваними клаптями й кущиками, ніби вітром розкуйовджене.

Коротше кажучи, Красень Сміт був потвора, але ж не він мав би відповідати за свою потворність. Це природа вилляла в таку форму ту м'яку глину, що пішла на нього. У форті він наймався варити їсти, мити посуд і виконувати всяку іншу брудну роботу. Люди не гребували ним, вони терпіли його, як терплять усяке створіння, скривджене долею, і трохи навіть його побоювались. Бувши боягузом, Красень Сміт здатен був усадити кулю в спину або підсипати отрути в каву. Але мусив же хтось варити їсти, а він дарма що мав стільки вад, куховарив смачно.

Такий був той чоловік, що пожадливими очима дивився на Білого Ікла, захоплювався його хижою сміливістю й марив придбати собаку собі. Він почав загравати з Білим Іклом. Біле Ікло спершу не звертав на те уваги, а коли загравання ставали настирливіші, їжився, вискалював зуби й ішов геть. Цей чоловік був йому не до душі. Він чув у ньому щось погане, стерігся його простягненої руки й украдливої мови й зрештою зненавидів Красеня Сміта.

Прості створіння просто розуміють добро і зло. Добро — це те, що дає втіху, задоволення й позбавляє страждання, отже, добро приємне. Зло ж ненависне, бо воно спричинює тривогу, небезпеку і біль. Біле Ікло відчував, що Красень Сміт був злом. З його потворного тіла й калікуватого мозку непомітно, як той туман з гнилого болота, ішов нездоровий дух. Щось невиразне, чого не збагнути ні розумом, ні чуттям, підказувало Білому Іклові, що цей чоловік може спричинити тільки біду й страждання, що він лихий, і що через те треба його тільки ненавидіти.

Біле Ікло був біля вігвама Сивого Бобра, коли Красень Сміт уперше прийшов до його хазяїна. Ще не бачивши Красеня, а лишень почувши

здалеку його ходу, Біле Ікло наїжився. Він був спокійно лежав, вигідно розлігшись, але тут зразу підвівся і, коли чоловік надійшов ближче, відбіг убік, скрадаючись чисто по-вовчому. Він не знав, про що в того була мова з Сивим Бобром, він лише бачив, що вони розмовляли. Раз навіть той чоловік показав на нього, і Біле Ікло загарчав, ніби рука торкнулась його, хоч він був футів за п'ятдесят від неї. Чоловік засміявся при цьому, а Біле Ікло шаснув під захист лісу й, нечутно пробігаючи між деревами, увесь озирався назад.

Сивий Бобер відмовився продати собаку. Він багатів, торгуючи, й ні в чому не мав потреби. Крім того, Білого Ікла він дуже цінував, — адже дужчого запряжного собаки ніколи ще не бувало, і передовик з нього знаменитий. Від Мексики до Юкону другого такого не знайдеш. А як б'ється! Роздирає собак легко, як людина комарів. (У Красеня Сміта зблиснули очі, й він жадливо облизав свої тонкі губи.) Ні, Білого Ікла не можна продати ні за яку ціну.

Але Красень Сміт добре знав індіанську вдачу. Він став учащати до Сивого Бобра і щоразу з-під куртки виймав чорну пляшку. Віскі має властивість викликати спрагу. І Сивий Бобер незабаром також відчув її. Запалені слизові оболонки й спечений шлунок його дедалі настирливіше вимагали пекучого трунку, а під впливом незвичного хмільного мозок туманився й не працював так, як перше. Сивий Бобер тепер ладен був зробити все, що завгодно, аби тільки роздобути віскі. Гроші, вторговані за хутра, рукавиці й мокасини, почали танути. Вони все швидше розходились, і що меншало їх у капшуку, то неспокійнішим до віскі робився старий індіанець.

Нарешті і гроші, й крам, і спокій — усе пішло за вітром. Лишилася сама тільки спрага. Вона була й так невситима, але коли він витвережувався, ставала ще невситиміша. І тоді Красень Сміт знову заговорив про Білого Ікла. Цього разу він уже пропонував не гроші, а пляшки віскі, й Сивий Бобер слухав уважніше.

— Коли зловиш — твій собака, — було останнє слово індіанця.

Пляшки перейшли до Сивого Бобра, але за два дні Красень Сміт сказав йому:

— Злови сам мені собаку.

Одного вечора Біле Ікло повернувся до намету Сивого Бобра й поклався на землі, полегшено зітхнувши. Страшного білого бога не було. Уже кілька днів той білий бог уперто намагався зловити його, й Біле Ікло уникав показуватись біля намету. Він не знав, яким лихом загрожують йому оті настирливі руки, він лише відчував, що вони загрожують, і вважав за краще триматися від них якнайдалі.

Не встиг він ще лягти як слід, коли до нього підійшов, похитуючись, Сивий Бобер і обв'язав йому шию ременем. Потім, держачи один кінець ременя в руці, він сів біля собаки. У другій руці в нього була пляшка. Раз у раз він закидав назад голову, перехиляв пляшку, й Біле Ікло чув, як щось булькало.

Минула година, і ось здалеку долинула чиясь хода, все наближаючись. Біле Ікло перший її впізнав і одразу наїжився, а Сивий Бобер тупо собі кивав головою. Собака спробував тихенько виснувати ременя з рук хазяїна, але розслаблені пальці раптом стиснулись, і Сивий Бобер прокинувся.

Красень Сміт підійшов до вігвама й зупинився над Білим Іклом. Собака глухо загарчав на це страховидло, пильно стежачи за його руками. Одна з них витяглася і почала спускатись йому на голову. Гарчання стало дужче й грізніше. Рука поволі спускалась. Пригинаючись, Біле Ікло злостиво дивився на неї, гарчання його щораз коротшало, віддих частішав, аж урешті він рвонувся, щоб схопити ворога зубами. Але в ту ж мить рука сіпнулась назад, і зуби, схопивши повітря, голосно клацнули. Красень Сміт злякався й розлютився. Індіанець ударив Білого Ікла по голові, і той припав до землі, виявляючи покору.

Біле Ікло підозріливо стежив за кожним рухом. Він побачив, що Красень Сміт пішов кудись, але скоро повернувся з грубим дрючком. Сивий Бобер передав йому кінець ременя. Красень Сміт зібрався йти. Ремінь напнувся. Біле Ікло, однак, не рушав з місця. Сивий Бобер ударив його скількись там разів, щоб примусити звестись на ноги. Біле Ікло послухався, та раптом скочив на чужого чоловіка, що тягнув його. Красень Сміт не відсахнувся, він сподівався цього нападу. Змахнувши дрючком, він спинив Білого Ікла на півдорозі й збив з ніг. Сивий Бобер засміявся й похвально кивнув головою. Красень Сміт знов натягнув ременя, і Біле Ікло, приглушений дрючком, кульгувато звівся на ноги.

Вдруге він не кинувся. Доволі було йому й одного такого удару, аби пересвідчитись, що білий бог уміє орудувати палицею. Та й Біле Ікло був розумний і не брався змагатися проти неминучого. Підібгавши хвоста, з тихим гарчанням понуро пішов він за Красенем Смітом, що скоса поглядав на нього і тримав дрючка напоготові.

Повернувшись до форту, новий хазяїн міцно його прив'язав і пішов спати. Біле Ікло перечекав годину, а тоді взявся зубами за ременя й через десять секунд був уже на волі. Зуби його не зле попрацювали: він перегриз ременя навскіс так рівненько, наче ножем перетяв. Глянувши на форт, Біле Ікло наїжився, загарчав і потрухцював назад до вігвама Сивого Бобра. Він не мав бути вірний тому чужому страшному богові. Він віддав себе Сивому Боброві й гадав, що й досі йому належить.

Другого дня повторилось те, що було напередодні тільки з маленькою відмінністю. Сивий Бобер знову прив'язав його ременем, а вранці повернув Красеневі Сміту. Але тут і вийшла відмінність. Красень Сміт дав йому доброго прочухана. Біле Ікло був міцно прив'язаний і не міг скаженіти, скільки сам хотів, а кару таки мусив витерпіти. Батіг і дрючок працювали навперемінки, і зроду ще Біле Ікло не терпів такого немилосердного побою. Навіть коли ще ото малого його відчухрав був страшенно Сивий Бобер, і то було жартом супроти теперішнього покарання.

Красень Сміт відчував неймовірну насолоду, ніби пронизував свою жертву поглядом, очі йому тьмяно виблискували, коли він замахувався дрючком чи батогом і слухав, як скавучить з болю Ікло, як безпорадно скиглить і гарчить. Красень Сміт був жорстокий, як і всі боягузи. Звичайно плазував і запобігав перед дужими, терплячи від них бійку й лайку, а мстився за це на слабших створіннях. Кожне любить панувати, і Красень Сміт не був винятком. Але що йому не судилось панувати над ближніми своїми, він панував над слабшими створіннями й метався на них за своє життя. Проте Красень Сміт не сам себе створив таким, тим-то шкода його й винуватити. Він прийшов у цей світ з потворним тілом і ницою душею, а життя обійшлося з ним суворо й не виправило його.

Біле Ікло знав, за що його бито. Коли Сивий Бобер прив'язав його за шию ременем і кінець ременя віддав Красеню Сміту, Біле Ікло зрозумів, що його бог наказує йому йти за цим чоловіком. І коли Красень Сміт прив'язав його у форті знадвору, то він знав, що чужий бог наказує йому лишитись тут. І коли він зламав волю обох богів, то, звісно, цим заслужив кару. Траплялося й раніше, — він то знав, — що собаки втікали від нового хазяїна до давнього, і в нього на очах їх так само бито, як оце його тепер. Біле Ікло був розумний, але у вдачі його існували сили, дужчі за розум. Однією з таких сил була вірність. Він не любив Сивого Бобра, а все ж навіть проти його волі, наражаючись на його гнів, був йому вірний. Цьому він не міг зарадити. Таким уже було його створено. Це була прикмета тільки його породи, прикмета, що вирізняла її з-посеред інших порід. Через неї вовк та дикий собака зреклися волі і не стали товаришами людині.

Після доброго побою Білого Ікла знову потягнуло у форт. Цей раз Красень Сміт прив'язав його за ломаку. Але нелегко зректися свого бога, а саме так було і з Білим Іклом. Сивий Бобер був його власним, осібним богом, і, всупереч волі цього бога, Біле Ікло усе тримався його. Правда, Сивий Бобер покинув і зрадив його, та це на Білого Ікла ніяк не вплинуло. Недарма віддався він йому беззастережно і тілом, і душею. Такий зв'язок легко не поривається.

Отож уночі, коли у форті всі поснули, Біле Ікло узявся за ломаку. Вона була суха й тверда і прив'язана так близько коло шиї, що він ледве-ледве дотягнувся зубами. Страшенно напруживши м'язи перекосивши вигнуту шию, він спромігся схопити зубами ломаку. Однак треба було безмежного терпіння й багато годин, перш ніж йому пощастило її перегризти. Такого ще ніколи не траплялось, жоден собака такого не зробив би. Але Біле Ікло зробив і рано-вранці вже трухцював із форту з огризком ломаки на шиї.

Біле Ікло був розумний. Та якби він був тільки розумний, то не повернувся б до Сивого Бобра, що вже двічі зрадив його. Але в ньому була ще й вірність, і він прийшов додому, щоб його було зраджено втретє. Він знову дозволив індіанцеві надіти на шию ременя, і знову Красень Сміт прийшов по нього. Тепер собаку побили ще жорстокіше.

Сивий Бобер байдуже дивився, як білий чоловік шмагав своїм батогом, і не заступився за Білого Ікла, бо він йому вже не належав. Після побою Ікло зовсім охляв. Виніжений південний собака здох би, але він вижив. Його життєва школа була суворіша, а сам він був з міцнішого матеріалу й надзвичайно живучий. Проте хоч як він тримався за життя, а тепер геть знемігся і не міг навіть повохнутись. Красень Сміт мусив з півгодини почекати, і тоді лиш Біле Ікло насилу звівся на ноги й, нічого не бачачи й хитаючись, поплентався за новим хазяїном у форт.

Цього разу його прив'язали вже на ланцюг, якому зуби не могли дати ради. Так само марно натужувався він, щоб відірвати дужку від колоди, куди її було прибито.

Минуло кілька днів. Пропивши все, Сивий Бобер витверезів і рушив Порк'юпайном проти води в далеку подорож назад до берегів Маккензі. Біле Ікло лишився у форті Юкон як власність напівбожевільної озвірілої людини. Тільки що міг знати собака про божевілля? Красень Сміт став Білому Іклу за справжнього, хоч і жахливого, бога. Щонайкраще — це був божевільний бог, але Біле Ікло не знав, що таке божевілля. Він знав одне,

що мусить коритись волі свого нового хазяїна й виконувати всі його примхи й забаганки.

Розділ III

ЦАРСТВО НЕНАВИСТІ

У руках свого божевільного бога Біле Ікло став справжнім дияволом. Його прив'язано на ланцюг у загороді позаду форту, і тут Красень Сміт дрочив собаку й доводив до сказу своїми дрібничковими, а проте дошкульними знущаннями. Він незабаром помітив, що Біле Ікло нетерпимий до сміху і, назнущавшись з нього люто й немилосердно, конче починав брати його на глузи. Сміявся він голосно й зневажливо і в той же час тицяв глумливо на собаку пальцем. У такі хвилини Біле Ікло зовсім шаленів і в своїх нападах сказу був ще більше божевільний, ніж сам Красень Сміт.

Досі Біле Ікло був ворогом — щоправда, лютим ворогом — тільки своїй породі. А тепер він став ворогом геть усьому, і ще лютішим, ніж будь-коли раніш. Він був такий змордований, що сліпо й безглуздо ненавидів цілий світ. Ненавидів той ланцюг, що до нього був прикутий, тих людей, що заглядали до нього в шпарини між дошками; тих собак, що з ними приходили й гарчали на нього, а він не міг ніяк відповісти; ненавидів навіть ті дошки, що з них була його загорожа. Але найперше й найлютіше ненавидів він Красеня Сміта.

Той мав свою мету, коли поводився так з Білим Іклом. Одного дня навкруг загорожі зібралась юрба. Красень Сміт з дрючком у руці ввійшов до Білого Ікла, скинув йому з шиї ланцюга й вийшов. Відчувши себе вільнішим, Біле Ікло забігав по загорожі, силкуючись добутися до тих людей, що стояли надворі. Він був чудовий у своєму шаленстві. Повних п'ять футів завдовжки і два з половиною зростом, він був кремезніший за такого самого розміром вовка. Від матері він дістав трохи важчий від вовчого тулуб, не маючи на собі й жодної унції зайвого нагулу, важив

понад дев'яносто фунтів. Він увесь був з одних м'язів, кісток та сухих жил — бездоганне тіло для бійця.

Двері в загорожу знову почали відчинятись. Біле Ікло спинився. Діялося щось надзвичайне. Двері прочинилися ширше, всередину вштовхнули величезного собаку й зараз же їх зачинили. Перед ним стояв мастиф. Біле Ікло ще ніколи не бачив такого собаки. Проте ні його зріст, ні хижий вигляд Білого Ікла не зупинили. Це було бодай не залізо й не дерево, а живе тіло, на якому він міг виявити свою ненависть. Він блискавкою скочив на мастифа й розшматував йому шию. Мастиф затрусив головою і хрипким гарчанням кинувся на Білого Ікла. Але той метлявся і в один бік, і в другий, спритно ухиляючись від супротивника і сам при тім устигаючи раз по раз шарпати його своїми іклами.

Люди круг загорожі кричали й плескали в долоні, і Красень Сміт в екстазі упивався насолодою, не зводячи очей з Білого Ікла, що розправлявся з чужим собакою. Для мастифа від самого початку не було жодної надії, занадто він був важкий і незграбний. Кінець кінцем Красень Сміт дрючком відігнав Білого Ікла, а його жертву виволік із загорожі хазяїн. Хто програв, ті посплачували заклади, і в руках Красеня Сміта задзвеніли гроші.

Незабаром Біле Ікло став уже нетерпляче дожидати, коли навкруг загорожі знов зберуться люди. Це щоразу провіщало бій, а бій — то був єдиний дозволений йому спосіб проявити його життєву снагу. Повсякчас катований і замкнений, з розпаленою ненавистю, він міг виказувати свою ненависть тільки тоді, коли хазяїн впускав до нього собаку. Красень Сміт добре зважував його силу, бо Біле Ікло завжди виходив переможцем. Одного разу до нього впустили трьох собак, одного по одному. Іншого дня — дорослого, щойно зловленого вовка. Ще іншого дня довелося йому битись із двома собаками заразом. То найжорстокіший був бій, і хоч він загриз обох супротивників, але й сам ледве дихав.

Восени, коли випав перший сніг, і річкою посунула зерняста крига, Красень Сміт купив собі й Білому Іклу місця на пароплаві, що йшов

Юконом проти води до Доусона. На той час Біле Ікло уже мав славу на весь край. Скрізь про нього знали, як про "вовка-бійця", а його клітку на пароплаві завжди оточували цікаві. Він або люто гарчав на них, або лежав спокійно, з холодною ненавистю спостерігаючи їх. Та й як міг він їх не ненавидіти? Звісно, Біле Ікло не ставив собі такого запитання, він просто ненавидів їх до божевілля, і на тім кінець. Життя йому стало пеклом. Він не був створений для клітки, куди люди саджають диких звірів, а проте мусив у ній сидіти. І на нього глипали очима, тицяли крізь огорожу палиці, а коли він гарчав, ще й реготалися.

Таке було життя й такі були люди, що його оточували. Тій глині, з якої він був створений, вони надавали ще більшої хижості, аніж відміряла природа. Але природа дала йому здатність пристосовуватися. Там, де інший звір загинув би або впокорився, він пристосовувався й жив далі, зовсім не впокорений духом. Може, Красень Сміт, його найзапекліший ворог і кат, зрештою й зламав би неприборканий дух Білого Ікла, тим часом до цього ще було далеко.

Коли в Красеневі Сміті сидів сатана, то в Білому Іклі сидів другий, і вони скажено кидались один на одного. Раніше Біле Ікло мав доволі глузду, щоб скоритись людині, яка тримає дрючка в руках, тепер він зовсім його позбувся. Варто було тільки, щоб з'явився Красень Сміт, як на собаку нападав дикий сказ. А коли вони сходились і хазяїн дрючком припирав Білого Ікла до стіни, то й тоді він усе вив, гарчав і скалив зуби. Годі було його приборкати. Хоч як його немилосердно катували, він не переставав гарчати, і, коли Красень Сміт урешті відходив, услід за ним або чулося люте гарчання, або ж Біле Ікло, шалено виючи, кидався на залізні ґрати своєї клітки.

Коли пароплав прибув у Доусон, Білого Ікла зняли на берег. Але жив він і далі на очах у всіх, у клітці, завжди оточений цікавими. Його показували як "вовка-бійця", і люди платили по п'ятдесят центів золотим піском, щоб на нього подивитись. Йому не давали й хвилини спокою. Як він навіть спав, його підіймали гострим ціпком, бо публіка хотіла за свої гроші побачити те, що їй обіцяно. А щоб видовище було цікавіше, Білого

Ікла раз у раз дрочили аж до люті. Та найгіршим за все була та атмосфера, в якій він жив. На нього дивились, як на найстрашнішого дикого звіра, і це ставлення передавалося йому крізь ґрати. Кожне слово, кожен обережний рух глядачів переконували Білого Ікла, наскільки жахлива для них його лють. Це тільки підсичувало вогонь його жорстокості. Наслідок міг бути тільки один — його лють сама себе підживляла й дедалі більшала, а це ще один доказ піддатливості матеріалу, з якого він був зроблений — здатність пристосовуватись.

Проте Білого Ікла не лише показували, а ще й використовували як професійного бійця. Час від часу — коли траплялася відповідна нагода — його брали з клітки й виводили до лісу за кілька миль від міста. Звичайно це бувало ночами, щоб випадково не дізналась кінна поліція. Через декілька годин, на світанку, сюди приходили глядачі й приводили собаку, з якою він мав битись. У такий спосіб Біле Ікло познайомився із собаками всяких порід і всяких розмірів. Це був дикий край, і люди тут були дикі, а бій завше кінчався смертю.

Але що в бою виступав Біле Ікло, то гинули саме його супротивники. Він не знав, що таке поразка. Його досвід ще з дитячої пори, коли він бився з Ліп-Ліпом та цілою зграєю цуценят, тепер добре став йому в пригоді, так само, як і його надзвичайна здатність утримуватись на ногах. Жоден собака не міг його збити з ніг. Улюблений спосіб вовчих нащадків — налітати на ворога просто або несподівано збоку, щоб ударом у плече повалити на землю. Гончаки з берегів Маккензі, ескімоські та лабрадорські кудлачі й мелмути, — усі бралися до цього і пособу, та жодному не щастило. Біле Ікло завжди встоював на ногах. Люди переказували це один одному і щоразу сподівались, що його таки зіб'ють з ніг, але тим часом Біле Ікло усе розчаровував їх.

Білому Іклу допомагала його блискавична швидкість. Вона давала йому величезну перевагу над ворогами. Навіть найдосвідченішим з них ніколи не траплялося битись із супротивником, щоб був такий верткий, як він, не кажучи вже про раптовність його атак. Усякий собака перед тим, як напасти, настовбурчує шерсть, вискалюється, гарчить, але Біле

Ікло збиває такого собаку з ніг і загризає, перш ніж той почне битись або ж опам'ятається. Це бувало так часто, що Білого Ікла стали притримувати, доки його супротивник не скінчить свого підготовчого ритуалу і навіть доки він сам не кинеться на нього.

Та найголовнішою перевагою був для Білого Ікла його досвід. А. на бійках він знався набагато більше, ніж будь-який інший собака. Він частіше за них бився, на кожен спосіб і викрут супротивника мав належну відповідь, і його власні способи були настільки розмаїті, що навряд чи треба було йому вдосконалюватися.

Час минав, і бої між собаками влаштовували що раз рідше. Люди втратили надію знайти Білому Іклу гідного супротивника, і Красень Сміт мусив зводити його з вовками, що їх зумисне задля цього ловили індіанці в пастки. Бій Білого Ікла з вовком завжди приваблював юрбу. Одного разу роздобули навіть дорослу самицю-рись, і Білому Іклу довелось вступити у смертельний двобій. Рись була така сама прудка й хижа, як і він, а билася й зубами, і гострими кігтями, тоді як він мав самі тільки ікла.

Після рисі бойові виступи Білого Ікла й зовсім припинилися. Не знаходили звірів, яких був би сенс випускати проти нього. Аж до весни його тільки показували людям за гроші, а тоді прибув сюди якийсь Тім Кінен, картяр, і привів із собою першого на Клондайку бульдога. Ніхто не мав сумніву, що з цим бульдогом конче Біле Ікло битиметься, і дехто в місті цілий тиждень тільки й розмовляв про це.

Розділ IV

ДАВУЧА СМЕРТЬ

Красень Сміт зняв з нього ланцюга й відійшов.

Уперше Біле Ікло не кинувся одразу. Він застиг на місці, нашорошив вуха й уважно, з цікавістю роздивлявся на чудного звіра, що стояв перед

ним. Зроду не бачив він такого собаки. Тім Кінен штовхнув бульдога вперед і тихо сказав: "Візьми його!" Коротка, присадкувата й незграбна тварина вийшла на середину кола, спинилась і, кліпаючи очима, глянула на Білого Ікла.

З юрби пролунали вигуки:

— Гайда, Черокі! Візьми його! Гризи його!

Але Черокі, здавалося, не мав особливого бажання битися. Він повернув голову і кліпнув на тих, що кричали, добродушно махаючи цурпалком хвоста. Він не боявся, а тільки лінувався битись. До того ж він, здається, не розумів, що йому таки треба битися з цим собакою. Він не звик мати діло з такими супротивниками і чекав, коли йому дадуть справжнього собаку.

Тім Кінен виступив з юрби і, нахилившись над Черокі, почав ласкаво гладити його по плечах проти шерсті, тим самим ніби злегка підштовхуючи собаку вперед. Це було подібне до наказу і, як видно, ще й дратувало Черокі, бо він став потихеньку, хрипко гарчати. Існував наче якийсь зв'язок між цим гарчанням і рухами руки, що гладила собаку. Що далі вперед вона посувалась, то дужчало гарчання, а потім ураз уривалося, як тільки рука підіймалась, — щоб за хвильку початися знову, коли рука доторкалася йому до шерсті. Кінчаючи погладжувати, щоразу рука якось різко відривалась від тіла, і так само шарпливо знімалося й гарчання.

Все це не могло не вплинути на Білого Ікла. На плечах і на зашийку йому наїжилась уся шерсть. Тім Кінен востаннє підштовхнув Черокі й відступив назад. Бульдог, хутко чалапаючи на своїх коротких ногах, пробіг кілька кроків за інерцією, а тоді ще трохи з власної волі. В цю мить Біле Ікло кинувся на нього. Юрба захоплено закричала. Біле Ікло, наче кіт, перелетів відстань, що розділяла його від противника, і так само по-котячому рвонув його зубами й відскочив убік.

Позад вуха у бульдога, на товстій його шиї виступила кров. Неначе не помічаючи цього, він кинувся й побіг за Білим Іклом. Прудкість з одного боку й спокійна впертість із іншого захопили глядачів. Почали по-новій закладатися, і ставки більшали. Біле Ікло усе наскакував, рвав і безборонно відбігав назад, а його чудернацький супротивник усе бігав за ним — не дуже швидко, але й не помалу, спокійно й рішуче, з якимсь мовби діловим виглядом. У його манері відчувалось, що він має певну мету і що нічому в світі не відвернути його від неї.

Це знати було з усього, що він робив, і саме тому Біле Ікло спантеличився. Зроду він не бачив такого собаки. Ніякого тобі волосся на шкірі, шерсть куценька, що зовсім не боронить від укусів. А де те густе хутро, що в'язло в зубах Білому Іклу, коли він бився з собаками своєї породи? Шкіра в цього собаки м'яка, зуби вільно вгороджувалися йому в тіло, і він зовсім начебто не здатний оборонитись. Була ще одна дивна річ — цей пес не скавулів, як звичайно інші собаки, що з ними Білому Іклу доводилося битись. Бульдог тільки тихенько гарчав і мовчки терпів його зуби, хоч не переставав ні на одну мить за ним бігти.

Черокі не був дуже млявий. Він обертався й звивався досить швидко, але жодного разу не міг схопити Білого Ікла. І це його теж спантеличило. Ніколи ще він не бився так, щоб не схопитися із собакою, — зазвичай обидва собаки намагаються одразу зітнутись. А цей його супротивник увесь час тримався на віддалі, метлявсь туди-сюди і ухилявся від нього. І навіть, схопивши Черокі зубами, він зараз же розтуляв зуби й відскакував.

Білому Іклу все не щастило схопити бульдога за м'яке місце на горлі. Черокі був дуже низенький, та й заважали його масивні щелепи. Тим часом, однак, Біле Ікло був майже зовсім не подряпаний, а в бульдога на тілі ран ставало дедалі більше. Шия й голова йому були порвані з обох боків, з ран точилася кров. Але Черокі нічим не виявляв, що це його турбувало, і бігав собі безперестану за Білим Іклом. Тільки раз він якось нерішуче спинився й кліпнув на глядачів: помахуючи своїм цурпалком хвоста, він хотів сказати їм, що ладен і далі битись.

У цю мить Біле Ікло наскочив і рвонув йому рештки вуха. Вже трохи розсердившись, Черокі знов шарпнувся в погоню, бігаючи всередині того кола, що робив Біле Ікло, й силкуючись схопити його своєю мертвою хваткою за горло. Раз він тільки на волосинку схибив. Під схвальні вигуки глядачів Біле Ікло жваво відскочив у протилежний бік, лише тим і ухилившись від небезпеки.

Час минав. Біле Ікло налітав, ухилявся, насідав, відскакував, рвав. А бульдог понуро й певно все біг за ним. Рано чи пізно він свого доскочить і, схопивши супротивника за горло, забезпечить собі перемогу. Поки що ж він терпляче зносив усе. Замість вух йому висіли якісь китиці, на шиї й на плечах видніли десятки ран від іклів, навіть губи були покусані й у крові — він не міг устерегтися й оборонитись проти блискавичних наскоків ворога.

Раз у раз силкувався Біле Ікло збити Черокі з ніг, але занадто вже різнилися вони зростом: бульдог був дуже низький і присадкуватий. Білому Іклу видалось, що випала слушна нагода. Крутнувшись різко в протилежний бік, він скористався моментом, коли повільніший Черокі виставив незахищене плече і налетів на ворога. Однак його плече виявилося значно вище за супротивникове, а він ударив з такою силою, що не встояв сам і перелетів через бульдога. За весь час його боїв люди оце вперше побачили, що він не втримався на ногах. Його тіло в повітрі по-котячому вивернулося, і тільки завдяки цьому не впав він навзнак на землю. Він важко вдарився боком і за хвильку вже скочив на ноги. Та якраз у цю мить Черокі встиг схопити його зубами за горло.

Схопив він не зовсім вдало, бо занизько, коло грудей, але вже зубів не розтуляв. Біле Ікло несамовито закидався з боку в бік, намагаючись струснути з себе бульдога. Цей тягар, що волочився за ним, доводив його до сказу. Він зв'язував Білого Ікла й не давав вільно рухатись. Це було наче пастка, і весь його інстинкт обурювався й повставав проти неї. Кілька хвилин він був зовсім як божевільний. Уся його життєва сила згуртувалася в ньому Тіло його посіла невситима жадоба жити. Здоровий розум десь зник, так, неначе зовсім не стало мозку. Усе поглинув сліпий

порив жити й рухатись, — насамперед рухатись і далі рухатись, бо саме в русі виявляється життя.

Біле Ікло без упину крутився й крутився, повертався, шарпався вперед і назад, увесь час силкуючись якось звільнитись від цього п'ятдесятифунтового тягаря, що висів йому на шиї. Бульдог не боровся, він тільки не розтуляв щелеп. Зрідка, як йому траплялось торкнутися землі, він пробував опиратись, але зараз же знову злітав у повітря, і Біле Ікло, несамовито гасаючи, далі волік його за собою. Черокі корився інстинктові. Він знав, що чинить правильно, коли міцно стискає зуби, і часом аж здригався від задоволення. У такі моменти він заплющував очі, даючи своє тіло вільно мотати й крутити, як приведеться, не звертаючи уваги навіть на біль. Це не мало ніякого значення, головне — не розтулити зубів, — і він таки не розтуляв їх.

Біле Ікло перестав ганяти, лише коли остаточно знесилився. Він нічого не міг вдіяти і нічого не розумів. Ніколи, скільки разів він бився, не траплялось йому такого. Жоден собака так не бився. Там усе було просто: налетів, рвонув і відскочив; знову налетів, рвонув і відскочив. Трохи перекинувшись на бік, Біле Ікло лежав і відсапувався. Черокі, не розтуляючи зубів, насідав на нього, щоб зовсім повалити його на землю. Біле Ікло опирався й відчував, що шелепи бульдога, трохи послабивши стиск і немовби жуючи його шкуру, чимраз ближче підсуваються йому до горла. Черокі діяв так, щоб, не випускаючи захопленого, при кожній нагоді хапати далі. Така нагода траплялася, коли Біле Ікло утихомирювася, а коли він боровся, то Черокі задовольнявся тим, що міцніше стискував зуби на його шиї.

Зашийок Черокі — то був єдиний шмат тіла супротивника, куди Біле Ікло міг дістати зубами. І він учепився йому в карк, але так жувати, як бульдог, не вмів, та й щелепи його не були до цього пристосовані. Він тільки несамовито рвав і кусав, аж доки раптом становище змінилось. Бульдогові пощастило повалити його на спину, і тепер, усе тримаючи Білого Ікла за горло, він опинився поверх нього. Біле Ікло вигнувся, мов кіт, уперся задніми лапами в живіт ворогові й став його рвати кігтями.

Може, він би й випустив йому кишки, якби Черокі не перекинув свого тулуба так, щоб стояти до Білого Ікла під прямим кутом.

Рятунку від щелеп не було. Невблаганні, як сама доля, вони посувалися щораз вище до яремної вени. Білого Ікла рятували від смерті тільки густа його шерсть та шкура, що вільно висіла на шиї й забивала пащеку бульдогові. Але поволі Черокі таки захоплював усе більше шкури й шерсті й цим придушував супротивника. Дихати Білому Іклу щодалі ставало важче.

Здавалось, кінець уже близько. Прихильники Черокі раділи й закладалися на нечувані суми. Ті, хто ставив на Білого Ікла, були пригнічені й відмовлялись від десятьох і навіть двадцятьох проти одного. Знайшовся лиш один сміливець, що прийняв заклад на п'ятдесят проти одного. Це був сам Красень Сміт. Він увійшов у коло і, показуючи пальцем на Білого Ікла, почав злісно й глузливо реготати. Наслідок був такий, як звичайно. Біле Ікло оскаженів від люті. Зібравши рештки сил, він звівся на ноги. А коли він знову забігав зі своїм п'ятдесятифунтовим тягарем, що висів йому на горлі, лють його перейшла в сліпий жах. Жадоба життя знов його охопила, й розум де й подівся, поступившись волі тіла вижити. Він кружляв, спотикався, падав, зривався на ноги, часом ставав на задні лапи й підкидав бульдога з землі, але не мав сили скинути давучу смерть.

Геть виснажений, Біле Ікло нарешті повалився на спину. Черокі зараз же підсунув щелепи далі вгору, вминаючи пащекою шкуру ворога. Біле Ікло зовсім задихався. Пролунали оплески й захоплені вигуки на честь переможця: "Черокі! Черокі!" У відповідь бульдог енергійно замахав цурпалком хвоста, але голосна похвала не відвернула його від роботи. Між хвостом і щелепами не було ніякої залежності, хвіст міг собі махати, а щелепи все тримали мертвою хваткою горло Білому Іклу.

Раптом увагу глядачів привернуло щось інше. Оддалік задзвеніли дзвіночки й долинули крики погонича собак. Усі, за винятком Красеня Сміта, сполохано перезирнулись, чи то не поліція. Та скоро заспокоїлись,

побачивши, що двоє подорожніх із санками й собаками їхали не з міста. Вони, мабуть, поверталися з якоїсь розвідувальної експедиції на річці. Побачивши юрбу, незнайомці зупинили собак і підійшли довідатись, що тут за пригода. Один з них, погонич, був вусатий, а другий, молодший і вищий на зріст, — чисто виголений. Його здорове обличчя розпашілося з морозу.

Біле Ікло змагатись уже, власне, перестав. Часом тільки він конвульсивно пробував опиратись. У горло йому проходило мало повітря, і щодалі то менше. Він задихався. Щелепи чавили його немилосердно. Незважаючи на густу шерсть, велику вену на горлі давно б уже було прокушено, якби спершу випадково бульдог не схопив його так низько, майже на грудях. Черокі треба було чимало часу, щоб посувати свої щелепи вище. До того ж йому заважали густа шерсть і шкура, що висіла складками на шиї.

А тим часом звірячий сказ кинувся в голову Красеневі Сміту й притлумив і ту дещицю здорового глузду, що в нього була. Побачивши, що очі Білому Іклу вже скляніють, він зрозумів, що бій програно. Тут він наче з припону зірвався.

Підскочивши до Білого Ікла, він став розлючено копати його ногами. Почувся свист і крики протесту з юрби, але й тільки. Красень Сміт копав собі Білого Ікла далі, коли це в натовпі зчинився якийсь рух. Завзято й нецеремонно розпихаючи людей ліктями, вперед просувався високий юнак, що прибув. Красень Сміт саме намірився ще раз копнути й підняв праву ногу. Але враз юнаків кулак навідліг ударив його по обличчю. Ліва нога, на якій він стояв, відірвалася від землі, цілий тулуб ніби злегка підскочив, і Красень Сміт горілиць гепнувся на сніг.

Подорожній обернувся до юрби.

— Боягузи! Гади! — вигукнув він.

Справедливе обурення діймало його. Сірі його очі сталево зблиснули, коли він подивився на юрбу. Красень Сміт звівся на ноги, задиханий і переляканий, і рушив до нього. Незнайомець не зрозумів, чого йому треба. Не знаючи, який це огидний боягуз, він подумав, що той хоче з ним битись. Крикнувши йому: "Гадина!", він удруге дав йому ляпаса й знову збив з ніг. Красень Сміт вирішив, що сніг — найбезпечніше місце і, не пробуючи більше підвестись, там і лишився, де впав.

— Ходіть-но сюди, Метте, поможете! — гукнув незнайомець погонича, що й собі протиснувся в коло.

Вони обоє нахилились над собаками. Метт схопив Білого Ікла, щоб зразу відтягти його, як тільки Черокі розтулить зуби. Юнак силкувався обіруч розвести щелепи бульдогові. Проте це йому було не до снаги. Марно намагаючись їх розімкнути, він усе повторював із кожним віддихом: "Гади!"

Юрба заворушилась, почулися протести, що він перебив забаву. Але одразу ж ці голоси стихли, коли він на мить гнівно підвів голову до юрби.

— Гади кляті! — крикнув він, заходжуючись ізнов коло бульдога.

— Дарма силкуємось, містере Скотте, так ми нічого не зарадимо, — озвався врешті Метт.

Обоє вони спинилися і приглянулись до собак.

— Крові небагато витекло, — зауважив Метт, — до вени він ще не дістався.

— Але щомиті може дістатись, — відповів Скотт. — Бачите? Знову посунувся далі.

Юнак, видимо, чимраз більше хвилювався, побоюючись за долю Білого Ікла. Він кілька разів з усієї сили вдарив Черокі по голові, та це ніяк на нього не вплинуло. Замахавши цурпалком свого хвоста, ніби хотів сказати, що розуміє, за що його б'ють, і знає свої права й виконує тільки свої обов'язки.

— Може б, хтось із вас допоміг? — у розпачі звернувся подорожній до юрби.

Проте ніхто не зголосився. Натомість юрба почала докидати саркастичні зауваження й давати глузливі поради.

— Пащеку б йому якось підважити, — порадив Метт.

Скотт схопився за кобуру, що висіла в нього збоку, і, витягнувши револьвера, став протискати дуло між щелепами бульдога. Він пхав його з такою силою, що чути було, як криця скрипіла об стиснені зуби. Обоє, юнак і погонич, стояли навколішки, нахилившись над собаками.

З юрби виступив Тім Кінен і, підійшовши до Скотта, торкнувся до його плеча.

— Глядіть, не поламайте йому зубів! — загрозливо промовив він.

— Ну, то в'язи йому скручу, — відповів Скотт, запихаючи дуло далі між щелепами.

— Кажу, не поламайте йому зубів! — удруге промовив картяр, ще грізніше.

Але якщо він хотів налякати, то з цього нічого не вийшло. Скотт, не відриваючись від своєї праці, озирнувся й холодно спитав:

— Собака ваш?

Картяр кивнув головою.

— Ну, то йдіть розчепіть йому щелепи.

— Еге ж, балакайте, — роздратовано відказав той. — Гадаєте, я й сам би цього не зробив, коли б знаття як?

— Тоді забирайтесь геть, — була відповідь. — І не докучайте. Мені нема коли.

Тім Кінен і далі стояв на місці, але Скотт не звертав уже на нього уваги. Йому пощастило втиснути дуло крізь зуби з одного боку. Тепер він силкувався висунути його з другого боку. Домігшись цього, він почав помалу й обережно рознімати щелепи, а Метт тим часом потроху звільняв з пащеки складки шкури Білого Ікла.

— Держіть свого пса! — наказав Скотт власникові Черокі.

Той, слухняно нахилившись, міцно вхопився за бульдога.

— Ну, тягніть! — крикнув Скотт, зовсім розтулюючи щелепи.

Дарма що бульдог дуже опирався, собак розтягли в різні боки.

— Заберіть його! — скомандував Скотт, і Тім Кінен поволік бульдога в юрбу.

Біле Ікло кілька разів пробував звестись на ноги, та марно. Раз він навіть спромігся встати, але ноги під ним підігнулися, й він, захитавшись, знову повалився на сніг. Очі йому посклянiли й напівзаплющились, щелепи розтулилися, і з пащеки висунувся вкритий брудною піною язик.

Біле Ікло мав вигляд задушеного на смерть собаки. Метт уважно його обдивився.

— Ледве теплий, — сказав він. — Хоча ще дихає. Красень Сміт звівся й підійшов глянути на Білого Ікла.

— Метте, скільки коштує добрий запряжний собака? — запитав Скотт.

Погонич, стоячи все на колінах над Білим Іклом подумав хвильку.

— Триста доларів, — сказав він.

— Ну, а коли він увесь пошматований, як оцей? — запитав Скотт, штурхнувши злегка ногою Білого Ікла.

— Половину, — вирішив погонич. Скотт обернувся до Красеня Сміта.

— Чуєте, містере Гаде? Я беру вашого собаку й даю вам за нього півтораста доларів.

Він дістав гаманця й відлічив гроші. Красень Сміт, не доторкнувшись до них, заклав руки за спину.

— Я не продаю, — сказав він.

— Ні, продаєте! — запевнив його Скотт. — Продаєте, бо я купую. Ось вам гроші. Собака мій.

Красень Сміт, так само тримаючи руки за спиною, трохи позадкував.

Скотт ступнув до нього й замахнувся рукою. Красень Сміт пригнувся, сподіваючись удару.

— Я маю на нього право, — запротестував він.

— Ви втратили на нього право, — відрубав Скотт. — Берете гроші чи мені знову вас ударити?

— Гаразд, — враз перелякавшись, погодився Красень Сміт. — Я беру гроші, але я протестую, — додав він. — Цей собака — цілий скарб, і я не дозволю себе грабувати. Кожна людина має свої права.

— Авжеж, — відказав Скотт, даючи йому гроші, — кожна людина має свої права. Але ви не людина, ви — гадина.

— Почекайте-но, ось лишень я повернуся до Доусона, — погрозився Красень Сміт. — Там я знайду на вас закон.

— Тільки рота роззявите в Доусоні, я зараз же вижену вас із міста! Зрозуміли?

Красень Сміт щось пробубонів.

— Зрозуміли? — гримнув розлючено Скотт.

— Так, — буркнув Красень Сміт, відступаючи.

— Що — так?

— Так, сер, — прогарчав Красень Сміт.

— Стережіться, бо вкусить! — вигукнув хтось із юрби, і на слова ці відповіли реготом.

Скотт, відвернувшись від нього, став помагати погоничеві, що порався коло Білого Ікла.

Глядачі розходились, але де-не-де ще стояли купками, поглядали на прибульців і розмовляли. Тім Кінен підійшов до одного гурту.

— Що воно за один? — спитав він.

— Відон Скотт, — хтось відповів.

— А що він за птиця, цей бісів Відон Скотт?

— Та гірничий інженер. Він тут свій у начальства. Коли не хочеш мати клопоту, раджу триматись якнайдалі від нього. Він запанібрата з усіма урядами тутешніми. Сам уповноважений по золотих копальнях — перший йому приятель.

— Я так і гадав, що він якесь цабе, — зауважив картяр. — Тим-то я й не зачепив його.

Розділ V

НЕПРИБОРКАНИЙ

— Справа з ним безнадійна, — визнав Відон Скотт.

Він сидів на порозі своєї хатини й дивився на погонича. Той так само безнадійно знизав плечима. Обоє вони глянули на Білого Ікла, що, наїжившись і люто погарикуючи, напинав свого ланцюга й кидався на запряжних собак. Собаки вже дістали від Мета серйозну науку, підсилену ще дрючком, і зрозуміли, що Білому Іклу треба дати спокій. Лежачи віддалік, вони вдавали, наче зовсім його не помічають.

— Він вовк, і годі його приручити, — промовив Відон Скотт.

— Та хто зна, — озвався Метт. — А може, в ньому чимало й від собаки? Одначе є одна річ, і то цілком безперечна…

Погонич примовк і довірчо кивнув головою в бік Лосячої гори.

— Ну, то кажіть же, що воно за річ! — гостро сказав Скотт, марно прочекавши хвилину. — Викладайте, що там.

Метт тицьнув великим пальцем через плече на Білого Ікла.

— Вовк він чи ні, це байдуже, але колись він був приручений.

— Та ні!

— А я вам кажу, що так. Він ходив у запрягу. Ось придивіться-но. Хіба не бачите, що в нього на грудях слід від ременя?

— Ваша правда, Метте. Перед тим, як трапити до Смітових рук, він ходив у запрягу.

— І немає жодної причини, чого б він знов у ньому не походив.

— А чом би й ні? — розохотився Скотт, але зараз же розчаровано похитав головою: — Ось уже два тижні він у нас, а став, здається, ще дикіший.

— Ану спробуймо, — сказав Метт, — спустімо його ненадовго.

Відон Скотт глянув на нього недовірливо.

— Так, я знаю, — казав далі Метт, — ви пробували, але ж ви були без дрючка.

— Тоді ви спробуйте.

Узявши дрючка, погонич підійшов до прив'язаного на ланцюгу Білого Ікла. Собака стежив за дрючком, як лев у клітці за батогом приборкувача.

— Бачте, як на дрючка він видивився, — сказав Метт. — Це добра прикмета! Він не дурень, і поки я з дрючком, мене він не зачепить. Він не зовсім скажений, повірте мені!

Коли рука погонича зупинилась близько біля шиї Білого Ікла, він наїжився, загарчав і припав до землі. Не спускаючи з ока цієї руки, він разом нашорошився й проти дрючка, що був у другій руці. Метт відстебнув ланцюга від нашийника й хутко відійшов назад.

Біле Ікло не зразу навіть зрозумів, що він вільний. Чимало місяців минуло відтоді, як він потрапив до рук Красеня Сміта, і за весь цей час він і хвилини не був на волі, опріч тих випадків, коли його відв'язували, щоб він бився. Після бою його зараз же знову припинали на ланцюга.

Він не знав, що йому робити з цією волею. Може, боги вигадали ще якусь диявольську витівку? Він повільно й обережно ступив кілька кроків, готовий щохвилі відповісти на напад. Ніколи ще з ним такого не бувало — він не знав, що діяти. Завбачливо одійшов трохи далі від двох богів, що за ним стежили, і зупинився на розі хатини. Ні, все гаразд. Зовсім ошелешений, він повернув назад, став за кілька кроків від людей і втупив у них пильний погляд.

— А він не втече? — спитав новий хазяїн.

Метт знизав плечима.

— Ризикнімо. Це єдиний спосіб дізнатись.

— Бідолаха, — пробурмотів співчутливо Скотт. — Найбільше він потребує людської ласки, — додав він і пішов у хатину.

Повернувся він з кавалком м'яса й кинув його Білому Іклу. Собака відскочив убік і здалеку уважно й підозріливо приглянувся до м'яса.

— Геть, Майор! — пролунав застережливий крик погонича, та вже запізно.

Майор підскочив до м'яса і тільки встиг схопити його зубами, як на нього налетів Біле Ікло і збив з ніг. Метт кинувся до них, але Біле Ікло виявився спритніший. Ноги в Майора підігнулися, з прокушеного горла порснула кров, і червона пляма на снігу все більшала.

— Шкода його, хоч так йому й треба, — хапливо промовив Скотт.

Але Метт уже націлився вдарити Білого Ікла ногою. І тут враз одне за одним сталося — стрибок, вискал зубів і крик болю. Відповзши на кілька кроків, Біле Ікло гнівно загарчав, а Метт, нахилившись, став оглядати свою ногу.

— Хапнув таки добре, — сказав він, показуючи на роздерті штани й спідні, де з'явилася кривава латка.

— Я ж казав, що справа з ним безнадійна, — понуро мовив Скотт. — Я вже так і сяк про нього думав, все не хотів цього робити. Але доведеться. Іншого нічого не вигадаєш.

Кажучи це, він нехотя видобув револьвера, відкрив барабан і переконався, що зброю заряджено.

— Слухайте, містере Скотте, — спинив його Метт. — Собака цей через пекло пройшов! Як же можна сподіватися, щоб він вибився звідти непорочним янголом? Дайте йому час.

— Гляньте на Майора! — відказав Скотт. Погонич підійшов до пораненого собаки. Той лежав на снігу в калюжі крові й конав.

— Таж так йому й треба! Ви самі це сказали, містере Скотт. Намірявся вкрасти в Білого Ікла його м'ясо — ну, от і прийшов йому капець. Що ж тут дивного? Я б і шеляга ламаного не дав за того пса, що без опору віддає своє м'ясо.

— Але гляньте-но на себе, Метте! Собаки собаками, але десь же мусимо покласти цьому край.

— Що ж, так мені й треба, мені теж, — уперто провадив своєї Метт. — Бо за що я його вдарив? Ви самі сказали, що він вчинив по правді. Отже, я не мав би його займати.

— Та все-таки найкраще буде застрелити його, — наполягав Скотт. — Приручити його неможливо.

— Слухайте, містере Скотт, дамо йому хоч якусь можливість! Він її ніколи не мав. Він же оце вийшов з пекла і вперше на волі. Даймо йому час опам'ятатись. А коли нічого не поможе, я сам його заб'ю. Їй-бо.

— Та мені теж не хочеться ані самому його вбивати, ані бачити його забитим, — відповів Скотт, ховаючи револьвера. — Хай побігає на волі, побачимо, що з ним можна зробити добром. От я навіть зараз і спробую.

Він підійшов до Білого Ікла і тихо й ласкаво до нього заговорив.

— Узяли б ви все-таки дрючка, — застеріг його погонич.

Скотт похитав головою й говорив далі, пробуючи збудити в собаці довіру.

Біле Ікло вівся сторожко. Безперечно, щось йому загрожувало. Він загриз собаку цього бога, вкусив його товариша. Що ж на нього може чекати, як не сувора кара? Проте він не втихомирився. Він наїжився, вискалив зуби, напружився тілом і, пильно стежачи, готовий був до всього. Бог не мав дрючка, через те він підпустив його до себе. Рука бога простяглась і почала спускатися йому на голову. Біле Ікло зіщулився і, насторожившись увесь, припав до землі. Ось вона, небезпека, зрада абощо. Він добре вже знає руки богів, їхню владність і вміння завдавати болю. До того ж йому ще здавна огидний усякий доторк. Рука спускалась, а він усе пригинався й гарчав щораз грізніше. Він не хотів її кусати й терпів, доки не занутрує в ньому й не опанує всього інстинкт невгамовної жадоби життя.

Відон Скотт гадав, що встигне вчасно відхопити руку й не дасть її вкусити. Але він ще не знав неймовірної спритності Білого Ікла, що вражав так певно й швидко, як гадюка.

Скотт голосно скрикнув з подиву і міцно стиснув прокушену руку другою рукою. Метт круто вилаявшись, кинувся до нього. Біле Ікло відповз назад, скаливши зуби й наїжившись, а в очах йому світилась погроза. Тепер уже запевне його покарають так само жорстоко, як Красень Сміт карав.

— Стійте! Що ви хочете робити? — раптом скрикнув Скотт.

Метт, що побіг був до хатини, повертався з рушницею.

— Нічого, — повільно відповів він з удаваним спокоєм. — Хочу зробити те, що обіцяв. Я сказав, що заб'ю його, ну, то мушу забити.

— Але ж ви не застрелите!

— Застрелю, ось дивіться.

Як раніше Метт заступився за Білого Ікла, коли він укусив його, так само тепер Скотт став заступатись за собаку.

— Ви ж казали, щоб дати йому час, то дайте! Ми тільки почали, не можна ж одразу відступатись. Цього разу я сам винен. І… гляньте на нього!

Біле Ікло стояв на розі хатини, футів за сорок від них, і гарчав так люто, що аж кров холонула, але гарчав не на Скотта, а на погонича.

— Ну й штука, хай я буду тричі проклятий! — вихопилось у здивованого Метта.

— Ач, який розумний! — хапливо мовив Скотт. — Він не гірше за нас розуміє, що значить вогнепальна зброя… Такий розумняга, що не шкода з ним і повозитись. Облиште зброю.

— Гаразд, хай буде так, — погодився Метт і прихилив рушницю до стосу дров.

— Але ж погляньте на нього! — скрикнув він зараз же потому.

Біле Ікло заспокоївся й перестав гарчати.

— Ану перевіримо. Стежте за ним!

Метт простяг руку до рушниці, й Біле Ікло знову загарчав. Метт відійшов від рушниці, — Біле Ікло сховав свої зуби.

— А ще раз, задля цікавості.

Метт узяв рушницю й почав повільно підносити до плеча. Біле Ікло щораз дужче гарчав, у міру того, як підіймалась рушниця. Але тільки

Метт спробував націлитись на нього, як він шаснув убік, за ріг хатини. Метт побачив перед собою лише голий сніг на тім місці, де стояв Біле Ікло.

Погонич повагом опустив рушницю, обернувся й глянув на свого хазяїна.

— Я згоден з вами, містере Скотт. Собака занадто розумний, щоб його вбивати.

Розділ VI

ВЧИТЕЛЬ ЛЮБОВІ

Побачивши, що до нього підходить Від он Скотт, Біле Ікло наїжився й загарчав — мовляв, він не потерпить, щоб його карали. Відтоді, як він прокусив Скоттові руку, що тепер була забинтована й висіла на перев'язі, минула вже доба. Біле Ікло знав, що часом боги відкладають покарання, й побоювався, чи не має саме зараз воно на нього спасти. Інакше й бути не могло. Адже він допустився блюзнірства: вгородив зуби в священне тіло бога, та ще й вищого, білого бога. Зі свого досвіду спілкування з богами Біле Ікло знав, що йому не минути якоїсь суворої кари.

Бог сів за кілька кроків од нього. Страшного поки що нічого Біле Ікло не бачив. Звичайно боги карають стоячи. До того ж цей бог не мав у руках ані дрючка, ні батога, ні рушниці. Та й сам Біле Ікло був на волі. Ні ланцюг чи палиця з ременем його не тримали. Він зможе втекти на безпечну віддаль, ще поки бог зведеться на ноги. А тим часом можна почекати, що воно буде.

Бог сидів цілком спокійно й непорушно, і сердитий рев Білого Ікла поволі перейшов у бурчання, а тоді й зовсім стих. Потім бог заговорив, і вже на перші звуки його голосу шерсть на карку в Білого Ікла настовбурчилась і в горлі йому знову заклекотіло. Але бог не робив

ніяких загрозливих рухів і говорив усе так само спокійно. Деякий час Біле Ікло гарчав в унісон з його голосом, і між словами та гарчанням встановився згідний ритм. Бог усе говорив, не примовкаючи. Він так розмовляв з Білим Іклом, як ще ніхто й ніколи з ним не розмовляв. У його тихій і лагідній мові відчувалася ніжність, що якимось дивним чином почала проймати собаку. Мимоволі і всупереч застережливому інстинктові, в Білому Іклі прокинулася довіра до цього бога. Попри весь свій гіркий досвід стосунків з людьми, Біле Ікло раптом пройнявся відчуттям безпеки.

Добре перегодом бог підвівся і пішов у хатину. Коли він знову з'явився, Біле Ікло підозріливо оглянув його. У бога не було ні батога, ні дрючка, ні рушниці. Ані здорова його рука нічого не ховала за спиною. Він сів там, де й перше сидів, — за кілька кроків од Білого Ікла — і простяг йому невеличкий шматок м'яса. Собака нашорошив вуха й недовірливо приглянувся, вправляючись водночас дивитись і на м'ясо, і на бога, сам напружений тілом і готовий відскочити при першому знакові небезпеки.

Кару все ще відкладали. Бог тільки простягав до нього м'ясо, і нічого в цьому, здавалося, не було непевного. Проте Біле Ікло усе ще не йняв віри, і, дарма що рука з м'ясом підохочувала його легенькими порухами, м'яса він не торкнувся. Боги всемудрі, і хто зна, який підступ криється за цим, здавалося б, невинним шматком м'яса. Зі свого досвіду він знав: коли людина, а надто жінка, простягає собаці м'ясо, між м'ясом і карою може бути небезпечний зв'язок.

Зрештою м'ясо було кинуто на сніг, Білому Іклу під ноги. Він старанно його обнюхав, не відводячи очей від бога. Нічого поганого не скоїлося. Тоді він узяв м'ясо в рот і проковтнув. І тут нічого не скоїлося. Бог простягнув йому другий шматок. Він знову відмовився взяти м'ясо з руки, і знову йому кинуто його. Так повторилось декілька разів. Нарешті бог не захотів більше кидати м'яса. Він настирливо пропонував узяти його з руки.

М'ясо було смачне, а Біле Ікло був голодний. Повільно, з надзвичайною обережністю підійшов він ближче. І нарешті зважився взяти м'ясо з людських рук. Не спускаючи бога з очей, він витяг шию вперед і прищулив вуха, а шерсть йому на карку мимоволі настовбурчилася. В горлі його клекотіло глухе гарчання, — мовляв, жартувати з собою він не дозволить. Він з'їв м'ясо, і нічого такого не скоїлося. Один по одному з'їв він усі шматки, і нічого не скоїлося. Кару все ще відкладали.

Він облизнувся й чекав далі. Бог усе говорив. У голосі цьому чулася ласка — щось таке, чого Біле Ікло ніколи не зазнавав. Ця ласка розбурхувала в Білому Іклі якісь почуття, що їх він досі теж ніколи не зазнавав. Він відчув якесь дивне заспокоєння — немовби задовольнилась якась його потреба, немовби всередині йому заповнилась якась порожнеча. Але зараз же знову подав голос інстинкт, і згадався повчальний досвід. Боги завжди лукаві й вигадують всякі неможливі способи, аби свого дійти.

А, так він і знав! Ось вона простягається до нього, ця підступна рука, вона спускається йому на голову. Але бог усе говорить, і голос його тихий та ласкавий. Незважаючи на погрозливу руку, цей голос будить довіру. В Білому Іклі завирували найпротилежніші почуття. Здавалося, він розлетиться на шматки з напруження, стримуючи ці суперечні сили, що намагалися в його душі перемогти одна одну.

І він зупинився на півдорозі — він гарчав, їжився, щулив вуха, але не пробував ані відскочити назад, ані вхопити бога зубами. Рука спускалась усе ближче й ближче. Ось вона торкнулася настовбурченої шерсті. Він пригнувся — рука щільніше притиснулась до нього. Пригнувшись, мало не тремтячи, він усе ще стримувався. Його мучив доторк цієї руки, що ґвалтувала його інстинкти. Він не міг за один день забути все те лихо, що витерпів від людських рук. Але така вже була воля бога, і він силкувався їй скоритись.

Рука піднялась, а тоді знов лягла, гладячи його. Так тривало й далі. Але щоразу, як рука підіймалася, за нею вставала й шерсть; коли ж опускалася — вуха щулились, і в горлі клекотіло глухе гарчання. Біле Ікло усе застерігав, що зараз же відплатить за всяке зло, йому заподіяне. Хто зна, коли нарешті викриються правдиві заміри бога! Щохвилини цей лагідний голос, що будить таку довіру, може обернутись у гнівний рев, а ця ласкава й пестлива рука схопить його, безборонного, наче кліщами, й жорстоко покарає.

Одначе бог промовляв усе так само лагідно і не виявляв нічого ворожого в руці, що раз у раз підіймалась і опускалась. Біле Ікло переживав якесь двоїсте почуття. Його інстинкт обурювався, бо це ж стримується й зачіпається його прагнення до волі. А при цьому ніякого фізичного болю він не відчував, — навпаки, доторк руки виявився навіть приємним. Поволі й обережно рука стала чухати за вухами, і це було ще приємніше. Проте Біле Ікло усе ще не довіряв — як і раніше сторожкий, він побоювався якогось лиха й відчував то страждання, то втіху, залежно яке почуття брало в ньому гору.

— Ну й ну, щоб мене чорти вхопили!

Це скрикнув Метт. Він саме вийшов із хатини, рукави йому закасані, в руках миска з помиями, і тільки хотів він випорожнити ту миску, як раптом побачив, що Відон Скотт гладить Білого Ікла.

На звук його голосу Біле Ікло відскочив назад і грізно загарчав.

Метт подивився на свого хазяїна докірливо і з жалем.

— Коли хочете знати, містере Скотте, то їй-богу, що у вас сидить сімнадцять усяких чудних химер, і кожна інакша!

Відон Скотт усміхнувся дещо зверхньо і, звівшись на ноги, підійшов до Білого Ікла. Заговоривши до нього ласкаво, він простяг руку і знову

став легенько гладити його. Біле Ікло терпляче зносив пестощі й дивився підозріливо не на того, хто пестив його, а на того, хто стояв на порозі хатини.

— З вас, може, й вийшов першорядний гірничий інженер, — прорік погонич, — але ви чимало в житті втратили, що малим ще не втекли за яким-небудь цирком.

Біле Ікло знову загарчав на звук його голосу, однак цього разу не втік від руки, що пестливо гладила його по голові та шиї.

І це було для Білого Ікла початком кінця його попереднього життя, життя, де панувала сама ненависть. Нове й незмірно краще життя зазоріло для нього. Багато розуму й безмежного терпцю мав виявити Відон Скотт, щоб здійснити таке. А Білому Іклу треба було зовсім переродитись. Він мусив стати глухим до вимог свого інстинкту й розуму, забути свій життєвий досвід і зректися минулого.

Життя, яким він знав його раніше, не тільки не мало місця на все те нове, з чим він тепер зіткнувся, але було зовсім протилежне цьому новому його життю. Одне слово, якщо все взяти до уваги, то це нове життя вимагало від Білого Ікла значно більшої кмітливості, аніж тоді, коли він добровільно вийшов із Пустелі й визнав Сивого Бобра за свого хазяїна. Тоді він був ще цуценям, несформованим матеріалом, і з нього оточення могло виліпити що завгодно. Тепер була інша справа. Життя вже завершило свою роботу над ним. Він мав уже затверділу форму, він став "вовком-бійцем", лютим і невблаганним, який не любив нікого і якого ніхто не любив. Змінитись йому тепер, — це означало переродитись геть цілою вдачею, і то, коли вже в ньому не було гнучкої молодості, коли всі тканини його стали грубі й вузлуваті, коли з нього витворилась жорстока, непокірна істота, коли дух його став непіддатний як залізо, а інстинкти й досвід вилились у суворі правила, що визначали його поведінку, вподобання й бажання.

І однак же тепер, у нових обставинах, життя — власне, в особі Відона Скотта — знову стало працювати над ним, пом'якшуючи те, що було в ньому затужавілого, і надаючи йому досконалішої форми. Відон Скотт дістався до самої глибини його вдачі й збудив ті почуття, що дрімали й уже майже загинули в ньому. Одна з них була любов. Вона заступила приязнь, те найвище почуття, яке пізнав він, спілкуючись із богами.

Та ця любов не прийшла в один день. Вона почалася з приязні, яка поволі розвивалася. Біле Ікло не втік, дарма що мав повну волю, — бо цей новий бог йому подобався. Тепер життя було значно краще, як у клітці в Красеня Сміта; але ж і те правда, що без бога ніяк було Білому Іклу обійтись. Мати людину-хазяїна над собою стало потребою його вдачі. Тавро залежності від людини лишилося на ньому ще від тих далеких днів, коли, повернувшись спиною до Пустелі, він принижено підповз до ніг Сивого Бобра й чекав кари. Це тавро вдруге наклалося на нього, коли після голоду він ще раз покинув Пустелю й повернувся до намету Сивого Бобра, як там знову стало досить риби.

Отже, Біле Ікло залишився в нового хазяїна, бо йому потрібен був бог, і він волів краще Відона Скотта, аніж Красеня Сміта. Щоб виявити свою вірність, він зголосився стерегти майно хазяїна. Коли запряжні собаки міцно спали, він бродив навколо хатини, і першому вже запізнілому гостеві довелося відбиватися від нього дрючком, поки на порятунок прибіг Відон Скотт. Але Біле Ікло незабаром навчився з ходи й з манери розрізняти чесних людей і злодіїв. Коли чоловік ступав рішуче і йшов просто до дверей, то він його не зачіпав, а тільки пильно за ним стежив аж до тої миті, як відчинялися двері й хазяїн впускав гостя. Зате коли чоловік скрадався манівцями, злодійкувато озираючись, то Біле Ікло не вагався й хвилини, і прибулець мусив тікати в ганебному поспіхові.

Відон Скотт вирішив відшкодувати Білому Іклу його знегоди або, вірніше, виправити ту кривду, що люди йому заподіяли. Це була для нього справа принципу й сумління. Він відчував, що все лихе, заподіяне Білому Іклу, було боргом, який треба сплатити, тим-то намагався

якомога ласкавіше ставитись до цього вовка-бійця. Він узяв собі за правило щодня його гладити й пестити, і то довго.

Попервах Біле Ікло ласку сприймав вороже й підозріливо, але згодом навіть уподобав їх. Тільки від гарчання він не міг відзвичаїтись. Коли людська рука торкалась його, він починав гарчати, і так аж поки рука відривалася. Проте в цьому гарчанні забриніла нова нотка. Стороння людина не вчула б її, для неї гарчання Білого Ікла було б усе тим самим проявом первісної хижості, від якої кров холоне в жилах. Та впродовж тривалого часу, відколи ще вперше Біле Ікло гнівно загарчав у своїй печері, горло його загрубіло, і тепер він уже не міг інакше виказувати свої почуття. Однак Відон Скотт мав тонкий слух, і він чув цю нову нотку, що губилася в хижому гарчанні; у ній був легкий натяк на приємність, і ніхто її, окрім хазяїна, не помічав.

Минали дні, й приязнь щораз більше переходила в любов. Біле Ікло сам це починав відчувати, хоч, звісно, не розумів, що з ним діється. Йому здавалось, що в нього всередині ніби якась порожнеча, голодна, жалібна й тужлива, і він відчував потребу її заповнити. Він відчував біль і тривогу, що зникали, коли з'являвся його бог. У такі хвилини Білого Ікла проймала дика, трепетна радість. Але варто було богові піти, як біль і тривога повертались, порожнеча всередині знов гнітила, і незрозумілий голод шпигав його нещадно.

Біле Ікло поволі знаходив сам себе. Незважаючи на зрілий вік, на дику затужавілість форми, в яку його вилило життя, вдача Білого Ікла змінювалася.

В ньому прокидалися незвичні почуття й невластиві йому поривання, поведінка інакшала. Раніше він любив вигоди, боявся страждань і влаштовувався так, щоб мати одне і уникати другого. А тепер усе змінилося. Під впливом нового почуття він заради свого бога часто терпів невигоди й страждання. Отож уранці, замість податися на пошуки їжі або ж лежати десь у захистку, він цілі години чекав коло незатишного порога хатини, щоб лише побачити свого бога. А пізніми вечорами, коли

бог повертався додому, Біле Ікло вилізав із теплої нори, викопаної в снігу, щоб лише почути його привітне слово й відчути доторк його руки. Він забував навіть поїсти, коли міг побути зі своїм богом, отримати від нього ласку чи провести його до міста.

Колишню приязнь заступила любов. Любов була глибоміром, кинутим у ті глибини його єства, куди приязнь ніколи не доходила. І на відповідь із тих глибин постало щось нове — теж любов. На любов він відповідав любов'ю. Оце був у нього справдешній бог — бог любові, ясний і променистий, і при ньому природа Білого Ікла розбуяла, мов той цвіт на сонці.

Але Біле Ікло не дуже виказував свої почуття. Задля цього він був уже немолодий і занадто суворий для цього. Занадто стриманий, і занадто призвичаєний усамітнюватись. Надміру довго вироблялися в ньому його похмурість і відлюдькуватість. Він ніколи в житті не гавкав і тепер теж не вітав свого бога гавканням. Він ніколи на нього не кидався радісно й не виказував палко своєї любові. Навіть не вибігав йому назустріч, а чекав оддалік, але чекав завжди. Його любов щось мала спільне з обожненням, тихим і мовчазним. Вона світилася тільки йому в очах, що невідступно стежили за кожним рухом бога. Тоді ж, коли Відон Скотт дивився на нього й розмовляв з ним, він ніяковів під натиском гарячої любові, що марно поривалася в ньому назовні.

Біле Ікло вчився пристосовуватися до нового життя. Він зрозумів, приміром, що не повинен зачіпати собак свого хазяїна. А проте його владна натура не могла не виявити себе, і спочатку він добре давався їм узнаки. Вони мусили визнати його перевагу і, коли він тепер з'являвся серед них, звертали йому з дороги й покірно скорялися його волі. Тоді тільки він дав їм спокій.

Так само призвичаївся він і до Метта, вважаючи його ніби власністю хазяїна. Сам Скотт рідко його годував, цей обов'язок лежав на погоничеві, але Біле Ікло якимсь чуттям знав, що він їсть харчі свого хазяїна і що Метт лише заступає його. Погонич раз узявся був запрягти

його в санки разом з іншими собаками, однак з цим йому зовсім не пощастило. А коли надійшов Відон Скотт, Біле Ікло дозволив йому накласти на себе упряж і зрозумів тоді, що така воля його бога, аби Метт запрягав його, як і інших собак.

Клондайкські санки, на відміну від тих, якими їздять на Маккензі, мають полозки. Собак тут запрягають також інакше: вони не розходяться віялом, а йдуть у колосок один за одним і тягнуть санки двома посторонками. Через це передовик на Клондайку справді передовик. І на нього вибирають найрозумнішого й найдужчого собаку, за яким слухняно йде увесь запряг. Звісно, Біле Ікло вважав, що це чільне місце належить йому, й не міг помиритися ні з чим меншим. Чимало наклопотавшись, Метт також у цьому пересвідчився. Біле Ікло сам вибрав собі таке місце, і Метт підтвердив слушність цієї думки кількома щирими словами на його адресу. Працюючи вдень у упряжі, Біле Ікло, одначе, не забував і за ніч, коли він мав стерегти майно хазяїна. Так ото він завжди був при роботі, завжди ретельний і вірний, через те й мали його за найціннішого собаку на цілий запряг.

— Мушу вам сказати, — промовив якось Метт, — що ви непогану комерцію тоді зробили, заплативши таку ціну за собаку. Та й нагріли-таки цього Красеня Сміта, дали йому при тім доброго прочухана.

Сиві очі Бідона Скотта гнівно спалахнули, і він люто пробурмотів: "Гадина!"

Пізньої весни Білого Ікла спіткало велике горе. Хазяїн його несподівано зник, без жодного попередження. Власне, попередження були, але Біле Ікло не знався з такими речами й не міг, звісно, зрозуміти, що означає, коли вкладають речі. Згодом він пригадав, що перед тим, як зник його хазяїн, вкладали й пакували речі, — тільки тоді він і гадки не мав, до чого це. Увечері, як завжди, він чекав, що хазяїн повернеться додому. На ніч знявся холодний вітер і примусив його сховатися за хатину. Тут він задрімав, але, весь час нащулюючи вуха, прислухався, чи не почує знайомої ходи. О другій годині ночі його опанував такий

неспокій, що, байдужий до вітру, він вернувся на поріг хатини і, згорнувшись клубком, став тут чекати далі.

Та хазяїн не прийшов. На світанку двері відчинились, і з них вийшов Метт. Біле Ікло уважно подивився на нього. Він не мав іншого способу довідатись, що йому треба було знати. Дні приходили й минали, а хазяїн не повертався. Біле Ікло, що ніколи в житті не хворів, занедужав. Згодом він так знесилів, що Меттові довелося взяти його в хату. І коли Метт став писати до Скотта, він згадав і про Білого Ікла.

Відон Скотт, одержавши цього листа в Серкл-Сіті, прочитав таке:

"Цей проклятущий вовк не хоче працювати, не хоче їсти. Ніякого духу в ньому не лишилось. Усі собаки його б'ють. Йому конче треба знати, що з вами, а я не вмію йому пояснити. Може, він і здохне без вас".

Метт писав правду. Біле Ікло перестав їсти, занепав духом і дозволяв кожній собаці кривдити себе. Він лежав у хатині, байдужий і до їжі, і до Метта, і до самого життя. Йому однаково було, чи ласкаво розмовляє з ним Метт, а чи його лає. Щонайбільше він підводив голову, зиркав на Метта потьмянілими очима і знову клав її на передні лапи.

Стояв вечір. Метт, читаючи, ворушив губами й бубонів собі слова, коли враз почув тихеньке скавучання Білого Ікла. Собака звівся на ноги, нащулив вуха й прислухався, дивлячись на двері. За хвилину Метт почув чиюсь ходу. Двері відчинились, і ввійшов Відон Скотт. Вони потиснули один одному руки, і Скотт роззирнувся.

— А де ж вовк? — спитав він.

І тут він побачив його. Біле Ікло стояв на тому місці, де був лежав, — коло грубки. Він не кинувся до хазяїна, як це зробив би кожен інший собака, він тільки стояв і чекав.

— Оце тобі маєш! — вихопилось у Метта. — Дивіться-но, він же хвостом махає!

Відон Скотт вийшов насеред кімнати й покликав собаку. Біле Ікло підійшов до нього доволі швидко, хоч і не стрибнув назустріч. Через ніяковість ступав він незграбно, а що ближче підходив, то в очах йому з'являвся дивний вираз: у них засяяла глибока любов.

— За весь час, що вас не було, на мене він і разу так не глянув, — озвався Метт.

Відон Скотт не чув цих слів. Присівши навпочіпки перед Білим Іклом, він пестив його: чухав йому за вухами, гладив шию й плечі і ніжно плескав по спині пучками пальців. Відповідаючи на пестощі, Біле Ікло загарчав, і виразніше, як будь-коли досі, чулася в цьому гарчанні ласкава нотка.

Але це ще було не все. Його радість, його велика любов, шукаючи собі виходу, знайшли нарешті спосіб виявитись назовні. Витягнувши шию, Біле Ікло несподівано просунув голову між рукою й тілом хазяїна. Сховавшись так, що видко було самі вуха, він перестав гарчати й тільки терся й тиснувся до Скотта.

Чоловіки перезирнулись. Скоттові очі блищали.

— Ну-ну! — лишень і спромігся вражений Метт. За хвильку, прийшовши до тями, він додав: — Я ж завжди казав, що цей вовк — собака. Гляньте лишень на нього!

Після повернення свого вчителя любові, Біле Ікло швидко виходився. Він лишався в хатині ще дві ночі й один день, а потім вийшов надвір. Запряжні собаки тим часом забули про його силу, вони пам'ятали тільки, який він став плохий і кволий останнім часом, і, побачивши його, як стій на нього наскочили.

— Покажи-но їм, що ти вже вичуняв! — тішився Метт, стоячи на порозі. — Дай-но їм доброго чосу, вовче! Давай, давай, так їм!

Білому Іклу годі було й загадувати. Повернення улюбленого хазяїна вистачило, щоб життя забуяло в ньому знову, палке й неприборкане. Він бився, бо в душі у нього вирувала радість, і в бою давав вихід тому, чого не міг інакше виявити. Кінець міг бути тільки один: собаки порозбігалися, зазнавши ганебної поразки, і тільки як посутеніло, повернулись нишком один по одному, слухняно й принижено виявляючи покору Білому Іклу.

Навчившись тулитися до хазяїна, Біле Ікло тепер став часто так пеститись до нього. Це було останнє слово його любові. Далі вже він не міг іти. Він взагалі дуже не любив, навіть не терпів, щоб до голови його торкалися. Це Пустеля в ньому промовляла, страх перед стражданням і пасткою вимагав уникати будь-якого доторку. Його інстинкт вимагав, щоб голова залишалася вільна. А тепер, притискаючись головою до хазяїна, він сам, по своїй волі ставив себе в безборонне становище, виявляючи цим свою безмежну довіру до нього і неначе кажучи: "Я віддаю себе на твою волю. Роби зі мною, що хочеш".

Якось увечері, невдовзі після свого повернення, Скотт грав з Меттом у крибедж.

— П'ятнадцять-два, п'ятнадцять-чотири, й ще два — буде шість, — лічив Метт, коли раптом знадвору почувся чийсь крик і гарчання. Перезирнувшись, вони обоє скочили на ноги.

— Вовк зловив когось, — сказав Метт.

Дикий зойк болю й жаху примусив їх кинутись до дверей.

— Візьміть вогонь! — гукнув Скотт, вибігаючи.

Метт вибіг услід за ним з лампою в руці, і при її світлі вони побачили якогось чоловіка, що горілиць лежав на снігу. Руками він затуляв собі обличчя й горло, силкуючись оборонити їх від зубів Білого Ікла. Небезпека справді була велика. Обидва рукави куртки в незнайомця, фланелева й перкалева його сорочки були геть подерті, а страшенно покусані руки заюшені кров'ю. Біле Ікло як скажений рвав його й намагався схопити за найслабше місце — за горло.

Скотт і погонич побачили все це в одну мить. Зараз же Відон Скотт схопив собаку за карк і відтягнув убік. Біле Ікло видирався, гарчав, але не кусався, а коли хазяїн гостро крикнув на нього, хутко притих.

Метт допоміг чоловікові звестись на ноги. Коли той підвівся і відхилив руки, вони побачили звіряче обличчя Красеня Сміта. Погонич одсахнувся, немов опечений. Красень Сміт мружив очі на світло й роззирався. Тільки-но глянув він на Білого Ікла, обличчя його скривилося з жаху.

У цю мить Метт, побачивши щось на снігу, підніс лампу ближче й ногою показав Скоттові на сталевого ланцюга й грубого дрючка.

Відон Скотт глянув і кивнув головою. Ані слова не було промовлено. Погонич поклав руку Красеню Смітові на плече й обернув його спиною від себе. Слова були зайві. Красень Сміт подався геть.

Тим часом вчитель любові гладив Білого Ікла й казав:

— Хотіли тебе вкрасти, так? А ти не дався? Атож, атож, він не туди заїхав, правда?

— Либонь, йому здалося, що всі сімнадцять чортів напали на нього, — усміхнувся Метт.

Біле Ікло ще гарчав, наїжений, але поволі шерсть на ньому влягалась, і ніжну нотку знову стало виразно чути в його гарчанні.

ЧАСТИНА П'ЯТА

ПРИРУЧЕНИЙ

Розділ I

ДАЛЕКА ДОРОГА

оно носилося вже в повітрі. Біле Ікло передчував його, це лихо. Ще не було жодних його ознак, а якесь невиразне почуття казало йому, що воно насувається, що переміна неминуча. Сам не розуміючи як, він збагнув це, стежачи за своїми богами… А вони й гадки не мали, що якимсь незбагненним способом собака, хоч і не заходив у хатину, знав про те, що вони збиралися робити.

— Ану, прислухайтесь-но! — сказав якось за вечерею Метт.

Від он Скотт прислухався. Через двері знадвору долинало тихе, жалібне скигління, так наче хтось приглушено ридав. Коли воно урвалося, почулось, як Біле Ікло обнюхує двері, ніби хоче переконатися, що його бог ще в хатині, ще не рушив у свою таємничу самотню мандрівку.

— Це він за вами так, — сказав погонич.

Відон Скотт глянув на товариша мало не благально, хоч словами сказав щось інше:

— Ну, якого біса я робитиму з вовком у Каліфорнії?

— Отож-бо й я кажу, — відповів Метт, — якого біса ви справді робитимете з вовком у Каліфорнії?

Відон Скотт лишився, одначе, з чогось незадоволений, — йому здалося, що Метт ганить його за щось.

— Тамтешнім собакам не можна буде й показатись при ньому, — провадив Скотт. — Він їх усіх позагризає, тільки побачить. І коли він не доконає мене всякими штрафами, то його все одно відберуть від мене й заб'ють електрикою.

— Авжеж, він справжній розбишака, — погодився погонич.

Відон Скотт подивився на нього підозріливо.

— Ні, нічого не буде! — сказав він рішучим тоном.

— Звісно, нічого не буде, — підтвердив Метт. — Вам довелося б спеціально чоловіка до нього наймати.

Підозра розвіялась, і Відон Скотт задоволено кивнув головою. Запала мовчанка, і знову почулось тихеньке скигління, наче стримуваний плач, а потім обнюхування.

— Так, але все ж він з біса вас полюбив, — зауважив Метт.

Скотт глянув на нього, раптом скипівши гнівом:

— До дідька все це, чоловіче! Я сам знаю, чого хочу і що краще.

— То правда, тільки…

— Тільки що? — урвав його Скотт.

— Тільки, — спокійно почав погонич і враз також роздратувався. — А чого це ви так розпалились? З вас зовсім того не видно, що ви справді знаєте, чого хочете.

Яку хвильку Відон Скотт боровся сам із собою, а тоді сказав уже спокійніше:

— Ви маєте рацію, Метте. Я таки не знаю, чого хочу, оце-то й біда!

— Адже ж просто смішно було б узяти такого собаку, — додав він, помовчавши.

— І то правда, — відповів погонич.

Проте його слова знову не задовольнили Скотта.

— Але скажіть мені, в ім'я великого Сарданапала, звідки він знає, що ви їдете? Ось мене що вражає, — казав далі Метт безневинним голосом.

— Це вище за моє розуміння, — відказав Скотт, сумно хитаючи головою.

А потім настав день, коли крізь відчинені двері Біле Ікло побачив фатальну валізу. Вона стояла на підлозі, й хазяїн укладав туди речі. У двері весь час входили й виходили, а мирне життя в хатині змінилося метушнею та тривогою. Ці докази були безперечні. Біле Ікло уже давно передчував небезпеку, а тепер ще й упевнився в ній: його бог знов лагодиться до втечі. Він не взяв його з собою перший раз, не візьме тим паче й тепер.

Уночі Біле Ікло став вити, протягло, по-вовчому. Як тоді, коли він ще цуценям прибіг з Пустелі й замість табору знайшов тільки купи сміття, де був намет Сивого Бобра, так і тепер він підняв морду до холодних зір і почав виливати перед ними свою тугу.

У хатині обоє чоловіків щойно вклалися спати.

— Він знову перестав їсти, — зауважив Метт зі своєї лежанки.

Скотт щось пробурмотів, заворушившись під ковдрою.

— Коли згадати, як він сумував той раз, я не здивуюсь, якщо він здохне.

Ковдра на другій лежанці заворушилася неспокійніше.

— Та замовкніть! — гукнув з темряви Скоттів голос. — Гризете гірше за всяку бабу!

— Ай правда, — відповів погонич, і Відон Скотт не був певен, чи той не глузує з нього.

Другого дня тривога й неспокій Білого Ікла ще побільшали. Він невідступно снував услід за хазяїном, коли той виходив надвір, і, як прикутий, сидів на порозі, коли той був у хатині. Крізь відчинені двері він міг бачити речі на підлозі. Поруч із валізою лежали дві полотняні торби й скринька. Метт скручував ковдри й хутро хазяїна в брезентовий мішок. Біле Ікло заскиглив, дивлячись на ці приготування.

Пізніше прийшли двоє індіанців, Біле Ікло бачив, як вони скинули собі на плечі багаж і спустилися з пагорба разом з Меттом, що ніс валізу й постіль. Біле Ікло не побіг за ними — його хазяїн лишився в хатині. Метт незабаром повернувся. Скотт підійшов до дверей і покликав Білого Ікла всередину.

— Бідолаха ти, — ласкаво сказав він, чухаючи йому за вухами й плескаючи по спині. — Я рушаю в далеку дорогу, друже, а тобі не можна зі мною. Погарчи мені наостанці, гарненько погарчи на прощання.

Але Біле Ікло не хотів гарчати. Він подивився на хазяїна тужливо й допитливо і, притулившись до нього, засунув голову йому під руку.

— Пароплав! — гукнув Метт. З Юкону саме долинув хрипкий свисток річкового пароплава. — Кінчайте вже! Замкніть тільки передні двері за собою. Я вийду через задні… Та не баріться!

Обоє дверей хряснули водночас, і Відон Скотт почекав на Метта, поки той обійде хатину. За дверима враз розляглося чи то скигління, чи то ридання, а потім Біле Ікло став обнюхувати поріг.

— Глядіть же його, Метте. І пишіть мені про нього, — казав Скотт, коли вони сходили з пагорба.

— А певно, — відповів погонич. — Але послухайте-но, що він виробляє!

Вони обоє зупинились. Біле Ікло заводив жалібно, як за мерцем. Він виливав своє тяжке горе, і його зойк, що проймав жалем душу, то завмирав на тремтячих тужливих нотах, а то знову злітав угору ще з більшою силою.

"Аврора" була першим весняним пароплавом, що рушав із Клондайку. На палубах було повнісінько шукачів золота, — одні з них розбагатіли, а інші зійшли нанівець, але всі так само похапливо рвалися звідси, як і сюди були поривались. Скотт стояв коло трапа й прощався з Меттом, що мав уже сходити на берег. Аж раптом рука Меттова так і застигла в Скоттовій руці, а очі його прикувало щось у глибині палуби. Скотт озирнувся. За кілька кроків сидів Біле Ікло й жалібно дивився на них.

Погонич тихенько вилаявся, вражений. Скотт ошелешено застиг на місці.

— Ви замкнули передні двері? — спитав Метт.

Скотт кивнув головою і запитав теж:

— А як задні?

— Та замкнув, аякже!

Біле Ікло сумирно прищулив вуха, проте ближче не підходив.

— Я візьму його з собою, — сказав Метт і рушив до собаки, але той війнувсь убік. Погонич кинувся за ним, але Біле Ікло метнувся від нього поміж ноги пасажирів. Він усе ухилявся від Метта й не давався йому в руки.

Та тільки-но озвався його вчитель любові, він одразу слухняно підійшов до нього.

— Не дається тому, хто стільки місяців годував його, — ображено пробурмотів Метт. — А ви… адже ж ви годували його тільки перші дні, коли знайомилися з ним. Але вбийте мене, коли я знаю, як він зрозумів, що ви хазяїн!

Скотт, що гладив Біле Ікло, враз нахилився й показав на свіжі порізи на морді й рану під очима. Метт нагнувся й собі і провів рукою по животі Білого Ікла.

— Про вікно ж ми забули! Він геть усім черевом порізався. Либонь, розбив скло й вискочив.

Відон Скотт не слухав. Він щось хутко обдумував. "Аврора" дала останній свисток. Ті, хто проводив, кинулися трапом на берег. Метт скинув свого шарфа й хотів зав'язати ним за шию Білого Ікла, та Скотт схопив його за руку.

— Прощавайте, Метте, друзяко. А щодо вовка, то вам не доведеться про нього писати... Бачите, я...

— Що? — здивувався Метт. — Невже ви хочете сказати...

— Авжеж, саме це. Заберіть шарфа. Тепер уже я вам писатиму про нього.

Спустившись до половини трапа, Метт обернувся.

— Він не витримає клімату! — крикнув він. — Хіба що обстрижете в спеку!..

Трап підняли, і "Аврора" відчалила від берега. Відон Скотт востаннє махнув рукою Меттові, що стояв на березі, а тоді повернувся до Білого Ікла.

— Ну, гарчи ж тепер, розбишако, гарчи! — казав він, ласкаво плескаючи його по голові й чухаючи прищулені вуха.

Розділ II

ПІВДЕННИЙ РАЙ

Біле Ікло зійшов з пароплава в Сан-Франциско. Місто його приголомшило. Десь глибоко у нього в свідомості невиразне уявлення про божество завжди пов'язувалося з уявленням про силу. І ніколи досі білі люди не здавались йому такими чудодійними богами, як тепер, коли він ступав по брудному брукові Сан-Франциско. Замість рублених хатин, які він досі бачив, здіймались височенні будівлі. Вулиці на кожному кроці загрожували якоюсь небезпекою; їхали вози, екіпажі, автомобілі, здоровецькі коні тягли за собою важкі хури, снувалися довжелезні дроти, а серед цього шарварку з голосним посвистом і дзеленьканням

пролітали страшні трамваї, виттям своїм нагадуючи йому рисей у лісах його рідної Півночі.

Усе це було проявом сили. У цьому всьому й за цим усім стояла людина. Вона все рухала, все знала і, керуючи цими речами, виявляла, як і за давніх часів, свою владу. Це була велетенська і приголомшлива сила. Білому Іклу стало страшно. Ще цуценям, опинившись раптом після Пустелі в індіанському таборі, він відчув, який він маленький і нікчемний; так ось і тепер, дорослий, гордий своєю снагою, він раптом відчув те саме. І як їх тут багато, цих богів! Йому паморочилось у голові й боліли вуха від вуличного гомону. Розгублений і приголомшений цим безугавним рухом, він відчував, як ніколи раніше, свою залежність від хазяїна і йшов за ним услід, і на мить не спускаючи з нього ока.

Але місто, немов якийсь кошмар, промайнуло перед Білим Іклом і зникло, наче поганий, страшний сон, що потім ще не раз йому снитиметься. Хазяїн завів його в багажний вагон і прив'язав на ланцюг серед накиданих валіз та скринь. Тут орудував присадкуватий темношкурий бог, що ці валізи й скриньки втягав у двері й кидав на купу або з тріскотом викидав із дверей туди, де їх підхоплювали інші боги.

І тут, у цьому багажному пеклі, хазяїн покинув Білого Ікла, — так він принаймні подумав, поки знайшов нюхом його речі, що їх вирішив тепер стерегти.

Проминула година. У дверях вагона знову з'явився Бідон Скотт.

— Саме вчасно прийшли, — незадоволено зустрів його вагонний бог. — Цей ваш собака не дав мені й пальцем торкнутися до ваших речей.

Біле Ікло вийшов з вагона. На превелике його здивування, жахливе місто вже зникло. Вагон був для нього, наче кімната в будинку, і коли він сюди входив, довкола вирувало місто. А тепер воно щезло без сліду й більше не глушило його. Перед Білим Іклом розлігся привітний, веселий

край, залитий сонцем, повний тиші й спокою. Але дивуватись довго на те перетворення не було коли. Біле Ікло сприйняв це так, як звик сприймати всі незбагненні прояви сили богів. Хто зна, чого тільки вони не можуть!

Недалечко стояв екіпаж. До хазяїна підійшли чоловік і жінка. Жінка простягла руку й обхопила його за шию... Це ж ворог так чинить! Мить, і Відон Скотт, визволившись із обіймів, схопив Білого Ікла, що гарчав і лютував як навіжений.

— Нічого, мамо, — казав Скотт, міцно тримаючи собаку й заспокоюючи його. — Він подумав, що ви хочете мені щось лихе заподіяти, а такого він не потерпить. Тепер усе гаразд. Незабаром він зрозуміє.

— А поки що мені можна приголубити свого сина, тільки коли його собаки нема поблизу, — усміхнулась мати, ще бліда з переляку.

Вона подивилася на Білого Ікла. Наїжившись, він гарчав і не відводив від неї гнівного погляду.

— Ні, він швидко зрозуміє, ось побачите, — відповів Скотт.

Він ласкаво заговорив до Білого Ікла, а коли той заспокоївся, наказав йому рішучим тоном:

— Ну, лягай! Чуєш?

Ці слова хазяїна Біле Ікло уже знав і, хоч не дуже радо, послухався.

— Тепер можна, мамо, — сказав Відон Скотт, простягаючи до неї руки, але й не спускаючи з ока собаки.

— Лежи? — остеріг він. — Лежи!

Біле Ікло був наїжився й намірився скочити, та після наказу ліг знову, стежачи за ворожими вчинками. Проте нічого поганого хазяїну не сталося, навіть коли й другий бог, чоловік, також його обняв. Потім речі поклали в екіпаж, туди ж посідали й боги, а Біле Ікло побіг за ними, подеколи наїжуючись проти коней, — мовляв, він не попустить, щоб вони заподіяли щось лихе його богові, якого вони так швидко везуть дорогою.

За чверть години екіпаж звернув у муровану браму й покотився алеєю з густих горіхових дерев, що їхнє верховіття тісно поспліталось між собою. Обабіч тяглися луки, на яких де-не-де росли величезні крислаті дуби. Недалеко за ними виблискували темним золотом обпалені від сонця покоси, різко виділяючись на ясній зелені лук, а далі видніли темно-бурі горби й гірські пасовища. На невеликому пагорбку серед рівнини стояв будинок з довгою верандою і численними вікнами.

Але Біле Ікло не встиг як слід навіть глянути на все це. Тільки-но екіпаж завернув за браму, як на нього налетіла вівчарка, гостроморда і з розпаленими від люті й злості очима. Нападник відрізав Білого Ікла від екіпажа. Своїм звичаєм мовчки наїжившись і без попередження, Біле Ікло кинувся, щоб його схопити, та не схопив, а враз із розгону спинився й осів на передні лапи, щоб не зітнутися з цим собакою. Це була самиця, а закон його породи не дозволяв йому нападати на самиць.

У вівчарки ж не було такого інстинкту. У ній, навпаки, промовляв тільки страх перед Пустелею, що перейшов до неї від незчисленних поколінь, а найбільше страх перед вовком. Для неї Біле Ікло був вовк, цей прадавній хижак, що грабував і жер отари ще за тих далеких часів, коли її предки вперше почали їх стерегти й пасти. Отож як Біле Ікло раптом спинився й навіть уперся в землю, щоб з нею не зітнутись, вона сама наскочила на нього. Він загарчав, коли вона вгородила йому зуби в плече, але й не спробував відповісти їй тим самим, а тільки відступив зніяковіло пробуючи оббігти її. Він кидався туди й сюди, кружляв,

вертався — та все дарма. Вона всюди переймала його й не пускала бігти за хазяїном.

— Назад, Коллі! — крикнув чужий бог з екіпажа.

Відон Скотт засміявся.

— Нічого, батьку. Йому це наука. Біле Ікло муситиме ще багато чого навчитись, тож хай починає. Він зуміє призвичаїтись.

Екіпаж котився далі, а Коллі все не давала Білому Іклу бігти. Він метнувся вбік, намагаючись обігнати її через луку. Але вона бігла внутрішнім, меншим, колом, і щоразу, повертаючи до екіпажа, він бачив перед собою два ряди вищирених білих зубів. Він перебіг дорогу й помчав галявиною з другого боку, однак вона й там не пустила його.

Тим часом екіпаж віз хазяїна все далі й далі. Біле Ікло бачив, як екіпаж і зовсім заховався за деревами. Становище було безнадійне. Біле Ікло спробував ще раз зробити коло. Коллі помчала за ним. Раптом, вживаючи давнього свого способу, він повернув назад, просто на неї, і вдарив її плечем у плече. Вона так швидко була бігла, що від удару не тільки впала на землю, а ще й перекинулась кілька разів. Силкуючись зупинитись, вона загрібала кігтями землю й гостро скавучала від обурення та ображеної гордості.

Біле Ікло не гаяв часу. Дорога була вільна, а йому цього тільки й треба було. Незабаром Коллі кинулась навздогін за ним, не перестаючи скавучати. Бігли тепер навпростець, і Біле Ікло міг тут показати їй, як слід бігати. Вона мчала як навіжена, напружуючи всі сили, напинаючись для кожного стрибка, а він біг мовчки й легко, немов привид, пролітаючи понад землею.

Оббігши круг будинку до під'їзду, Біле Ікло побачив, що екіпаж уже спинився, і хазяїн саме виходить з нього. У цю мить він раптом усвідомив,

що на нього хтось набігає збоку. Це був хорт. Біле Ікло хотів його зустріти належним чином, але сам він біг занадто швидко, а хорт був уже занадто близько. Все трапилось так несподівано, що не встиг він і озирнутись, як уже полетів на землю й перекинувся. Звівшись на ноги, він зробився такий лютий, аж скажений: вуха прищулені, губи скривились, ніс зморщився, зуби клацнули біля самого горла хортові.

Хазяїн біг до нього, але він був ще далеко, коли тут надбігла Коллі й урятувала собаку Наскочила вона на Білого Ікла в останню мить, як він от-от мав схопити собаку за горло. Цей хижак з Пустелі ошукав її, випередив, та ще й до всього виваляв у піску, і вона тепер прилетіла як вихор, палаючи ображеною гідністю, справедливим обуренням і інстинктивною ненавистю. Вона вергнулася на Білого Ікла під прямим кутом саме в ту мить, коли він лаштувався скочити, і теж збила його з ніг. Він перекинувся й покотився на землю.

За хвильку надбіг хазяїн і схопив його, а батько хазяїна відкликав своїх собак.

— Нічого не скажеш, добре привітали бідного самотнього вовка з Півночі! — зауважив Відон Скотт, заспокоюючи Білого Ікла. — За все життя його тільки раз збито з ніг, а тут за яких півхвилини він перекинувся аж двічі.

Екіпаж від'їхав, і з дому повиходили нові незнайомі боги. Деякі спинились на поважній відстані, але дві жінки підійшли й обняли Відона Скотта. Біле Ікло, хоч і досі вважав такий вчинок за прояв ворожості, уже призвичаювався до нього, бо й цього разу нічого поганого не сталося хазяїнові. Незнайомі боги спробували підступити до Білого Ікла ближче, але він загарчав, і хазяїн підтвердив цю засторогу словом. Біле Ікло ще більше притулився йому до ніг, і він знову погладив його по голові.

— Дік! На місце! — пролунав наказ. Хорт слухняно підбіг східцями вгору і ліг на веранді, усе ще не перестаючи гарчати і сердито дивлячись

на чужинця. Одна з жінок обняла Коллі за шию і почала гладити й пестити її. Але сука ніяк не заспокоювалася і весь час скавучала. Її дратувала присутність цього вовка, і вона була певна, що боги роблять велику помилку, допускаючи його сюди.

Боги піднялися сходами до дверей. Біле Ікло усе не відступав від хазяїна. Дік, сидячи на веранді, загарчав на нього, й Біле Ікло, наїжившись, відповів також гарчанням.

— Заберіть Коллі в дім, а ці двоє хай поб'ються, — запропонував Бідонів батько. — Після цього вони сприятелюються.

— А Біле Ікло, щоб довести свою приязнь, буде головним голосільником на Діковім похороні, — засміявся Бідон Скотт.

Його батько недовірливо глянув на Білого Ікла, тоді на Діка, а потім на сина.

— Ти хочеш сказати?.. Бідон кивнув головою:

— Авжеж. Я так і думаю. За хвилину, а найбільше — дві Біле Ікло загризе Діка.

Він повернувся до Білого Ікла:

— Ну, ходім, вовче, — сказав він. — Це тебе, мабуть, доведеться забрати в дім.

Біле Ікло піднявся сходами, настовбурчившись, витягнувши хвоста трубою. Він не спускав Діка з ока, побоюючись нападу збоку, і заразом готовий віч-на-віч зітнутися із тим страшним невідомим, що могло чигати на нього в домі. Але нічого страшного там не виявилось. У кімнаті він уважно обдивився, чи не криється де якась небезпека. А тоді із задоволеним гарчанням ліг біля ніг хазяїна, хоч, не перестаючи, пильно

стежив за всім, що робилося навкруг, ладен щомиті скочити й битись на смерть з усякими страховищами, котрі, як йому здавалося, причаїлися під дахом його нового житла.

Розділ III

БОГОВІ ВОЛОДІННЯ

Біле Ікло не тільки від природи мав здатність пристосовуватися до оточення, він ще й багато мандрував, і тому добре розумів, що це конче потрібно. Минуло небагато часу, і тут, у Сьєрра-Вісті, — так звався богів маєток, — він став почуватися як удома. Поважніших сутичок із собаками більше не було. Тутешні собаки краще за нього знали звичаї південних богів, і що його взято до хати, то цим він, на їхню думку, вже одержав усі права громадянства. Звісно, він був вовк, та раз уже боги дозволили, щоб він тут жив, то їм, собакам цих богів, доводилось тільки примиритися з цим.

Дік спочатку, ще виявляв трохи ворожість, але більше так, для годиться, а потім зовсім спокійно поставився до нової істоти в маєтку. Як на Діка, то незабаром він би заприятелював з Білим Іклом, коли б той не був проти всякого приятелювання. Біле Ікло ж єдине, чого хотів, — це щоб йому дали спокій. Ціле своє життя він тримався осібно від собак і хотів так і далі жити. Чіпляння Дікові дратували його, і він відповідав на них гарчанням. Але ще на Півночі він дістав добру науку й розумів, що не можна рвати собак хазяїна; цієї науки він не забув і тепер. Біле Ікло тільки наполягав, щоб його не займали. Він настільки цурався Діка, що цей добродушний пес зрікся всяких спроб заприязнитися і став цікавитись ним не більше, як тою конов'яззю біля стайні.

Інакше велося з Коллі. Признавши Білого Ікла, оскільки така була воля богів, вона, одначе, не могла зовсім його не займати. У ній говорили невиразні спогади про всі ті злочини, які вчинили його предки проти її предків. Ані за один день, ані за ціле покоління не забути всіх шкод,

заподіяних отарам овець. Ці спогади викликали в неї бажання помсти й підохочували її. У присутності богів вона не сміла налітати на Білого Ікла, але нишком добре-таки труїла йому життя. Довгі століття точилася ворожнеча поміж ними, й Коллі не минала жодної нагоди, щоб не нагадати йому цього.

Вона робила це все, користаючись з переваги своєї статі. Інстинкт не давав йому віддячити їй як слід, і така вона була в'їдлива, що годі було навіть ігнорувати її. Коли вона кидалась на нього, він підставляв їй плече, захищене від її гострих зубів густою шерстю, і спокійно й гідно йшов собі геть. Коли вона особливо напосідалася, він починав кружляти, підставляючи їй плече й відвертаючи голову, і в очах його тоді проступала терплячість і нудьга. І тільки коли вона починала кусати його за задні ноги, він утікав, забувши про всяку величність. Але здебільшого він умів зберігати гідність і поважність. По змозі він або не помічав її зовсім, або ж намагався не попадатись їй на дорозі. Коли він бачив або чув, що вона підходить, то вставав і йшов собі.

Чимало ще й іншого мав навчитись Біле Ікло у Сьєрра-Вісті. Життя на Півночі було зовсім просте, як порівняти до складних тутешніх справ. Узяти хоча б родину хазяїна, з якою йому довелося познайомитись. Правда, тут уже він мав певний досвід. Як Міт-Са і Клу-Куч належали Сивому Боброві, ділили з ним його харчі, його вогонь і його укривала, так і тут усі мешканці Сьєрра-Вісти належали хазяїнові Білого Ікла.

Проте існувала й різниця, і то чимала. Сьєрра-Віста була далеко більша за вігвам Сивого Бобра, і тут жило дуже багато людей. Був суддя Скотт з дружиною і дві сестри хазяїна, Бет і Мері; була його дружина Еліс і двоє маленьких його дітей, Відон і Мод, чотирьох та шести років. Звісно, ніяк було комусь розповісти Білому Іклу про всіх цих людей. Про їхні взаємини та про їхні родинні зв'язки він нічого не знав, та й не міг знати. Але він хутко збагнув те, що всі вони належать його хазяїнові. Потім, невпинно стежачи за тим, що вони робили, прислухаючись до розмов, до інтонації голосів, він, хоч і помалу, проте збагнув і міру їх близькості до хазяїна, і ставлення його до кожного з них. І відповідно до цього й сам з

ними поводився: що цінував хазяїн, те й він цінував, що було хазяїнові дороге, те й він дбайливо оберігав.

Так-от було і з дітьми хазяїна. Ціле своє життя Біле Ікло не любив дітей, ненавидів їхні руки й боявся їх. Він добре затямив дитячу жорстокість і тиранію, з якими зіткнувся в індіанських селищах. Тим-то коли маленькі Відон і Мод уперше підійшли до нього, він остеріг їх гарчанням і сердитим поглядом. Хазяїн ударив його за це й нагримав, і він дозволив дітям погладити себе, але весь час гарчав, поки їхні рученята торкались його, і цього разу ласкавої нотки в гарчанні не чулося. Пізніше Біле Ікло помітив, що хлопчика й дівчинку дуже цінує хазяїн, і вже не треба було йому наказувати, щоб він дозволяв їм гладити себе.

Біле Ікло взагалі був не здатний виявляти свої почуття. Дітям хазяїна він скорявся явно неохоче і терпів їхні пустощі, наче якусь болісну операцію. Коли вже йому терпець уривався, він уставав і рішуче забирався геть. Та потроху він став прихилятись до них; сам ближче не підходив, але вже й не втікав, коли бачив їх, а чекав, щоб вони підійшли. Потім помітили, що в очах його світиться задоволення, коли вони наближаються, а коли вони біжать від нього, він дивиться їм услід ніби з деяким жалем.

Всі ці зміни в Білому Іклі сталися не одразу. Після дітей найбільше уваги Біле Ікло приділяв судді Скоттові. На це були дві ймовірні причини. По-перше, суддю, здається, дуже цінував хазяїн, а по-друге — він був стриманий у своїх почуттях. Коли суддя сидів на широкій веранді й читав газету, Біле Ікло любив лежати біля його ніг. Час від часу суддя нагороджував собаку поглядом або словом, ненав'язливо показуючи, що він знає про його присутність. Тільки це траплялося тоді, коли хазяїна не було вдома, бо щойно він з'являвся, як усе інше переставало існувати для Білого Ікла.

Він усім членам Скоттової родини дозволяв гладити себе, але до жодного з них не ставився так, як до хазяїна. Ніякі їхні ласки ніколи не

могли видобути йому з горла ніжної нотки, і, хоч як його гладили, він ні разу не притулився ні до кого головою. Цей вияв цілковитої довіри, повної покори й відданості він беріг тільки для хазяїна. По правді сказати, то до всіх членів родини він ставився мов до майна, що належить його хазяїну.

Так само хутко навчився Біле Ікло відрізняти родину від челяді. Слуги боялися його, хоч він ніколи їх не займав, — просто через те, що вважав їх так само за власність хазяїна. Між ними й Білим Іклом існував нейтралітет, та й годі. Вони варили їсти хазяїнові, мили посуд, і ще багато дечого робили, як Метт на Клондайку. Вони становили, одне слово, ніби частину цієї садиби.

Поза садибою ще й більше було такого, чого мусив навчитися Біле Ікло. Володіння хазяїна були дуже великі, проте й вони мали свої межі. Маєток закінчувався при дорозі, а далі йшли спільні володіння богів — вулиці та різні шляхи. Поза ж загородами були приватні володіння інших богів. Сила-силенна всяких законів керувала всіма цими речами й визначала поведінку кожної істоти. Але Біле Ікло не розумів мови богів і коли навчався чогось, то тільки з власного досвіду. Він слухався своїх природних поривань, доки вони не призводили до порушення якого закону. Коли таке траплялося кілька разів, він осягав закон і вже його не порушував.

Та найбільше важило Білому Іклу — це удар хазяїнової руки й докір у його голосі. Біле Ікло відчував таку велику любов до хазяїна, що суворість його була йому дошкульніша за будь-який побій Сивого Бобра чи Красеня Сміта. Від них терпіло його тіло, дух же лишався не зламаний і не переможений. А легкий удар від хазяїна майже зовсім не завдавав болю, зате допікав Білому Іклу набагато глибше. Хазяїн виявляв своє незадоволення, і Біле Ікло вкрай занепадав духом.

Але такі покарання, правду кажучи, траплялися дуже рідко. Голосу хазяїнового цілком вистачало, щоб Біле Ікло зрозумів, так він повівся чи ні, і до цього голосу він прислухався, узгоджуючи з ним свої вчинки. Цей

голос був йому компасом, що показував шлях і допомагав орієнтуватись серед обставин нового краю й нового життя.

На Півночі єдиною свійською твариною був собака, а всі інші жили на волі й були законною здобиччю собаки — звісно, якщо він міг з ними впоратись. Давніше часто Біле Ікло живився з ловів, і йому й на думку не спадало, що на Півдні може бути інакше. Але вже на початку життя в долині Санта-Клара йому довелося про це дізнатись. Проходжуючись якось уранці, він завернув за ріг будинку і побачив курча, що втекло, мабуть, з курника. Зрозуміло, що Білому Іклу закортіло його з'їсти. Один-другий скік, зблиснули зуби, пролунав розпачливий крик, і необачного курчати не стало на світі. Воно було вгодоване, жирне й ніжне на смак. Біле Ікло облизнувся й вирішив, що дичина це непогана.

Пізніше, уже вдень, біля стайні він наскочив знову на курча. Якийсь стайничий кинувся відбирати. Не розуміючи як слід, що то за звір Біле Ікло, він захопив тільки маленького батога. Після першого ж удару Біле Ікло покинув курча й повернувся до чоловіка. Спинити його тепер можна було тільки дрючком, але не батогом. Мовчки, ніби й не помітивши другого удару батога, він скочив чоловікові на груди. Крикнувши тільки: "Боже мій!", стайничий заточився назад, випустив батога й ледве встиг затулити собі руками шию, як одну руку йому вже розпанахано аж до кістки.

Чоловік страшенно перелякався, і не так розлюченого вигляду собаки, як його мовчазного нападу. Боронячи лице й шию закривавленою рукою, він відступав до стайні. І дуже кепсько йому довелося б, якби несподівано не з'явилася Коллі й не врятувала його, як колись врятувала Діка. Вона, мов скажена, кинулась на Білого Ікла. Коллі таки мала рацію, вона краще знала вовка, ніж легковірні люди, її підозри справдились. Цей вічний хижак знов узявся за свої давні штуки.

Стайничий утік до стайні, а Біле Ікло почав відступати перед люто вискаленими зубами Коллі, то підставляючи їй плече, то кружляючи навколо неї. Коллі все не заспокоювалась, як іноді з нею бувало, а

навпаки, з кожною хвилиною ще й більше скаженіла. Скінчилось на тому, що Біле Ікло, зовсім забувши за свою гідність, дав драпака від неї через усе поле.

— Я його навчу не займати курчат, — сказав хазяїн. — Але для цього треба зловити його на гарячому.

За два дні така нагода приспіла, та ще й поважніша, аніж хазяїн сподівався. Біле Ікло пильно придивився до курника та до звичок його мешканців. Увечері, коли кури посідали на сідало, він виліз на купу недавно накиданого колоддя, звідти вискочив на дах курника, переліз через гребінь даху й скочив з нього всередину загорожі. Ще за хвильку він був уже в самому курнику, й почалася різанина.

Коли вранці Бідон Скотт вийшов на веранду, перше, що впало йому в око, — це п'ятдесят сніжно-білих леггорнів[1], яких виклав уряд стайничий. Скотт тихенько засвистів, спершу здивовано, а тоді захоплено. Біле Ікло був також тут. Ні сорому, ні почуття провини не було на ньому помітно. Навпаки, він мав дуже гордий вигляд, певний, либонь, що вчинив щось дуже гарне й варте нагороди, і не відчував на своїй совісті жодного гріха. Хазяїн стиснув губи, коли подумав, яке перед ним прикре завдання. Тоді він суворо звернувся до злочинця, і в голосі його замість звичайної приязні Біле Ікло почув тільки божий гнів. До того ж хазяїн тицьнув його носом у зарізані кури і вдарив кулаком.

Більше вже ніколи Біле Ікло не чинив набігів на курник. Кури були під охороною закону і він зрозумів це. Невдовзі хазяїн повів його з собою в загорожу для курей. Тільки глянувши на живий харч, що залітав у нього над головою й забігав попід ногами, Біле Ікло ворухнувся, щоб стрибнути, але голос хазяїна спинив його. В загорожі вони пробули з півгодини. Кілька разів хижацький інстинкт узяв би був гору в Білому Іклі, якби не стримував його щоразу голос хазяїна. Таким оце чином, не встигши й вийти з загорожі, опанував Біле Ікло ще один закон і перестав звертати на курей увагу, наче їх і зовсім тут не було.

— Хижака не переробиш, — сумно хитаючи головою, сказав суддя Скотт, коли за сніданком син йому розповів, яку науку дав він Білому Іклу. — Коли вже він узяв собі таку звичку, коли покуштував крові… — Суддя знову похитав головою.

Але Бідон Скотт не хотів з батьком погодитись.

— А знаєте, що я зроблю? — заявив він нарешті. — Я замкну його разом з курми на півдня.

— Але що ж від курей залишиться? — заперечив батько.

— Ще й більше, — провадив молодий Скотт, — за кожне загризене курча або курку я плачу по долару золотом.

— На батька теж треба накласти якусь пеню, — втрутилась Бет.

Її підтримала сестра, й решта — ті, хто сидів за столом, — також схвалили цю думку. Суддя кивнув головою на знак згоди.

— Гаразд! — Бідон Скотт на хвильку задумався. — Якщо Біле Ікло складе іспит і до вечора не зачепить ані курчати, то за кожні десять хвилин, що він пробуде в загорожі, ти казатимеш йому раз розважно й помірковано, як ото у себе в суді, оголошуючи присуд: "Біле Ікло, ти розумніший, ніж я думав".

Усі члени родини розташувались по різних місцях, де їх не було видно, і налагодились на. цікаве видовище. Та нічого такого не сталося. Коли хазяїн замкнув Білого Ікла в загорожі, він розлігся собі й заснув, і раз тільки встав, щоб напитися з корита. Птиці він не помічав, для нього вона перестала існувати. О четвертій годині він з розгону вистрибнув на дах курника, звідти зіскочив на землю по другий бік огорожі й повагом подався до будинку. Він засвоїв новий закон. На веранді його зустрів

суддя Скотт і при всій захопленій родині, поволі й урочисто, сказав шістнадцять разів: "Біле Ікло, ти розумніший, ніж я думав".

Проте сама численність законів збивала з пантелику Білого Ікла і через це він потрапляв у неласку. Він, приміром, не одразу зрозумів, що не можна чіпати й тих курей, що належать чужим богам; а ще ж були коти, кролики, індики. Нічого цього не дозволялося чіпати. Правду кажучи, коли вперше знайомився Біле Ікло із цим законом, у нього склалося враження, що він не має права зачепити жодної живої істоти. На луці з-під самого носа йому спурхували перепілки, а він, хоч і тремтів увесь з напруження й жадоби, проте не рушав з місця, скоряючись волі богів.

Одного разу перед його очима, на тій-таки луці, Дік погнався за зайцем. Хазяїн дивився на те і мало що не заборонив йому, ба навіть і його, Білого Ікла, послав услід за Діком. Отже, цей закон на зайців не поширюється, як зрозумів Біле Ікло. Виходить, що між ним, Білим Іклом, і всіма свійськими тваринами не повинно бути ніякої ворожнечі, і якщо не приязнь, то вже нейтралітет — неодмінний. Решта, одначе, живих істот — білки, перепілки, зайці, що лишились вірні Пустелі й не покорилися людині, — були законною здобиччю кожного собаки. Боги боронили тільки свійських тварин і не дозволяли, щоб поміж ними існувала смертельна ворожнеча. Право на життя й на смерть мали тільки боги, і це право вони ретельно оберігали.

Життя в долині Санта-Клара було далеко не таке просте, як на Півночі. Серед заплутаних і складних обставин нового життя він мусив найперше — стримувати свої поривання. Ця врівноваженість мала бути непомітна, як павутина на вітрі, й водночас тверда, як криця. Життя тут мало тисячу облич, і Біле Ікло мусив на це зважати. Коли він біг за екіпажем у Сан-Хосе чи никав довкола, поки екіпаж спинявся, життя пливло повз нього мінливим, широким і глибоким потоком, воно збуджувало й хвилювало його й вимагало, щоб він раз у раз, і то миттю, пристосовувався до нього і майже завжди гамував свої природні інстинкти.

У м'ясних крамницях висіло багато м'яса. Дуже легко було схопити те м'ясо — але ж такого не дозволялося. У тих будинках, куди заходив хазяїн, пирхали на нього коти, яких годі було займати. Скрізь на нього гарчали собаки, а він не смів відповісти на це як слід. Ще й більше, — сила-силенна людей, що проходили тротуарами, завжди звертали на нього увагу. Вони спинялися, показували на нього пальцями, розглядали його, заговорювали до нього і навіть гладили його. А він мусив терпіти всі ті непевні доторки чужих рук. Щоправда, терплячості Біле Ікло уже набрався. Він і свою незграбність та сором'язливість зумів уже подолати, навчившись із належною гідністю сприймати увагу чужих богів. Він поблажливо відповідав на їхню поблажливість. Проте завше в Білому Іклі було щось таке, що не допускало великого панібратства, і люди, поплескавши його по голові, йшли собі далі, задоволені й горді своєю хоробрістю.

Але часом Білому Іклу велося дуже тяжко. Приміром, коли він біг за екіпажем у передмісті Сан-Хосе, хлопці з усіх сторін починали кидати в нього камінням, а він не смів погнатися за ними й дати їм доброго прочухана. Йому доводилось гамувати в собі інстинкт самозбереження, і він таки це робив, бо ставав уже свійський і цивілізований.

І все ж Біле Ікло не зовсім був задоволений таким станом речей. Він не мав виразного поняття про безсторонність і чесність, але ж у кожній живій істоті є певний інстинкт справедливості, і цей інстинкт повставав у Білому Іклі, коли він не смів сам себе боронити від цих хлопців. Він забув, що в його договорі з богами передбачено й те, що боги повинні дбати про нього й боронити його. Проте хазяїн цього не забув і одного разу вискочив з екіпажа з прутом у руці й порозганяв хлопців. Потім вони вже ніколи не кидалися камінням. Біле Ікло зрозумів це і був задоволений.

Трапився якось ще один подібний до цього випадок. По дорозі в місто, на перехресті, стояв салун[2]. Тут завше вешталося троє собак, що завели собі звичай кидатись на Білого Ікла, коли він пробігав повз них. Відон Скотт знав його убивчий спосіб битись, через те повсякчас умовляв його, що він не сміє гризтися з собаками. Біле Ікло добре зрозумів цей

закон, та все ж тяжко страждав щоразу, пробігаючи повз салун. Правда, його хиже гарчання стримувало собак на певній відстані, але вони бігли за ним, гарчали, гавкали й усіляко йому дошкуляли. Так тяглося доволі довго. Люди, що сиділи в салуні, під'юджували собак проти Білого Ікла, а раз то й відверто нацькували їх на нього. Тоді хазяїн зупинив коні.

— Візьми їх! — сказав він Білому Іклу.

Той навіть не повірив одразу, — він подивився на хазяїна, потім на собак і знов допитливо й пильно на хазяїна. Скотт кивнув головою:

— Візьми їх, друже! Покажи-но їм!

Біле Ікло не вагався більше. Він повернувся й мовчки кинувся на ворогів. Усі троє собак зустріли його одностайно. Та вмить усе перемішалось, чути було тільки виття, гарчання й клацання зубів. Знялася хмара куряви й зовсім закрила поле бою. За кілька хвилин двоє собак уже конали на дорозі, а третій чимдуж тікав. Перескочивши через канаву й огорожу, він побіг у поле, а Біле Ікло гнався за ним, як вовк, швидко й нечутно, ледве землі торкаючись. Серед поля він наздогнав його й загриз.

Це потрійне вбивство поклало край всім прикрощам Білого Ікла з собаками. Слава про нього розійшлася скрізь по долині, і люди самі гляділися, щоб їхні собаки не чіпали вовка-бійця.

Розділ IV

ПОКЛИК КРОВІ

Минали місяці за місяцями. Їжі на Півдні було досхочу роботи ніякісінької — отже, Біле Ікло розкошував і був щасливий. Він не тільки жив на Півдні, але й у житті в нього настав полудень. Ласка людська

світила йому як сонце, і він розцвітав під нею, немов рослина, посаджена в добрий ґрунт.

І однак він був не такий, як інші собаки. Він знав закони краще навіть за собак і дотримувався їх пильніше. Та все ж скидалося на те, що хижість у Білому Іклі не зникла, а тільки зачаїлася, мовби Пустеля й досі міцно його тримала і вовка в ньому лише приспано.

Із собаками він ніколи не приятелював. Ціле своє життя він жив самотою і гадав так жити й далі. Ще цуценям його цькував Ліп-Ліп і вся зграя молодих собак, а пізніше, коли він жив у Красеня Сміта, його примушували битися з усякими собаками, і через те все в ньому виробилась огида до них. Природний перебіг його життя силою випадку змінився, й, одвернувшись від свого роду, він прихилився до людини.

Крім того, південні собаки ставились до нього дуже підозріливо. Він збуджував у них інстинктивний страх перед Пустелею, і, здибавшись із ним, вони гарчали й гавкали й усіляко виявляли свою ненависть. Але він уже знав, що йому зовсім нема потреби вдаватись до зубів, досить вищирити ікла й скривити гнівно губи, щоб собака, вже намірившись кинутися на нього, зразу осідав на задні лапи.

Єдиною прикрістю його теперішнього життя була Коллі. Вона не давала йому й хвилини спокою.

Вона корилася законові далеко не так беззастережно, як Біле Ікло, і, попри всі намагання хазяїна, не хотіла потоваришувати з вовком. Йому аж у вухах дзвеніло від її нервового, верескливого гарчання: вона ніяк не могла подарувати йому загризених курей і була певна, що всі його заміри лихі. Коллі вважала його за злочинця навіть тоді, коли не мала на це найменших підстав. Вона стала лихою годиною в його житті; вона, як той поліцай, стежила за ним біля стайні й по всій садибі. Варто було йому випадково з цікавістю глянути на голуба чи курча, як вона починала казитись і гавкати мов навіжена. Біле Ікло мав один улюблений спосіб

виявляти їй повну зневагу й відкараскуватися від неї: він лягав і, поклавши голову на передні лапи, удавав, що спить. Тоді вона, ніби зніяковівши, переставала гавкати.

Якби не Коллі, усе було б добре. Біле Ікло пізнав закони, навчився стримуватись, став поважним, спокійним і по-філософському терплячим. Ворожого оточення вже не існувало, небезпека, страждання й смерть уже не чигали на нього звідусіль. Потроху навіть невідоме перестало викликати в ньому жах. Життя було тепер спокійне й легке. Воно протікало рівно, й ані страх, ані ворожнеча не порушували його плину.

Білому Іклу бракувало снігу, хоч сам він цього не усвідомлював. "Занадто довге літо", — мабуть, подумав би він, якби взагалі міг думати про це. А так він просто відчував якось неясно, що йому бракує снігу. Та ще ото в літню спекоту, коли він потерпав від гарячого сонця, в ньому прокидалася невиразна туга за Північчю. Але виявлялася ця туга в невдоволеності й неспокої, про причини яких він і сам не знав.

Біле Ікло не любив особливо виказувати свої почуття і довго виявляв свою любов до хазяїна тільки ніжною ноткою в гарчанні та притискаючись до нього головою. Одначе згодом він відкрив ще один спосіб. Біле Ікло завжди був дуже чутливий до сміху і часом просто скаженів від нього, проте на хазяїна він не міг гніватись. І коли тому спало на думку якось раз добродушно посміятися з нього, Біле Ікло розгубився. Давня злість заворушилася в ньому, але тепер їй протистояла любов. Сердитись він не міг, — та щось же він мав робити? Спершу він прибрав поважного вигляду, але хазяїн тільки ще дужче засміявся, і далі — що більше він проймався поважністю, то дужче хазяїн сміявся. Нарешті Біле Ікло не витримав. Щелепи йому розтулились, горішня губа піднялась угору і в очах з'явився сміхотливий вираз, де було більше любові, аніж гумору. Біле Ікло навчився сміятись.

Навчився він також і гратися з хазяїном. Він дозволяв себе перекидати, качати по землі й витворяти всякі штуки. При цьому він удавав, ніби гнівається, наїжувався, сердито гарчав і так хижо клацав

зубами, наче й справді мав найчорніші заміри. Але він ніколи не захоплювався надміру і, клацаючи зубами, хапав тільки повітря. Звичайно така вовтузня кінчалася тим, що, коли удари й стусани, клацання зубів і гарчання ставали щонайлютіші, — вони обоє раптово зупинялися за кілька кроків один від одного і переглядались яку хвилину. А тоді, — так само раптово, як сонце проглядає над розбурханим морем, — вони починали сміятись. І врешті хазяїн обіймав Білого Ікла за шию, а той починав воркотати свою любовну пісню.

Але нікому більше він не дозволяв так із собою гратися. Та ніхто інший і не наважувався. На першу-бо спробу зазіхнути на його гідність він застережливо гарчав і наїжувався без ніяких смішок. Коли він дозволяв своєму хазяїнові жартувати з собою, то це ще зовсім не означало, що він звичайний собі пес, який може любити всякого й дозволяти будь-кому жартувати й гратися з собою. Біле Ікло любив усією душею й не хотів розмінювати свою любов на дрібниці.

Бідон Скотт часто їздив верхи, і Біле Ікло вважав за свій обов'язок завжди бігти з ним. На Півночі він виявляв свою вірність і відданість людині, працюючи задля неї в збруї. На Півдні ж санок не існувало і собаки не носили на спинах вантажу, тож йому лишалось тільки одне — бігти за конем, на якому їхав хазяїн. Він міг невтомно, без ніякого напруження, пробігати так цілісінький день своєю легкою і рівною вовчою риссю. Покривши часом яких п'ятдесят миль, він усе так само жваво мчав і далі попереду коня.

Завдяки цим поїздкам Біле Ікло осягнув ще один спосіб виявляти свої почуття. Цікаво, що скористався з цього способу він тільки двічі за все життя. Вперше тоді, коли хазяїн саме хотів навчити свого породистого баского коня, щоб, сидячи у сідлі, можна було відчинити й зачиняти хвіртку. Кілька разів хазяїн пробував це зробити, але кінь усе лякався, кидався назад і вбік. Дедалі більше нервуючись, кінь раптом став дибки. Хазяїн острогами примусив його стати рівно; тоді кінь почав хвицатися задніми ногами. Біле Ікло стежив за тим, що діялось йому перед очима, і

дедалі дужче непокоївся, — аж нарешті не витримав, підскочив наперед коня й сердито на нього загавкав.

Після того він часто пробував знову загавкати, і хазяїн заохочував його, але все даремно. Загавкав він ще тільки один раз, та й то, коли хазяїна з ним не було.

Якось Відон Скотт верхи мчав через поле, коли враз із-під самих ніг коневі вискочив заєць. Кінь, перелякано сахнувшись убік, спіткнувся; хазяїн вилетів із сідла, впав і зламав собі ногу. Біле Ікло розлютувався й кинувся б до горла коневі, якби не спинив його голос хазяїна.

— Додому! Ану, додому! — наказав Відон Скотт, переконавшись, що ногу зламано.

Біле Ікло не хотів його покидати. Хазяїн думав написати записку, одначе, обшукавши кишені, не знайшов ні олівця, ні клаптя паперу. Тоді він знову наказав собаці бігти додому.

Біле Ікло тужливо на нього подивився, відбіг трохи, потім вернувся й тихенько заскавучав. Хазяїн заговорив до нього лагідно, але серйозно. Біле Ікло нащулив вуха й напружено вслухався.

— Усе гаразд, друже! Тільки біжи додому, — казав Відон Скотт. — Біжи й скажи їм, що трапилось. Ну, біжи швидше, вовче! Марш додому!

Слово "додому" зрозуміле було Білому Іклу. І хоч він більше нічого не зрозумів з мови хазяїна, йому стало ясно, що він повинен вернутись додому. Він обернувся й неохоче потрухцював назад, проте за яку хвилину завагався й озирнувся через плече.

— Додому! — почув він гострий наказ і цим разом уже скорився.

Ціла родина сиділа на веранді й тішилась вечірньою прохолодою, коли прибіг захеканий і весь у куряві Біле Ікло.

— Відон вернувся, — сказала мати хазяїна. Діти радісним криком повітали Білого Ікла й кинулися до нього. Обминаючи їх, він вибіг на веранду, але вони загнали його в куток поміж гойдалкою та поручнями. Він загарчав, пробуючи вирватись на волю.

Дружина Скоттова стурбовано подивилася в той бік.

— Я все ніяк не можу збутися страху за дітей, коли вони з ним, — сказала вона. — Мені все здається, що колись він таки накинеться на них.

З розгніваним гарчанням Біле Ікло вискочив із кутка, збивши з ніг обох дітей. Мати покликала їх до себе й, заспокоюючи, сказала що не треба надокучати собаці.

— Вовк завжди буде вовком, — зауважив суддя. — Йому не можна йняти віри.

— Та він же не зовсім і вовк, — обізвалась Бет, стаючи за братом.

— Це тільки Відон так собі думає, — відповів суддя. — Він гадає, що в ньому є собача кров, але ж він сам каже, що напевне цього не знає. А коли на нього глянути…

Він не скінчив речення, як Біле Ікло зупинився перед ним і загарчав.

— Пішов геть! На місце! — наказав суддя.

Біле Ікло повернувся до дружини хазяїна. Вона скрикнула з переляку, коли він схопив її зубами за одежину й потяг так, аж тонка тканина

роздерлась. Тепер уже всі звернули увагу на дивну поведінку Білого Ікла. Він перестав гарчати й, підвівши голову, пильно дивився на людей. Горло йому судомно стискалося, але жодного звуку не вийшло з нього. Усе його тіло напружилось так, ніби він хотів щось сказати й не міг.

— Ото ще як він сказився! — мовила Відонова мати. — Я казала Бідонові, що наш клімат може зашкодити полярному собаці.

— Він немов хоче щось сказати, — зауважила Бет.

У цю мить Біле Ікло здобувся на мову, і він голосно загавкав.

— Щось трапилося з Бідоном! — скрикнула його дружина.

Усі скочили на ноги, а Біле Ікло побіг східцями вниз із веранди, озираючись і немов кличучи їх за собою. Це вдруге й востаннє в своєму житті він загавкав і змусив себе зрозуміти.

Після цього випадку Біле Ікло завоював більшу любов у серцях мешканців Сьєрра-Вісти. Навіть той стайничий, якому він порвав руку, погодився, що це розумний пес, хоч і вовк. Суддя теж так гадав, що це вовк, доводячи свою думку різними таблицями й описами з енциклопедії та природознавчих праць, чим викликав загальне обурення.

Минали дні, й над долиною Санта-Клара незмінно сяяло сонце. Проте коли дні покоротшали й наблизилася друга зима Білого Ікла на Півдні, він несподівано відкрив, що зуби Коллі не такі вже стали гострі, як раніше. Коли вона й кусала його, то зовсім не боляче, а скорше жартуючи. Біле Ікло забув усе, що витерпів від неї, і, як вона починала загравати з ним, він, намагаючись зберігати поважність, і собі теж ставав грайливим, хоч виходило це в нього дуже кумедно.

Одного дня вона повела його за собою далеко в поле, а там і в ліс. Це було пополудні, коли Відон Скотт мав звичай їздити верхи. Біле Ікло знав

те, та й кінь уже стояв осідланий і чекав на хазяїна біля дверей. Біле Ікло завагався. Відчував-бо він у собі щось потужніше за ті закони, що він засвоїв, потужніше за його звички, за його любов до хазяїна і навіть за його любов до життя. І, коли Коллі ніжно куснула його й відскочила вбік, — він повернувся й побіг за нею.

Цього дня хазяїн їздив сам, а там далеко в лісі гасали Коллі й Біле Ікло, — так само, як багато років тому гасали мовчазними лісами Півночі його мати Кічі й Одноокий.

Розділ V

ПРИСПАНИЙ ВОВК

Саме о цій порі в газетах з'явилося повідомлення про відважну втечу одного в'язня із сан-квентінської тюрми. В'язень цей був страшний злочинець. Він і народився не янголом, та й суспільство анітрохи не допомогло йому полагіднішати. Чоловік цей став яскравим прикладом того, що може вийти з людського матеріалу, коли він потрапить до безжальних рук суспільства. Це був чистий звір у людській подобі, хижий і кровожерний.

У сан-квентінській тюрмі він вважався за невиправного. Жодна кара не могла його зломити. Він ладен був краще вмерти, змагаючись до останку аніж жити упокореним. Але що запекліше він боровся, то жорстокіше ставилося до нього суспільство, і від цього він ставав ще лютіший. Гамівна сорочка, голод, побої нічого не могли вдіяти з Джимом Голлом, а проте тільки їх він і знав. Так поводилися з ним змалечку, коли ще він вештався по глухих завулках Сан-Франциско й був у руках суспільства м'якою глиною, що могла вилитись у яку завгодно форму.

Опинившись утретє у в'язниці, Джим Голл натрапив на такого тюремника, що був ледве чи меншим звіром, ніж він сам. Тюремник нечесно вівся з ним, брехав на нього наглядачеві, підривав останню

довіру до нього й кривдив, як тільки міг. Відрізнялися вони один від одного лише тим, що в тюремника була в'язка ключів і револьвер, а в Джима Голла — самі голі руки й зуби. І от одного разу він кинувся на свого ката й, немов звір, угородив зуби йому в горло.

Його посадовили в камеру для безнадійних злочинців, і там прожив він три роки. Камера була геть уся оббита залізом — і підлога, і стеля, й стіни. Жодного разу за цей час він не виходив з неї, і жодного разу не бачив ні неба, ні сонця. Удень навколо нього був присмерк, а вночі — чорна тиша. Його живцем було поховано у цій залізній могилі. Він ніколи не чув людського голосу, не бачив людського обличчя. Коли йому просовували їжу, він гарчав, наче дикий звір. Він ненавидів геть усе на світі. Цілі дні й ночі він міг виттям виливати свою лють, а тоді на кілька тижнів чи й місяців замовкав цілковито, і чорна тиша пожирала йому душу. Він був людина, а заразом і страховище, і то таке жахливе, яке може з'явитися тільки в хворобливій уяві.

І ось одної ночі він утік. Наглядач уважав, що це річ неможлива, а проте, виявилось, що камера порожня і на порозі її лежить тіло забитого тюремника. Два інших трупи позначали шлях, яким він продерся з тюрми до надвірної стіни. Щоб не зчиняти галасу, він задавив їх руками.

Забравши зброю забитих тюремників, він, живий арсенал, утік у гори, переслідуваний організованою силою суспільства. Величезну суму золотом обіцяно за його голову. Пожадливі фермери полювали на нього з рушницями. Його кров'ю можна було викупити заставлене майно або послати сина до коледжу. В ім'я загального добра громадяни взялися до зброї й пішли розшукувати злочинця. Цілу зграю собак-шукачів пустили по його слідах. Нишпорки закону, шпиги, яких наймало суспільство, вистежували його день і ніч за допомогою телефону, телеграфу та спеціальних поїздів.

Часом люди натрапляли на нього і або героїчно ставали з ним до бою, або ж ганебно втікали, охоплені панікою, перестрибуючи через колючі загороди, й наступного дня за сніданком ціла країна із захопленням

читала про те в газетах. Забитих і поранених після сутичок з Джимом Голлом відвозили до міста, а їхні місця заступали інші, яким подобалось полювати на людину

І враз Джим Голл зник. Собаки-шукачі кидались на всі боки, але марно. Озброєні люди в далеких долинах спиняли невинних фермерів і вимагали посвідчень особи, а труп Джима Голла охочі до винагороди знаходили в десятках місць.

Тим часом у Сьєрра-Вісті також читали газети, але не так із цікавістю, як із тривогою. Жінки були налякані. Суддя Скотт глузував з них і жартував, хоч і не дуже мав на те підстави. Річ у тім, що якраз коли він мав іти у відставку, перед ним стояв у суді Джим Голл, і саме суддя Скотт ухвалив йому останній вирок. Тоді ж таки, в суді, привселюдно Джим Голл погрозився, що настане день, коли він помститься на судді за цей вирок.

Того разу справедливість була на боці Джима Голла. Він не був винен у злочині, який йому просто "пришили", як то кажуть злодії та поліцаї, та й запроторили у в'язницю. А що він вже двічі давніше був засуджений, то суддя вліпив йому п'ятдесят років ув'язнення.

Суддя Скотт не знав усієї суті справи, він і гадки не мав, що бере участь у змові поліції, що свідчення були неправдиві й перекручені і що Джим Голл зовсім не винен у тому злочині, який йому накинули. Знов же, і Джим Голл не знав, що суддя не розглянув добре справи, й певен був, що він заодно з поліцією, якщо чинить йому таку велику кривду. Тож коли Джим Голл почув, що його засуджено на п'ятдесят років життя не кращого за смерть, то він, і без того ненавидячи цей лихий світ, так оскаженів і розлютувався, що аж чоловік шестеро його запеклих ворогів у синіх уніформах мусили на нього накинутись, щоб збити його з ніг. Уважаючи суддю Скотта за найголовнішого свого кривдника, він виливав на нього всю лють і загрожував майбутньою помстою. Потім він пішов у свою могилу… І оце втік з неї.

Про все те Біле Ікло, звісно, нічого не знав. Але між ним і Еліс, дружиною хазяїна, існувала змова. Щовечора, після того, як усі мешканці Сьєрра-Вісти розходилися спати, вона впускала його у великий передпокій. А що Біле Ікло не був кімнатний собака і в домі спати йому не дозволялося, то вона раненько вставала й випускала його надвір, перш ніж хтось прокинеться.

Однієї ночі, коли весь дім міцно спав, Біле Ікло раптом прокинувся і тихенько лежав собі далі. Так само тихенько потягнувши носом повітря, він відчув присутність чужого бога, а незабаром почув і рухи його. Біле Ікло не зняв крику, він не мав такого звичаю. Чужий бог ішов нечутно, але Біле Ікло ішов ще нечутніше, в нього ж не було одягу, щоб шарудів.

Він ступав геть зовсім безшелесно. У Пустелі він не раз полював на лякливу дичину й знав, як багато важить напасти зненацька.

Чужий бог спинився внизу коло великих сходів і прислухався. Біле Ікло завмер, чекаючи, що буде далі. Ці сходи вели туди, де жив його хазяїн і найдорожчі йому люди. Біле Ікло наїжився, але все ще чекав. Чужий бог підняв ногу й почав підійматися сходами.

І в цю мить Біле Ікло кинувся. Він не загарчав, ані яким іншим звуком не попередив про свої наміри. Його тіло піднеслось у повітря, й одним скоком він опинився на спині в чужого бога. Біле Ікло вчепився передніми лапами незнайомцеві за плечі й угородив ікла йому в потилицю. Усе трапилось в одну мить, але цього часу вистачило, щоб чужий бог перекинувся. Вони обоє покотились на підлогу. Біле Ікло відскочив убік, та тільки-но чоловік спробував звестись на ноги, знову кинувся на нього і рвонув його зубами.

Сьєрра-Віста прокинулась як на сполох. Знизу чувся такий ґвалт, неначе там билися цілі полчища дияволів. Чути було постріли з револьвера, виття, гарчання, крики болю й жаху, а над усім цим — дзенькіт розбитого скла й гуркіт поламаних меблів.

Проте як почалось усе раптом, майже так само й стихло. Бійка внизу тривала якихось три хвилини. Перелякані мешканці дому з'юрмилися на горішній площадці сходів. Знизу, наче з чорної прірви, долинали якісь булькітливі звуки, так, немов із води виходило повітря. Часом ті звуки перетворювалися в шипіння, трохи чи не в свист. Але й це незабаром стихло, і в мороці чулося вже тільки важке дихання, ніби хтось насилу зводив дух.

Відон Скотт натиснув на кнопку, і світло залляло сходи й передпокій унизу Він і його батько, з револьверами в руках, обережно зійшли сходами. Однак у жодній обережності потреби вже не було. Біле Ікло зробив своє. Серед поламаних і поперекиданих меблів лежав боком незнайомець, затуливши лице рукою. Відон Скотт нахилився, відтулив йому руку й обернув лице до світла. Страшна рана в горлі виразно пояснювала причину його смерті.

— Джим Голл! — сказав суддя, і батько з сином переглянулись.

Вони підійшли до Білого Ікла. Він також лежав боком, очі йому були заплющені, та, коли вони нахилились над ним, повіки його трошки розтулились і хвіст ледь-ледь ворухнувся. Відон Скотт погладив його, з горла почулось гарчання, але слабеньке, ледве чутне, і зараз же урвалось. Повіки йому опустились, і все тіло зовсім ослабло й витяглося на підлозі.

— Йому вже кінець, бідоласі, — пробурмотів Скотт.

— Ну, це ми ще побачимо! — заявив суддя, підходячи до телефону.

— Сказати правду, в нього один шанс на тисячу, — заявив хірург, повозившись з півтори години над Білим Іклом.

У вікна пробивався вже світанок і притьмянив електричне світло. Опріч дітей, уся родина зібралася біля хірурга почути його присуд.

— Зламано задню ногу, — казав той далі, — три ребра також зламано, і принаймні одне з них простромило легеню. Він утратив майже всю кров. Можливо, що всередині ще щось пошкоджене. Його, здається, товкли ногами… Я вже й не кажу, що три кулі прошили його наскрізь. Та ні, один шанс на тисячу — занадто оптимістично. Він має хіба один шанс на десять тисяч.

— Але й цього шансу не можна втратити! — вигукнув суддя Скотт. — Я не стою за видатками, лікарю, — просвітіть його рентгенівським промінням, зробіть усе, що треба. Відоне, зараз же телеграфуй у Сан-Франциско докторові Нікольсові. Ви, лікарю, не ображайтесь, але ви розумієте, що для цього пса треба зробити все, що можна.

Лікар усміхнувся.

— Звісно, звісно, я розумію. Він заслужив, щоб для нього зробити геть усе можливе. Його треба доглядати, як людину, як дитину хвору… Не забувайте, що я казав вам про температуру. О десятій я знову навідаюсь.

Білого Ікла справді доглядали так, як людину. Суддя запропонував був найняти доглядальницю, але дочки обурено відкинули таку пропозицію і самі взялися його доглядати. І Біле Ікло виграв цей один шанс з десятьох тисяч, якого остерігся дати йому лікар.

Але не слід дорікати лікареві, що він помилився. Ціле своє життя він лікував і оперував виніжених цивілізованих людей, що звикли жити у вигодах і мали предками багато виніжених поколінь. Проти Білого Ікла вони всі були кволі й тендітні і не вміли чіплятися за життя. А Біле Ікло прийшов із Пустелі, де кволі не виживають і гинуть, позбавлені всякого захисту. Ні його батько, ані мати не були кволі, так само, як і покоління їхніх предків. Залізний організм і живучість — ось яку спадщину дістав Біле Ікло від Пустелі, і тримався він за життя усім своїм єством і кожною частинкою, тримався і духом, і тілом, і то так завзято, як це властиво було тільки в прадавні часи всім живим створінням.

Біле Ікло лежав зв'язаний, як той невільник, увесь у пластирах і пов'язках; він не міг поворухнутись і нудився цілими тижнями. Найбільше він спав і снив, і перед ним безкраєю низкою проходили образи з Півночі. Примари минулого пробудилися й обступили його. Він знову жив у печері з Кічі, тремтячи, покірно підповзав до ніг Сивому Боброві; тікав чимдуж від Ліп-Ліпа й зграї цуценят, що знімали страшенний галас.

Він знову переживав місяці голоду, марно пробуючи вполювати дичину в завмерлому лісі, знову біг на чолі запрягу, а ззаду ляскав батіг у руках Міт-Са або Сивого Бобра і розлягались їхні вигуки: "Ра-а! Ра-а!", коли вони прибули до вузького межигір'я, і собаки згорнулись, як віяло, на вузькій стежці. Він знову переживав ті дні, що пробув у Красеня Сміта, і бої, в яких брав участь. У ці хвилини він починав скиглити й гарчати, а люди, що доглядали його, казали, що йому сняться важкі сни.

Проте найгірше його, мучив один кошмар — гуркітливі страховиська-трамваї: вони здавались йому величезними рисями, що ревуть і мчать на нього. Не раз бува, снилося йому, як він у кущах чатує на білку, коли вона спуститься на землю й відбіжить від дерева; але тільки-но кидався він до неї, як вона оберталася в трамвай, страшний і грізний, що громадився над ним, наче гора, дзвенів, гримів і плювався на нього вогнем. Або от він виманював шуліку з неба, і той летів стрілою вниз, падав на нього, але вже це не був шуліка, й той же таки трамвай. А ще йому снилося, що він у загороді в Красеня Сміта. Навколо юрба, і він знає, що буде бій, і не зводить ока з дверей, куди має ввійти його супротивник. Двері відчиняються, і на нього кидається трамвай. Безліч разів привиджувалося таке Білому Іклу, і щоразу його мучив невимовний жах.

Нарешті настав час, і остання пов'язка, останній пластир знято. Це був дуже врочистий день. Уся Сьєрра-Віста зібралася круг нього. Хазяїн чухав йому за вухами, а він любовно гарчав у відповідь. Дружина хазяїна назвала його "Спасенним Вовком". Цю назву підхопили інші, й відтоді жіноцтво не називало його інакше, як Спасенний Вовк.

Він силкувався звестись на ноги, але після кількох невдалих спроб упав. Він нездужав так довго, що його м'язи втратили пружність і силу. Засоромившись цієї кволості, так наче він провинний у чомусь перед богами, Біле Ікло героїчно напружився і таки встав на всі чотири лапи, похитуючись і перегинаючись із боку на бік.

— Спасенний Вовк! — хором вигукнули жінки. Суддя Скотт переможно глянув на них.

— Оце ж і ви кажете, — мовив суддя. — Саме те, що я весь час доводив. Жоден собака не зміг би зробити того, що він зробив. Він — вовк!

— Спасенний Вовк, — поправила його дружина.

— Так, Спасенний Вовк! — погодився суддя. — Віднині я так його й зватиму.

— Йому доведеться знов учитися ходити, — зауважив лікар. — Тож хай зараз уже й починає. Тепер воно йому не пошкодить. Виведіть його надвір.

І Біле Ікло вийшов з дому, а за ним, наче він король який, поштиво рушили всі мешканці Сьєрра-Вісти. Він був дуже кволий і, дійшовши до галявини, знесилився й мусив лягти спочинути.

Потім увесь похід подався далі. З кожним кроком у м'язи йому ніби вливалася сила, і кров швидше текла в жилах. Дійшли до стайні, і там при вході лежала Коллі, а півдесятка товстеньких цуценят вовтузились біля неї на осонні.

Біле Ікло подивився на них враженим поглядом. Коллі погрозливо загарчала, й він спинився на безпечній відстані. Бідон Скотт легенько підштовхнув до нього одне цуценя. Біле Ікло підозріливо наїжився, але

хазяїн його заспокоїв. Коллі, яку тримала котрась із жінок, поглядала на нього насторожено й сердито гарчала.

Цуценя підповзло до Білого Ікла. Він нащулив вуха і з цікавістю на нього роздивився. Потім вони торкнули одне одного носами, і він відчув, як у морду його лизнув тепленький язичок. Не знаючи сам навіщо, він теж висунув язика й облизав цуценяті морду.

Вчинок цей боги привітали оплесками й вигуками захоплення. Біле Ікло здивувався і розгублено подивився на них. Тоді знов його взяла кволість, і він ліг, усе ще нащулюючи вуха; схиливши голову набік, він позирав на цуценя. На превелике невдоволення Коллі, до нього попідповзали й решта цуценят, і він з поважним виглядом дозволив їм вилазити на спину й перекидатись через нього. Оплески були розворушили в ньому колишню незграбність і ніяковість. Та це тривало недовго. Цуценята й далі собі вовтузилися круг нього, а він, приплющивши очі, спокійно дрімав на осонні.

1

Леггорни — порода білоперих курей.

2

Салун — закусочна, пивний бар в Америці.